

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Tereza Šindelářová

**Vybrané aspekty změn územní diferenciacce
katolicismu na území ČR**

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Miloš FŇUKAL, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vybrané aspekty územní diferenciacie katolicizmu na území ČR“ pod vedením vedoucího diplomové práce RNDr. Miloše Fňukala, Ph.D. vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů, literatury a dalších zdrojů. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum: 17.4. 2019

Podpis:

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování RNDr. Milošovi Fňukalovi, PhD. za jeho cenné rady, pomoc, trpělivost, spolupráci a pochopení při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat Mgr. Vladimíru Koronthálymu, místokancléři Pražského arcibiskupství, který pro tuto práci poskytl základní statistická data pro Římskokatolickou církev, která jsou v analýzách práce použita a též za jeho vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací.

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Autor (osobní číslo): Tereza Šindelářová (R16959)

Studijní obor: Geografie pro střední školy – historie

Název práce: Vybrané aspekty změn územní diferenciacce katolicismu na území ČR

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, PhD.

Abstrakt

Cílem diplomové práce je zhodnocení vývoje a územních změn Římskokatolické církve na území České republiky. Zmapuje dlouhodobé trendy vývoje podílu katolíků, a jak se proměňovalo jejich územní rozložení za použití statistických dat poskytnutých Českým statistickým úřadem – konkrétně se jedná o data ze sčítání lidu z let 1921, 1991, 2001 a 2011. Pro doplnění obrazu o Římskokatolické církvi pak slouží ještě data z interních statistik Římskokatolické církve v Pražské arcidiecézi. Data jsou mezi sebou vzájemně porovnána a na základě výsledků a za použití demografických charakteristik jsou pak popsány jednotlivé trendy, které se ve vývoji katolicismu objevují.

Klíčová slova

Římskokatolická církev, religiozita, náboženství, Česká republika, census

BIBLIOGRAPHIC ENTRY

Author (Personal number): Tereza Šindelářová (R16959)

Field of study: Geography for teaching – history

Title of thesis: Selected geographical aspects of changing catholic religious diversity in the Czech Republic

Supervisor: RNDr. Miloš Fňukal, PhD.

Abstract

The goal of this master thesis is to evaluate the development and changing of distribution of Roman Catholic Church in Czech Republic. The thesis will describe long-term trends in distribution of Catholics. There will be used statistical data from Czech Statistical Office from censuses for years: 1921, 1991, 2001, and 2011. Thesis will also use data from Roman Catholic Church itself for more complete picture. This data came from Prague Archdiocese. Data are compared with each other with usage of demographic characteristics. Results will show typical trends of Roman Catholic Church development and typical spatial distribution.

Key words

Roman Catholic Church, religiosity, religion, census, Czech Republic

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza ŠINDELÁŘOVÁ**
Osobní číslo: **R16959**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obory: **Učitelství geografie pro střední školy**
Historie
Název tématu: **Vybrané aspekty změn územní diferenciacce katolicismu na území ČR**
Zadávající katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce zmapuje dlouhodobé trendy vývoje počtu a podílu katolického obyvatelstva na území dnešní ČR, zvláštní pozornost bude věnována analýze změn jeho územní struktury v obdobích mezi lety 1921, 1991, 2001 a 2011.

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Rozsah pracovní zprávy: 20 000 -24 000 slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury: viz příloha

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 8. listopadu 2016
Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2018

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.
děkan

L.S.

doc. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 8. listopadu 2016

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

1. Přehledy religionistiky, religiozní geografie a dějin církve:

- ANDĚL, J. (1998): Kulturní geografie. UJEP, Ústí nad Labem, 146 s.
- BALÍK, S., HANUŠ, J. (2007): Katolická církev v Československu 1945-1989. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 399 s.
- BOHÁČ, P. (1999): Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 175 s.
- DEMJANČUKOVÁ, D. (1995): Religionistika. Západočeská univerzita, Plzeň, 117 s.
- DUKA, D., BADAL, M. (2009): Bílá kniha církve, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 110 s.
- FRAJER, V. (1997): Úvod do religiozní geografie. In: Gardavský, V. Otázky geografie 4. Česká geografická společnost, Praha, 5 32 s.
- GREEELEY, A. M. (2003): Religion in Europe at the End of the Second Millennium. Transaction Publishers New Jersey, 252 s.
- HAMPLOVÁ, D. (2009): Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 139 s.
- HAVLÍČEK, T. (2007): Nové trendy výzkumu v religiozní geografii. In: Švec, P., Vančura, M. (eds.): Česká geografie v evropském prostoru Vyžádané přednášky. Sociogeografické procesy. Sborník příspěvků z XXI. sjezdu ČGS, České Budějovice, 67 72 s.
- HITCHCOCK, T.S. ESPOSITO, J.L. (2009): Zeměpis náboženství. Kde žije Bůh, kudy krácejí poutníci. Universum, Praha, 415 s.
- JOHNSTON, R. J., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. (2003): The Dictionary of Human Geography. Blackwell Publishing, Oxford, 1052 s.
- KOKAISL, P. (2009): Geografie náboženství. Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, Praha, 264 s.
- LUŽNÝ, D., NEŠPOR, Z. (2008): Náboženství v menšině: religiozita a spiritualita v české společnosti. Malvern, Praha, 206 s.
- LUŽNÝ, D. (1998): Náboženská situace v České republice po roce 1989. Religio: Revue pro religionistiku, Masarykova univerzita Brno 1998, roč. 6, č. 2, 213-225 s.
- MALÝ, K. (1992): Dějiny českého a slovenského práva do roku 1945, Linde, Praha. .
- MATLOVIČ, R. (2001): Geografia religii, Náčrt problematiky. FHPV PU, Prešov, 247 s.
- MICHALSKI, T. (2005): The Geographical Aspects of the Transformation Process in Central and East Central Europe. Bernardinum, Gdynia, 235 s.
- MORÁVKOVÁ, Š. (2004): Metodologie zjišťování náboženského vyznání při SLDB 2001. Demografie. Český statistický úřad, Praha, roč. 46, č. 2, 116-120 s.
- NEŠPOR, Z. (2010): Náboženství v 19. Století. Nejcírkevnější století, nebo zrod českého ateismu. Scriptorium, Praha, 324 s.
- SRB, V. (1997): Náboženské vyznání a demografické, sociálně ekonomické a kulturní charakteristiky obyvatelstva ČR. Demografie, Český statistický úřad, Praha, roč. 39, č. 3, 191-202 s.
- ŠTAMPACH, I., O. (2008): Přehled religionistiky, Portál, Praha, 237 s.
- TRETERA, J. R. (2002): Stát a církev v České republice, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 156 s.
- ### 2. katalogy diecézí, schematismy, seznamy matričních obvodů, katechismy

3. mapy administrativního členění a religiozity obyvatelstva - Katolická církev v České republice. Kostelní Vydří 1997.
4. církevní tisk - Katolický týdeník
5. statistické přehledy a lexikony ČSÚ
6. internetové zdroje - Religiózní krajina <http://www.religion-landscape.cz/>

OBSAH

1. ÚVOD.....	12
2. CÍLE A PRACOVNÍ HYPOTÉZY	14
3. METODIKA PRÁCE	16
4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE.....	18
4.1 Diskuse s literaturou.....	18
4.2 Religiozita a religiózní geografie	21
4.3 Další přístupy	25
5. HISTORICKO-GEOGRAFICKÝ KONTEXT	27
5.1 Postavení Římskokatolické církve v Habsburské monarchii	27
5.2 Od První republiky až do konce druhé světové války.....	28
5.3 Římskokatolická církev od roku 1948 – 1989.....	29
5.4 Římskokatolická církev od roku 1989 – 2011.....	31
6. ANALÝZA ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE PODLE VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ PRO ROKY 1921, 1991, 2001 A 2011	34
6.1 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 1921.....	34
6.2 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 1991.....	38
6.3 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 2001.....	43
6.4 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 2011.....	49
6.5 Porovnání výsledků sčítání 1921, 1991, 2001 a 2011	55
7. ANALÝZA ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE V PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZI NA ZÁKLADĚ NÁVŠTĚVNOSTI BOHOSLUŽEB.....	58
7.1 Náboženská situace ve Středočeském kraji a v Praze	58
7.1.1 Církev bratrská	60
7.1.2 Církev československá husitská.....	60
7.1.3 Řeckokatolická církev.....	61
7.1.4 Církev českobratrská evangelická.....	61
7.1.5 Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	62
7.1.6 Pravoslavná církev v českých zemích.....	62
7.2 Církevní statistiky a návštěvnost bohoslužeb	63
7.3 Stručné dějiny Pražské arcidiecéze	66
7.4 Analýza Římskokatolické církve v Pražské arcidiecézi na základě návštěvnosti bohoslužeb v hrubém srovnání se Středočeským krajem a Prahou.....	68
8. ZÁVĚR A ZHODNOCENÍ.....	81

9. LITERATURA A ZDROJE	84
A) Tištěné zdroje	84
B) Online zdroje	87
C) Zdroje dat	88
D) Ostatní zdroje	89

1. ÚVOD

Kardinál Vlk charakterizuje v předmluvě k publikaci Atlas církevních dějin změny postavení Římskokatolické církve v české společnosti těmito slovy: „*Vývoj posledních desetiletí má své kořeny v minulosti. Středověká církev prostupující život lidí byla od 17. století různými cestami více a více odsouvána absolutistickým státem z veřejného života (...) Po pádu komunismu se zdálo, že se vztahy církve se společností budou slibně vyvíjet, avšak dnešní společnost je velmi různorodá. Každý je ovlivněn jinou ideologií a každý si jí vykládá jinak.*“ (Miloslav kardinál Vlk cit. In. Boháč, 1999, s. 7).

Římskokatolická církev vždy patřila do české společnosti a po dlouhá staletí se podílela na jejím utváření. Všechny panovnické rody spojovaly svou vládu s Bohem a tedy s církví. Nejsilněji je toto spojení patrné za vlády Habsburků, zde je však nutné poznamenat, že ačkoliv byla vláda a církev úzce spjaty, měla již církev vůči koruně podřízené postavení. Téměř každý panovník z Habsburského domu byl zároveň císařem Svaté říše římské, na kterého jej většinou korunoval papež. Tímto aktem chtěli dát najevo úzkou spolupráci s církví. Ta se však dlouhou dobu na císařskou korunu spoléhala, že se jí v konfliktech vždy zastane a tak se jen velice pomalu přizpůsobovala nové době (Halas, 2005). Vzájemný vztah byl ale v podstatě rovnocenný, katoličtí monarchové vždy ovlivňovali církevní politiku, vměšovali se do volby papežů a dokonce měli po jistou dobu právo volbu některých osob do papežské funkce vetovat. Kvůli těmto postojům, se v českých zemích ještě za Rakouska-Uherska církev stala terčem kritiky od politiků, filozofů i církevních intelektuálů. Jeden z nich – Josef Miklík dokonce o Římskokatolické církvi napsal: „*Uškodili jsme si svým paktováním s plochým a lživým liberalismem, svou hříšnou leností a spoléháním na císařské rameno, nelibostí nad tím, že nám nepřítel dává, třebaš nevědomky, rady kupodivu vzácné a prospěšné*“ (cit. In. Halás, 2005, s. 524). Všechna tato kritika církve měla jediný cíl – poukázat na spojení církve a trůnu jako historické tradice, která se již stala neoddělitelnou a tedy i součástí církve samotné. Právě proto se zrodilo heslo: „*Pryč od Vídně! Pryč od Říma!*“ (Halás, 2005).

Vznik Československé republiky byl mimo jiné vnímán jako období plné náboženské svobody. Ke katolické struktuře zaujala většina obyvatel odmítavý postoj. Protikatolické tendence se objevily též v ústavě, kde bylo jasně uvedeno, že všechna náboženství si jsou rovna a volba náboženství je na každém jedinci. Vše vyvrcholilo vznikem Československé církve, která vytvářela protiváhu a alternativu Římskokatolické církvi (Mišovič, 2001).

Tato protikatolická nálada se postupem času mírnila. Do popředí se opět dostala po nástupu komunismu k moci v roce 1948. Kdy byla církev nejprve izolována od Vatikánu a pak systematicky omezována. Příkladem za všechny může být zničení řeholního života v roce 1950 či umučení

číhošťského kněze Josefa Toufara. Lze tedy říci, že k omezování církve sloužil strach (Balík, Hanuš, 2007).

Se vznikem České republiky se pak pojí nově obnovená náboženská svoboda a individualismus. Lidé již nemají povinnost odpovídat na náboženské otázky, církev je striktně oddělena od státní správy a benevolentní zákony dovolují vznik téměř jakékoliv církvi či náboženskému sdružení (Hamplová, 2013).

Toto téma jsem si vybrala, protože mi je osobně velice blízké. Sama sebe považuji za člena Římskokatolické církve a neustále kolem sebe vidím spoustu reportáží, článků a výzkumů o náboženství v české společnosti, které ukazují, že Česká republika je ateistickou zemí, nezajímající se o vlastní kořeny a tradice. Mým cílem je se podívat právě na Římskokatolickou církev, která je nejstarším a stále nejsilnějším monoteistickým náboženstvím rozvinutým v České republice a skrze statistická data a zjistit, zda skutečně je její úbytek věřících tak markantní, jak píše vědecká literatura.

2. CÍLE A PRACOVNÍ HYPOTÉZY

Cílem této diplomové práce je analyzovat rozdíly v územním rozložení a hlavní demografické ukazatele úzce související s podílem římských katolíků v populaci České republiky na období první republiky, kdy proběhlo první oficiální sčítání v roce 1921, při němž se zjišťovala náboženská otázka a na zatím poslední sčítání v roce 2011. Úkolem je porovnat výsledky a identifikovat hlavní rozdíly (zejména územní) a stanovit jejich hlavní příčiny a z nich vyvodit dlouhodobější trendy ve vývoji podílu římských katolíků. Za tímto účelem dojde ke statistické analýze dat poskytnutých Českým statistickým úřadem a daty poskytnutými Pražským arcibiskupstvím. Práce též zhodnotí legislativu a korektnost těchto zkoumaných dat a pokusí se říci, zda jsou tato data věrohodná.

Hlavní cíle tedy jsou:

1. Stanovit, jaké bylo prostorové rozložení katolíků na zkoumaném území a jak se změnilo.
2. Hlavní zkoumané období budou roky 1921, 1991, 2001 a 2011 pro data z ČSÚ a 1999, 2004, 2009 a 2014 pro interní církevní statistiky.
3. Otázkou také bude, jaké jsou dlouhodobé trendy ve vývoji Římskokatolické církve a Zda a pokud vůbec mají demografické charakteristiky vliv na náboženské vyznání.

Aby se tohoto cíle dosáhlo, jsou zde stanoveny dílčí hypotézy, které pomohou lépe cíl práce objasnit:

1. Vláda rakouských císařů byla vždy pojena s katolickou církví, jejíž působení bylo v zemi více než patrné. Z toho důvodu lze předpokládat, že v roce 1921 bude celkový podíl katolíků v Československu ve sledovaném období nejvyšší, protože se ještě nemohly naplno projevit protikatolické nálady, které poté v období první Československé republiky na našem území pozorovat (Halás, 2004).
2. Na základě rozdílného přístupu ke sčítání v roce 1921, 1991, 2001 a 2011 lze předpokládat vysoké úbytky v počtu věřících, posléze i v počtu katolíků, jakožto nejpočetnější náboženské skupině v celorepublikovém měřítku.
3. Německé obyvatelstvo bylo odjakživa přítomno v České republice. Za dob První republiky bylo nejvíce Němců soustředěno v hraničních oblastech známých jako Sudety (Halás, 2004). Německé obyvatelstvo se vyznačovalo vyšší mírou religiozity (Mišovič, 2001). Na základě toho by se tedy dalo soudit, že v období prvního sčítání bude pohraničí vykazovat značně vyšší hodnoty podílu katolíků než v pozdějších sčítáních.
4. Velikost obce má též značný vliv na míru věřících. Ve venkovských oblastech, kde lidé žili a někde stále žijí tradičnějším způsobem života, mají mnohem vyšší podíl obyvatel starších 60 let. Avšak i takové obce procházejí procesem sekularizace, a i když mají vyšší podíl obyvatel

hlásících se k Římskokatolické církvi, tak budou zároveň i nejvíce ztrátové, protože platí, že mladší generace se raději stěhuje do měst, kde mají šanci na lepší vzdělání a kariérní růst. V takovém způsobu života tradiční hodnoty ustupují do pozadí (Hamplová, 2013). Města navíc bývají nositeli moderních myšlenek a nových typů víry, lze tedy předpokládat, že celkový podíl religiozity města a venkova bude srovnatelný, avšak podíl katolíků bude na venkově vyšší (Václavík, 2010).

5. Na předchozí bod lze navázat tímto. Poloha může hrát v rozložení katolíků též významnější roli. Čím je oblast průmyslovější a modernější, tím více katolíků bude ubývat (viz bod 4). Naopak oblasti více zemědělské budou mít katolíků více (Nešpor, 2010). Proto se Morava a Slezsko ve všech sledovaných obdobích bude vyznačovat vyšším podílem katolíků nežli střední a severní Čechy. Jižní a východní Čechy pak lze označit jako přechodné oblasti.
6. Tato práce předpokládá úbytek katolíků na základě dat ČSÚ, avšak tento úbytek by měla potvrdit i data z interních statistik Římskokatolické církve, které sledují návštěvnost bohoslužeb. Nicméně tento úbytek by neměl být tak velký, protože autoři Hamplová (2009), Vávra (2009) i Nešpor (2010) říkají, že v případě těchto dat se pracuje s lidmi, kteří na bohoslužby chodí pravidelně, tedy víru ve farnosti stimulují a jsou považováni za skutečné praktikující věřící, kteří ubývají pomaleji.

Hlavní cíl práce bude realizován v několika na sebe navazujících etapách, kterým budou předběžně odpovídat jednotlivé kapitoly. První část práce problematiku uvádí a stanovuje cíle práce. Práce pokračuje metodickým ukotvením, kde se vymezí sledované území období a představí základní data a metody jejich zpracování a okomentování. Následuje přehled nejdůležitější použité literatury a vytyčí z ní významné teorie a pojmy, se kterými autoři pracovali. Třetí kapitola podá historicko-geografický kontext, kde je rozebrán vývoj a nejdůležitější změny v Římskokatolické církvi na území dnešní České republiky od Rakouska-Uherska, samostatnou Československou republiku, druhou světovou válku, období komunismu až do posledního sčítání v roce 2011.

Čtvrtá kapitola pak začíná pracovat se statistickými daty a mapami, které buď potvrdí, nebo vyvrátí stanovené hypotézy. Je zde interpretace dat za jednotlivé sledované roky sčítání. Všechny pak budou společně porovnány a na základě toho se vytyčí hlavní rozdíly, podobnosti a trendy doplněné o jejich vysvětlení. V závěrečné části diplomové práce je pak celkové zhodnocení výsledků.

3. METODIKA PRÁCE

Práce je zaměřená na hodnocení a geografické analýze podílu římských katolíků v populaci České republiky. Základem této analýzy jsou tři typy dat, která jsou popsána v dalších kapitolách podrobněji. Zde se spokojíme s výčtem. Prvním typem jsou data z Českého statistického úřadu – konkrétně se jedná o SLDB 1991, 2001 a 2011. Tato data jsou volně dostupná na stránkách ČSÚ. Druhý typ dat by se dal zařadit do kategorie primární pramen, jedná se totiž o statistická data z prvního republikového sčítání v roce 1921. Tato data nejsou digitalizovaná, proto je třeba pracovat přímo se starým tiskem, nicméně způsob jejich zpracování z větší části odpovídá novodobým datům. Třetím typem jsou pak data, která pro tuto práci poskytlo Pražské arcibiskupství. Jedná se o interní statistiku, která se týká návštěvnosti bohoslužeb v jednotlivých vikariátech a farnostech v Pražské arcidiecézi. Časově pokrývá roky 1999, 2004, 2009 a 2014.

Data z ČSÚ se nejprve musí zpracovat, protože obsahují pouze absolutní čísla. Jednoduchými výpočty se zjistí podíl katolíků v populaci. Postup výpočtu je velmi snadný: počet lidí, kteří se přihlásili k Římskokatolické církvi, se vydělí celkovým počtem obyvatel sledovaného území a výsledek se vynásobí stem (%):

$$X_k = \frac{X_v}{X_c} \times 100 \%$$

X_k = podíl katolíků
 X_v = počet katolíků
 X_c = celkový počet obyvatel

Tato statistická metoda, však skýtá možná úskalí. Největším problémem je, že podíl obyvatelstva, který se k církvi přihlásí, nemusí vypovídat o skutečné sounáležitosti s danou církví. Může spíše naznačit, jaký politický systém se v dané zemi uplatňuje, jaké zde fungují vztahy církve a státu nebo se může jednat o pouhou potřebu lidí patřit k nějaké širší skupině a tímto způsobem tuto potřebu deklarují (Hamplová, 2013). I přesto je toto nejvhodnější metoda analýzy religiozity potažmo sledování konkrétního náboženství, protože ukazuje, kolik lidí má potřebu někam patřit a jaké síly může na území nějakého státu daná církev dosáhnout.

Výsledky se následně zanesou do tabulek a grafů v prostředí Microsoft Excel, odkud se tabulky pak spojí s prostředím QGIS a vytvoří se mapy, které ilustrují výsledky o sledovaném území. Data z interní statistiky dostala autorka již zpracovaná a vypočítaná, takže tato data se již pouze zanesou do tabulek a vytvoří se podle nich mapy, nikoliv však v prostředí QGIS, ale pomocí Photoshopu, protože mapa arcidiecéze pro prostředí GIS zatím neexistuje. Veškerá grafická interpretace má za úkol co nejvíce usnadnit analýzu dat na sledovaném území.

Následná analýza se bude opírat o podrobnější zkoumání sledovaného území, přičemž se též bude vycházet z odborné literatury. Analytická část práce bude mít dvě hlavní části. První se soustředí na kritiku dat ČSÚ. Zaměří se zde na možné fenomény ve vývoji Římskokatolické církve, které mohou potvrdit či vyvrátit očekávané hypotézy, nebo mohou odhalit novou skutečnost. Druhá část se bude věnovat analýze interních církevních dat. Tato data se autorka pokusí srovnat s daty ČSÚ a poskytnout tak náhled na Římskokatolickou církev z trochu jiného úhlu. Konečné zhodnocení výsledků bude pak v závěrečné kapitole. Avšak data jsou těžko srovnatelná, vzhledem k rozdílnému administrativnímu uspořádání, způsobu dotazování i pokrývanému území.

Vybraným územím se v této práci myslí, celá Česká republika, s tím že se bude rozlišovat oblast Čech a Morava se Slezskem. Důvod pro toto rozdělení je jasný – Morava neprošla tak velkou populační výměnou jako Čechy, je zde rozdílná sídlení struktura, tedy je zde možnost, že výsledky by se mohly různit a ukázat tak možné zvláštnosti v územním rozmístění katolíků. Mezi Moravou a Čechami je stanovená tzv. zemská hranice, která začíná na Kralickém Sněžníku, zasahuje do Pardubického kraje, z velké části, vede krajem Vysočina a rozděluje Jihlavu, částí zasahuje též do Jihočeského kraje, kde se stáčí do kraje Jihomoravského (Toušek, Šich, Vašíček, 1991). Práce však pracuje převážně s kraji a okresy, proto kvůli celistvosti je celý Pardubický kraj a Jihočeský kraj započítán do oblasti Čech a z kraje Vysočina se do Čech počítají okresy Pelhřimov a Havlíčkův Brod.

Práce dále pracuje s velikostními kategoriemi obcí (1. do 499, 2. 500 – 1 999, 3. 2 000 – 4 999, 4. 5 000 – 9 999, 5. 10 000 – 19 999, 6. 20 000 – 39 999, 7. 40 000 – 49 999, 8. 50 000 – 99 999, 9. nad 100 000). Jednotlivé obce budou za každý sledovaný rok rozřazeny do sledovaných kategorií a bude zde vypočítán podíl katolíků celkově na obyvatelstvu dané skupiny. Předpokládá se, že by se měl ukázat sestupný trend podílu katolíků s rostoucí velikostí sídla (Hamplová, 2013).

4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

V této části práce se zhodnotí nejdůležitější pojmy pojící se s religiozitou a religiozní geografii. Je zde též výčet zásadních děl citovaných v této práci a teorií autorů, kteří se problematikou již dříve zabývali.

4.1 Diskuse s literaturou

Literatura, použitá při zpracování této práce, se dá rozdělit do tří základních skupin. První jsou historické monografie, které jsou nezbytné k pochopení jednotlivých událostí a následnému prostorovému rozložení katolíků. Druhou skupinu tvoří sociologické a religionistické texty, které slouží hlavně k pochopení mentalit jednotlivých církví, chování a motivací církví a jejich členů, čili v podstatě k nalezení odpovědi na otázku, proč se lidé hlásí zrovna k té konkrétní církvi a čím se daná církev vyznačuje. Třetí důležitou skupinou jsou pak geografické texty, díky nimž lze pracovat s jednotlivými statistickými daty, s demografickými charakteristikami ve vztahu k náboženství a jeho rozmístění a též k objasnění dalších zejména prostorových jevů, které danou situaci způsobují.

Velmi přínosnou se při zpracování práce ukázala publikace od Františka X. Haláse (2004), který se ve svém díle soustředí na Vatikán a na dějiny Svatého stolce ve dvacátém století a kromě jiného i vztahy ČSR s Vatikánem v období První republiky. Je totiž s podivem, že diplomatické vztahy byly navázány až v roce 1920 a ne záhy po vzniku republiky. Sleduje zde též vztahy církve s republikou a Masarykovu církevní politiku, která nebyla vždy vůči Římskokatolické církvi přátelská. Halásova kniha zachycuje období do roku 1939 a velmi erudovaně přibližuje hlubší historické souvislosti nejednoznačného vztahu Čechů ke katolické církvi, který měl relativně výrazný podíl na úspěchu poválečné ateizační politiky komunistické strany. Neopomenutelné je i dílo z pera historiků Jiřího Hanuše a Stanislava Balíka (2007) v níž se soustředí na období po druhé světové válce. Autoři podrobně analyzují komunistickou politiku proti církvím i podobu víry v tomto období. Mimořádně přínosným dílem byl též Atlas církevních dějin, který vytvořil Zdeněk Boháč (1999). Jedná se o přehledné dílo mapující situaci od roku 1918 až 1991. Atlas obsahuje kromě podrobných i méně podrobných map i obsáhlé komentáře, které jednotlivé mapy a grafy vysvětlují. Do této kategorie lze ještě zařadit dílo slovenského demografa Jána Mišoviče (2001), který popisuje vývoj víry v českých zemích potažmo tedy v České republice od pravěku až k sametové revoluci. Ačkoliv kniha není příliš obsáhlá, jsou zde vytyčeny nejdůležitější mezníky, které víru ovlivnily a daly jí její dnešní rozměr.

Nejznámějším sociologem náboženství u nás je bezesporu Dana Hamplová, která se ve svých pracích soustředí na výzkum soudobých trendů v religiozitě české společnosti. Velkou pozornost věnuje zejména náboženskému chování lidí či různých společenství. Ve svých výzkumech využívá data ze

sčítání lidu a pravidelných sociologických výběrových šetření. Jako jedna z prvních v českém prostředí začala pracovat s ukazatelem návštěvnosti bohoslužeb, kterou považuje za ukazatel, který o skutečné míře religiozity vypovídá více než údaje za sčítání. Tento ukazatel totiž sleduje, kolik lidí se aktivně podílí na náboženském životě a na bohoslužbu přijde. V neposlední řadě pak sleduje tzv. spiritualitu a alternativní náboženství, což je novodobý trend v české společnosti. Podobnými tématy se též zabývá Zdeněk Nešpor. Ten se však ve svém díle (2010) zabývá i proměnami víry v minulosti, které porovnává se současným stavem. Též zavádí pojem česká spiritualita a skrze ni hledá důvod ateizace české společnosti, a jestli je na místě skutečně o ateizaci uvažovat. Tématu na stejné bázi se ve své práci věnuje další citovaný autor David Václavík (2010). Soustředí se zde na problematiku víry po roce 1989 a podobně jako Hamplová i on využívá statiky ze sčítání lidu.

V oblasti geografické literatury nelze opomenout klíčové dílo slovenského geografa, profesora Reného Matloviče (2001), který vydal spis *Geografia religii*. Jedná se o významné dílo s charakteristikou a klasifikací jednotlivých náboženství. Důležitý text sepsal doktor Kokaisl, který působí na ČZU (2009), zabývá se tematikou kulturní geografie a zřetel zde klade právě geografii náboženství. V podobném duchu lze nalézt knihy dalších významných autorů – za zmínku stojí docent Frajer (1997) či Jiří Anděl (1998). Pro geografickou literaturu jsou v tomto ohledu nesmírně cenná data z jednotlivých sčítání lidu a k nim vážící se články publikované na portále ČSÚ či v jiných vědeckých periodikách. Obzvláště cenné jsou tzv. demograficko-geografické analýzy, které pomáhají k pochopení vztahu náboženství s faktory, jako je například věk obyvatelstva, vzdělání, zaměstnání atp. V tomto ohledu lze zmínit práci Kučery (1991) který zkoumá výsledky sčítání lidu z roku 1991. Sčítáním z roku 1991 se však zabývá také Srb (1997), který jej navíc kromě Kučery srovnává s rokem 1950, kdy proběhlo poslední sčítání, při němž se sledovalo náboženské vyznání v období komunismu. Výsledky z roku 2001 pak ve svém příspěvku komentuje Pištora (2004). Za zmínku ještě stojí práce Tomáše Havlíčka (2007), který jednak pracuje s pojmem religiozita, který definuje a zařazuje do vědních oborů, ale zároveň hledá i nové metody v jejím výzkumu. V neposlední řadě nelze opomenout práci Brotánkové (2004), která pracuje s církevními statistikami, které lze považovat za přesnější než údaje ze sčítání lidu. K těmto matrikám však člověk běžně přístup nemá.

Neexistuje však práce, která by se věnovala čistě jen religiozitě, vždy je zmiňována v rámci nějakého většího souboru témat a častokrát velmi okrajově, ale jako samotná disciplína nikoliv. Takové publikace lze najít pouze u zahraničních autorů. Za zmínku stojí encyklopedie *Zeměpis náboženství* z pera autorů Hitchcocka a Esposita (2009), kde jednak popisují jednotlivá světová náboženství, jejich prostorové rozmístění a mimo jiné i utváření kultury jednotlivých zemí skrze náboženství. Významnou práci sepsal též Luckmann (2005), který se zajímal o postavení náboženství (zvláště Římskokatolické církve ve společnosti).

Ke zjišťování víry či míry religiozity je k dispozici několik zdrojů. Nejlépe dostupnými jsou statistiky Českého statistického úřadu, který zjišťuje stav víry během cenzu každých deset let. Je však nutné si uvědomit, že přístupy ke zjišťování víry se během let měnily v závislosti, jak se měnila společnost. Do roku 1950 existovaly pouze dvě možnosti, jak se k víře vyjádřit. První možnost byla charakterizována, jako právní příslušnost k dané církvi, tzn. že člověk byl státem evidován jako příslušník konkrétní církve, druhou možností bylo zvolit možnost bez vyznání. Příslušnost k církvi byla totiž spojena s příslušností k matrice, a proto měla změna náboženského vyznání nebo přechod do stavu „bez vyznání“ vždy podobnou úředního úkonu. Matriky pro osoby bez vyznání byly většinou vedeny jen v okresních městech, což obyvatele menších obcí často odrazovalo od formálního vystupování z církve – jejich matriky totiž byly vedeny na mnohem dostupnějších farnostech. Zodpovězení otázky bylo povinné. Po roce 1950 byla otázka ze sčítání vyřazena a opětovně zařazena až při sčítání v roce 1991. Vztah občanů k církvi se již vyjadřoval mnohem volněji a kladl se důraz na osobní přesvědčení a nebylo nutné, aby byl občan u nějaké církve registrován, aby hlásal svou příslušnost k víře skrze svou účast na náboženském životě (Kučera, 1991). Právě sčítání v roce 1991 zahájilo nový přístup zjišťování víry, který lze chápat jako svobodnou deklaraci víry. Další změnu přinesl rok 2011. Kategorie věřících je zde rozdělena na dvě – tedy hlásící se k dané církvi (možnost vybrat z více jak dvaceti denominací) a nehlásící se k žádné církvi. Kategorie hlásících se k dané církvi byl ukazatel, který v dřívějších sčítáních znázorňoval celkový podíl věřících. Kategorie druhá byla zřízena nově hledící více na potřeby obyvatel a mnozí autoři (Hamplová, 2009 a Nešpor, 2010) jej považují za ukazatele tzv. alternativní religiozity (viz. níže). Též je nutné poznamenat, že v letech 1991 a 2001 byla otázka stále formálně povinná, ale již předem bylo sděleno, že její nevyplnění nebude žádným způsobem sankcionováno; v roce 2011 už byla otázka nepovinná (ČSÚ, 2011).

Tab.1 Srovnání přístupů ke zjišťování víry během SLDB 1991–2011

Sčítání	
1991, 2001	2011
nezjištěno	neuveďeno
bez vyznání	bez náboženské víry
věřící	věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti
x	věřící - nehlásící se k církvi, náboženské společnosti

ZDROJ: SLDB 1991-2011

Dalšími možnostmi, jak získat data k otázkám náboženství, jsou interní statistiky Římskokatolické církve, zejména údaje z církevních matrik, církevních sčítání i z tzv. evidence úkonů duchovní správy.

Tyto evidence se zaměřují zejména na počty pokřtěných, neboť většina křesťanských církví považuje za svého člena každého, kdo byl v dané církvi pokřtěn. Dále sleduje církevní sňatky, pohřby a návštěvnost bohoslužeb, která je považována za nejlepší ukazatel tzv. institucionalizované viry (Brotánková, 2004). Další možností jsou pak výzkumy pořádané různými soukromými společnostmi. Většinou se zaměřují na jeden trend v rámci religiozity a ten pak zkoumají. Zmínit lze například mezinárodní výzkum ISSP (Hamplová, 2009).

4.2 Religiozita a religiozní geografie

Nejdůležitějším pojmem, který se s touto prací pojí, je náboženství. Definice tohoto pojmu je nejistá neboť každé vědní odvětví k němu přistupuje jinak. Při bližším pohledu na náboženství samotné lze zjistit, že prakticky každé z nich má vlastní, od jiných náboženství odlišné chápání pojmu náboženství i pojmu „věřící“ resp. příslušník náboženské skupiny. Pro geografické výzkumy je zpravidla náboženství definováno shodně s religionistikou, vědní disciplínou, která zkoumá náboženství jako společenský jev (na rozdíl od teologie, která se sama chápe jako věda zkoumající boha/Boha). Religionistika definuje náboženství jako vztah člověka k transcendentní skutečnosti (Štampach, 2008). Toto pojetí je úzce spjato s antropologií a sociologií, avšak náboženství je předmětem studia i v přírodních vědách, nejčastěji právě v geografii. Geografické východisko náboženství definuje profesor Matlovič (2001). Ve své práci říká, že se jedná o složitou strukturu, která dlouhá staletí formovala lidskou společnost, během nichž nabyla mnoha podob, a proto je velice složité ji uceleně definovat. Nabízí však i alternativní definici, která je vlastně variací definice Štampachovy: náboženstvím ve všeobecném smyslu nazýváme vztah mezi člověkem a nadpřirozenou podstatou, ve kterou věří, a na které je závislý. Tento vztah se vyjadřuje specifickými pocity (jako jsou strach, prosby a doufání), představami (víra), činnostmi (modlitby, obřady, oběti) a plněním morálních příkázání. Matlovič (2001) též připomíná, že je nutné brát v úvahu též faktory, které náboženství tvoří, aby se náboženstvím mohlo nazývat. Nezákladnějšími z těchto faktorů jsou považovány doktríny, kultury a organizace.

Přítomnost náboženství v populaci se vyjadřuje pomocí ukazatele, který se nazývá religiozita. Jedná se o mezioborový ukazatel, protože přítomnost náboženství měří kvantitativně (to znamená, na kolik jsou náboženské prvky v populaci přítomny, jaký mají vliv atp.) i kvalitativně (jaká je religiozita po obsahové stránce – tzn. jak je prožívána a jak ovlivňuje životy lidí). Z těchto důvodů se na výzkumu religiozity podílí právě také geografie. Spadá pod kulturní geografii a první religiozně-geografické práce se objevily už v 17. století (Matlovič, 2001). Jejím cílem je zkoumání úlohy prostředí v evoluci náboženství, dále transformace prostředí vlivem náboženství, výzkum prostorového rozložení a organizace jednotlivých náboženství a v neposlední řadě výzkum geografického členění náboženství.

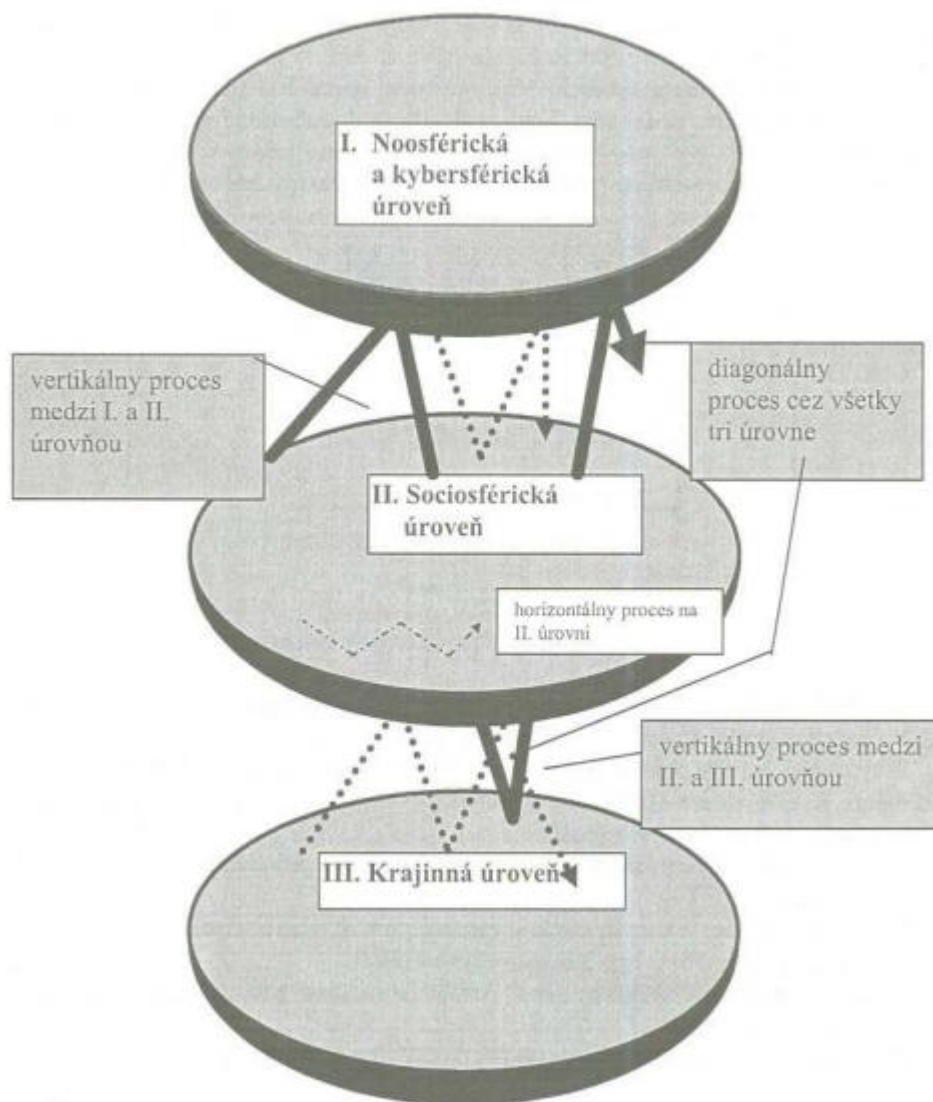
Jedním z průkopníků této koncepce byl americký geograf Sopher (1967), který též zavedl pojem „religiózní systém“. Tento systém rozděluje na tři skupiny:

- 1) primitivní, etnické nebo kmenové systémy
- 2) složitější etnické a národní systémy
- 3) komplexně-univerzální systémy spjaté s nejdůležitějšími civilizacemi.

Tyto systémy se pak vyznačují prostorovými a ekologickými vazbami, které spolu souvisí. Jsou to:

- 1) míra svého rozšíření (prostorového i sociálního)
- 2) struktura v prostoru, tedy jak systém organizuje svoje vyznavače
- 3) prostředky, které systém využívá k šíření

Další přístup k religiózní geografii navrhl německý geograf Büttner v roce 1976, který ji začal orientovat na sociální geografii a zvedl do ní tzv. Bochumský model vzájemného působení náboženství a geografického prostředí. Podle tohoto modelu probíhají neustále interakce mezi strukturami ve třech úrovních. Nejvyšší úroveň je ideologická, která zahrnuje náboženství se všemi jeho dogmaty a učeními. Následuje jí úroveň sociální, kterou autor považuje za klíčovou. Tvoří jí religiózní organismus, jehož součástí jsou i jednotlivé konfesijní skupiny a religiózní instituce (církvní a kultová organizace, která umožňuje funkci ideologické úrovně). Religiózní organismus funguje na bázi, kterou lze laicky charakterizovat jako náboženský život. Projevy tohoto organismu jsou časové (pravidelné – denní, týdenní nebo epizodické) a prostorové, kde se bere v potaz, jaký mají dosah (místní až nadregionální). Poslední nejnižší úroveň je nazvaná krajinná a jsou v ní zahrnuty veškeré objekty sociálně-ekonomického i přírodního prostředí. Druhá úroveň je klíčová právě z důvodů zprostředkování vazby mezi náboženskou ideologií a prostředím. Východiskem této teorie je tedy skutečnost, že náboženství samo o sobě krajinu nijak nepřeměňuje, činí tak pouze prostřednictvím religiózního organismu (Matlovič, 2006).

Obrázek 1: Bochumský model podle Büttnera, přejato z Folia Geographica 9, 2006 Prešov

V současné době jsou v religiozní geografii aktuální tři směry výzkumu. Prvním směrem jsou empirické výzkumy, které zkoumají vliv náboženství na krajinu – např. prostorové aspekty náboženství, náboženská diferenciacie světa, religiozní segregace obyvatel ve městech, prostorové aspekty náboženských poutí atp. Druhá skupina se soustředí na konceptuální rámec kulturní geografie, kde se náboženství a religiozita věnuje otázkám účelu konfliktů a symbolů, které jednotlivá náboženství tvoří. Velmi aktuální je v tomto ohledu například konflikt světské a církevní moci v některých zemích nebo jak se pomocí náboženských cílů dá dosáhnout politických cílů. Třetí skupina se pak soustředí na vztah ekologie a náboženství. Sleduje se, zda církve mají vliv na degradaci životního prostředí či vliv religiozního myšlení na postoj k rostlinám a živočichům – jde zde především o otázku domestikace (Matlovič, 2006).

Dnes už nelze religiozitu chápat jako příslušnost k náboženství. Společnost se vyvinula do té míry, že za věřícího lze pokládat téměř každého. Těmto potřebám bylo uzpůsobeno i SLDB 2011 (viz výše), z toho důvodu se vytvořil i nový přístup k výzkumu religiozity, který ji rozděluje na institucionalizovanou a alternativní (Hamplová, 2009). Pod pojmem institucionalizovaná religiozita se odkazuje na nějaké organizované církevní náboženství. Klíčová je zde právě organizovanost a návaznost na církevní instituce, kde se formují základní prvky věrouky, náboženské rituály a chování. Nejčastěji se dokumentuje členstvím v nějaké církvi, účastí na církevních aktivitách (např. návštěvnost bohoslužeb, svátostí atp.), finanční podporou církevních organizací, charitativní či dobrovolnickou činností. Jelikož je tato religiozita postavená na explicitně definované věrouce, dá se v populaci snadněji měřit. Avšak členství může skýtat řadu problémů, které mohou měření zásadně ovlivnit (některé byly již zmíněny). Samotné členství v církvi nemusí vypovídat o skutečném přesvědčení, v mnohých případech se lidé hlásí k církvi čistě ze zvyku či z tradice a spíše než náboženskou hodnotu poskytují vzhled na politický systém dané země – extrémním případem jsou země, kde ještě nedošlo k odluce církve od státu (občané jsou tak automaticky členy církve) a proto výsledek nereflektuje skutečný zájem o dané náboženství (Nešpor, 2010). Tento problém se však může objevit i v zemích kde takováto situace není, může se tak ukazovat potřeba členství nějakého širšího společenství než deklarace víry samotné. Dále je nutné ještě zmínit, že i samotné církve berou své členy jinak. Některá náboženství posuzují své členy na základě účasti na bohoslužbě, jiní na základě podepsaného prohlášení o členství, někde jsou lidé členy církve ihned po narození a někde po přijetí křtu doživotně a bez ohledu na konverze. Je nutné uvědomit si tyto skutečnosti, než se přikročí k práci na statistikách (Hamplová, 2009).

Druhým typem je tzv. alternativní religiozita resp. spiritualita. Zařazují se sem náboženské představy, postoje a činnosti, které do oficiální věrouky tradičních církví nepatří. Charakteristické je zde zaměření na sebe sama, sebenaplnění, synkretičnost a zpravidla jen minimální morální požadavky. Typický je zde důraz na emoce a mimořádné zážitky, snaha ovládat transcendentní síly a ovlivňovat tak svůj život. Pracuje se zde s různými amulety, věštbami, horoskopy, spiritismem apod. Tento zájem však nepřináší nic nového, snaha o ovládnutí transcendentních sil se ve společnosti objevuje již od pradávna. Dnes je třeba ji chápat ve dvou souvislostech. První je snaha vést víru podle svého (individualismus) a nemít striktně daná pravidla, která je nutné dodržovat. Druhým je snaha žít v jednotě s bohem/Bohem/bohy, člověkem i vesmírem, odkud pochází důraz na emocionální prožitky a přesvědčení že svět prostupuje jistá forma vědomí nebo představy božství v každém z nás. Soudobá spiritualita tedy navazuje na bohatou mystickou tradici, kterou lze hledat již od dob gnosticizmu (Hamplová, 2009).

4.3 Další přístupy

Významnou teorií pojící se s religiozitou a náboženstvím vůbec je sekularizace. Ta se v dnešním pojetí chápe jako marginalizace sociálního a politického významu náboženství. Dříve byla chápána především jako odstranění světské moci z církve, v praxi hlavně kontrola (ev. přímo zabavení) církevního majetku a eliminace církevního vlivu. Tento přístup je nečastěji spojován s vládou KSČ, která se proti církvím politicky vymezovala, jeho projevy jsou ale starší a jsou v evropských společnostech přítomné od osvícenství (viz kapitola historicko-geografický kontext). Dnes se sekularizace chápe spíše jako přizpůsobování církve současnému světu a odmítání některých prvků náboženství samotnými lidmi (Václavík, 2010). Berger (2005) vysvětlil sekularizační proces v rozumové rovině a říká, že lidem vštěpuje vysoce racionální způsoby myšlení, které mu mohou pomoci překonat různé překážky na rozdíl od víry. Další přístup pro české prostředí nabízí profesor Fiala (2007), který říká, že církve si své postavení zapříčinila sama a to především proto, že dostatečně nereagovala na změny po roce 1989. Její strategie se prokázaly jako neefektivní a nerespektovaly politickou situaci a tak její společenský význam postupně klesal. Postupně církve ztrácela jak následovníky, tak i možnost zasahovat do politiky, transformačních procesů a posléze ani do církevních restitucí. Fiala vidí pro tuto situaci poměrně jasné východisko – církve si musí uvědomit své minoritní postavení a jemu své strategie přizpůsobit. Na její historické zásluhy mnoho lidí již nebere zřetel, společnost je vůči církvi z větší části lhostejná. Česká republika se vyznačuje tím, že k Římskokatolické církvi se hlásí, na rozdíl od jiných evropských zemí, jen skutečně věřící (Fiala, 2007). Podobně nahlíží na českou společnost i docent Petráček (2013), který spatřuje kořeny novodobé sekularizace již v 19. století, kdy se církve stala příliš politickou, byla mocensky spojena se státem, a proto byla po vzniku republiky jako „prorakouská“ zavržena. Nedůvěru v církve též často spojuje s kolaborací části duchovenstva (tzv. hnutí *Pacem in terris*), která bohužel v období komunismu existovala, ale důvody k ní již nikoho nezajímají. Petráček říká, že nejprve je nutné uvědomit své menšinové postavení ve společnosti, neboť menšina, která chce přežít, musí být činorodější a soudržnější (Petráček, 2013).

Tato tvrzení autoři výše citovaní vztahují též na většinu Evropy. Avšak v rámci světa se lze setkat s teorií tzv. „desekularizace“, tedy návratu náboženství do veřejného života. Tento zájem se projevuje ve dvou rovinách: 1) Mimo Evropu dochází k bezprecedentnímu oživení tradičních náboženství, a to hlavně křesťanských – především ve Spojených státech amerických, kde církve hrají významnou úlohu, i když se jedná o společnost vysoce individualizovanou a modernizovanou. Modernizace nevedla k úpadku církví, jako je tomu jinde ve světě, ale naopak k jejich posílení. Podobným příkladem jsou masové konverze k protestantství v Asii a Africe či Jižní Americe, kde se v některých

částech navýšily počty věřících o 20–30 %. Modernizace a vzdělanost tedy přináší efekt opačný než by se očekávalo (Hamplová, 2009). Podobný úkaz lze najít v arabském světě, kde stále rostou počty muslimů (Berger, 1997 a Hamplová, 2009). Evropa z tohoto hlediska tak tvoří výjimku, kde se sekularizační teorie, zdá se, skutečně naplňuje, avšak i zde pouze z hlediska institucionalizovaných církví, neboť Evropané často nechodí na bohoslužby, ale masově věří v nadpřirozeno a v působení nemateriálních sil (Nešpor, 2007). V tomto ohledu není česká společnost jiná, přestože v ohledu návštěvnosti bohoslužeb či příslušnosti k nějaké církvi patříme k nejsekulárnějším společnostem Evropy (Hamplová, 2009).

Významnou teorií pojící se s religiozitou je tzv. teorie privatizace a deprivatizace. Teorii privatizace náboženství rozpracovali společně Berger a Luckmann (1999) a následně ji samostatně upravil Luckmann (2005), z českých autorů lze zmínit Hamplovou (2000) a Nešpora a Lužného (2007). Teorie deprivatizace pak pochází spíše z pera autora Casanovy (2005). Teorie říká, že ze společnosti mizí velké institucionalizované církve, které již nedrží krok s modernizující se společností a do té chvíle držely pomyslný monopol na náboženství. Od velkých církví se odděluje jakýsi osobní prvek víry a tak velké církve upadají. Je však zdůrazněno, že náboženství jako takové nemizí, nýbrž se transformuje. Právě v tomto bodě autoři zavádí pojem privatizace církve, neboť, jak je již uvedeno výše náboženství se stále více individualizuje, a v mnohých případech si lidé vytváří vlastní způsoby víry. Tato individualizace se objevuje též v české společnosti, kde ji prokázala autorka Hamplová (2009) výzkumem spojený se statistikami ISSP. Své poznatky často dává dohromady s teorií spiritualismu, který autoři aplikují na celou Evropu. Naproti tomu teorie deprivatizace se snaží poukázat na celosvětový fenomén růstu příznivců velkých církví a to především islámu a katolicismu. Hlavním předpokladem této teorie je, že deprivatizované náboženství může svým jednáním ovlivňovat masy lidí a jejich rozhodnutí a tím i politický život, i když třeba nejsou církev a stát spojeny. Typickým příkladem deprivatizovaného náboženství je Římskokatolická církev v Polsku.

5. HISTORICKO-GEOGRAFICKÝ KONTEXT

V této kapitole je nastíněn vývoj církevní správy a územního rozmístění Římskokatolické církve na území České republiky. Je nutné totiž pochopit základní rámec historických souvislostí, než se přistoupí k samotné analýze dat, protože právě díky tomuto rámci lze výsledky chápat v mnohem širších souvislostech.

5.1 Postavení Římskokatolické církve v Habsburské monarchii

Již od konce třicetileté války až po pád Rakouska-Uherska byla Římskokatolická církev neodlučitelně spjata s Habsburským trůnem. V té době byla církev státním a privilegovaným náboženstvím, které bylo mnohdy prosazováno i násilím, jedinou tolerovanou nekatolickou náboženskou skupinou byli židé. Větší změna nastala až za vlády Josefa II., který roku 1781 vydal tzv. Toleranční patent, který umožnil činnost i jiných církví než církve katolické. Tolerančním patentem začal proces postupného zrovnoprávnění nekatolických náboženských skupin, avšak prosazení úplné rovnoprávnosti a náboženské svobody trvalo následujících 60 let. Císař Josef II. Také posílil dohled státu nad církvemi, včetně církve Římskokatolické, prosadil si např. právo jmenování biskupů a zasahování do vnitřní hierarchie církve na oplátku pak dosazoval církevní hodnostáře do mocenské sféry. Přesto však byla Římskokatolická církev státním náboženstvím. Když z ní chtěl někdo vystoupit, musel absolvovat několikátýdenní duchovní seminář a musel získat souhlas panovníka. Zřejmě i z tohoto důvodu bylo celé 19. století více než 90 % obyvatel českých zemí zapsáno u Římskokatolické církve (Kadlec, 1993).

Za vlády Františka Josefa I. došlo k vyhlášení úplné náboženské svobody v tzv. „oktrojované ústavě“ roku 1849 a roku 1850 zavedl dohled nad katolickou církví. Roku 1855 pak císař podepsal konkordát se Svatým stolicí, podle kterého přenechává císař veškeré církevní záležitosti církvi, avšak ponechává si právo jmenovat biskupy. To byl jeden z prvních kroků odluky církve od státu. Přesto však stále byl trůn a Římskokatolická církev spojovány (Fiala, 2008). Právě díky tomu se stala v českých zemích terčem kritiky a to především od Tomáše Garrigue Masaryka, který jí vnímal jako oporu starých časů nepřístupnou reformám. Katolický politik Mořic Hruban o Masarykovi ve svých pamětech napsal (in. Halás, 2004, s. 524): „Vzpomínám si na jednu cestu rychlíkem z Vídně do Prahy s doktorem Rudolfem Horským a farářem od s. Matěje v Šárce u Prahy. Masaryk si přisedl do našeho kupé a farář se jej zeptal: ‚Proč pane profesore, proti nám katolíkům tolik útočíte?‘ – ‚Budte rád, pane kolego. Vždyt' byste duševně shnili, kdybych vás neproháněl.‘ V duchu jsem mu musel dát za pravdu!“ Kromě toho samotný císař nebyl v českých zemích příliš oblíben, protože odmítl korunovaci na českého krále. Česká koruna však byla pevně spjata s národním myšlením a její pohrdnutí už nemohlo vůbec nic vyvážit. Konečnou ranou se pak stala první světová válka, která byla chápána jako násilné řešení problémů říše a jen málokdy Češi rukovali s nadšením. Mnohem spíše vstupovali do odboje

proti monarchii a vstupovali do Legií. Výsledkem války se stal rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa (Halás, 2004).

5.2 Od První republiky až do konce druhé světové války

Mnoho věřících lidí chápalo vznik republiky jako nabytí plné náboženské svobody. Mnoho lidí těž, bylo znechuceno, že některé katolické špičky podporovaly rakouské válečné snažení a není tedy nikterak překvapující, že kritika Římskokatolické církve po vzniku ČSR ještě zesílila. Řídila se myšlenkou: „*Zúčtovali jsme s Vídní! Zúčtujeme i s Římem!*“ (Halás, 2004). Začaly se např. šířit útoky proti symbolům Římskokatolické církve – morovým sloupům, sochám svatých či křížům. Nový stát si byl plně vědom, že je nutné stávající vztahy a organizaci církevní správy upravit. Za dob Rakouska-Uherska, jak je naznačeno výše, byla církev monarchii podřízená a nejen císař ale i mnozí šlechtici mohli zasahovat a ovlivňovat volbu biskupů a to i přesto, že církev měla spoustu výsad, avšak i přesto se nemohla vždy ubránit státnímu zneužití (Kadlec, 1993).

Diplomatické styky s Vatikánem byly navázány až v roce 1920, kdy Svatý stolec oficiálně uznal vznik nového státu. Nově se upravovaly hranice církevních obvodů tak, aby byly v souladu s novými hranicemi státu. Za tímto účelem ČSR a Svatý stolec podepsali v roce 1928 dohodu známou jako *Modus Vivendi*. Na základě ujednání pak měli na našem území působit dvě komise, jejichž úkolem bylo stanovit hranice a velikosti diecézí (Halás, 2004).

Avšak nejen stát se snažil nějak vymezit vůči katolické církvi, vztah k církvi si v nových poměrech museli ujasnit i sami věřící. Z jejich strany i ze stran části kléru byly vznášeny požadavky na někdy poměrně radikální úpravy vnitřní organizace církve – zmínit lze požadavky dobrovolného celibátu, národního jazyka v bohoslužbách, uvolnění závislosti na Římu atd. Mluvčím reformního proudu se stala tzv. Jednota katolického duchovenstva (vzniklá již v roce 1902), která se ve válečném období a zejména po roce 1918 značně radikalizovala. Nový pražský arcibiskup sice nechal Jednotu rozpustit, ale nejradikálnější členové pokračovali v činnosti a v roce 1921 založili vlastní církev, která začala být označována jako Církev československá (Halás, 2004).

Československá církev přes organizační zmatky a boj různých duchovních proudů a tendencí zaznamenala jako církev „národní“ velký nárůst věřících – přihlásilo se k ní téměř půl milionu obyvatel, téměř výlučně přitom šlo o osoby české národnosti (Václavík, 2010). Prvotní nadšení však brzy vyprchalo a v následujících letech jej vystřídal nástup ateismu, resp. nárůst počtu osob, které se nehlásily k žádné státem uznávané náboženské skupině. I přesto si však udržela Římskokatolická církev dominantní postavení v rámci Československa (Václavík, 2010).

Území českých zemí bylo v rámci Československa nejvyspělejší. Za Rakouska-Uherska tvořilo průmyslové jádro monarchie a právě tyto podniky zůstaly po vzniku republiky zachovány. To je též jednou z příčin, proč byl v raných letech republiky zaznamenán velký příliv obyvatel a proč se Němci nehrnuli pryč, neboť mnohé podniky byly právě německé (Halás, 2004). Na Slovensku a pak především v Podkarpatské Rusi nebylo tolik pracovních příležitostí – zejména v horských oblastech a právě zde jsou zaznamenány největší úbytky obyvatel. Právě proto je mezi českými zeměmi a Slovenskem veliký rozdíl v celkovém podílu věřících hlásících se k Římskokatolické církvi. Na druhou stranu celkový podíl všech věřících může být srovnatelný, neboť na Slovensku fungovaly početné komunity katolíků východního ritu (uniaté) a evangelíci augšpurského vyznání (Václavík, 2010).

I když docházelo k pozvolnému úbytku věřících, nebyl tak patrný. Po celou dobu existence první republiky zůstalo v kompetenci církví vedení matrik, které sloužily jak pro církevní, tak státní potřebu, církve proto evidovaly i řadu osob nábožensky vlažných nebo indiferentních. Mnoho obyvatel proto vnímalo otázku na náboženské vyznání ve sčítání spíše jako otázku na formální příslušnost k církvi nebo příslušné církevní matrice a ne jako otázku na náboženskou víru nebo praxi (Berrová-Brabcová, 2006). V zákonech byla navíc zakotvena povinnost na otázku ohledně víry ve sčítání odpovědět (zákon z 30. 10. 1920 č. 592/1920 Sb.), i když této otázce nebyla v praxi věnována taková pozornost jako politicky velmi citlivé otázce zjišťování národnosti (Berrová-Brabcová, 2006).

Vlažný postoj českého obyvatelstva ke katolické církvi se změnil začátkem druhé světové války. Kněží a další duchovní prokázali statečnost, stavěli se proti nacistické okupaci, kostely fungovaly jako přístřeší či místa ke shromažďování odboje. Nacisté si však činnosti mnohých duchovních byli vědomi a mnoho duchovních bylo zatčeno a odvedeno do vězení nebo koncentračních táborů, řada z nich se již nikdy nevrátila. Jiní pak odešli do emigrace a připojili se k zahraničnímu odboji (Halás, 2004). Na druhé straně události druhé světové války Římskokatolickou církev oslabily organizačně, protože měly za následek oslabení farní sítě a úbytek duchovní a tak pomalu připravily půdu pro události následující (Balík, Hanuš, 2007).

5.3 Římskokatolická církev od roku 1948 – 1989

Po skončení druhé světové války se najednou začala společnost měnit. Oblasti Sudet se téměř vysídlily ať už díky tzv. divokému odsunu Němců či „dobrovolnému“. Téměř 70 % duchovních v té době byly německého původu a mnohé farnosti zůstaly díky tomu bez svého správce. Do vylidněných oblastí se začali stěhovat Češi, které autor Václavík (2010) označuje jako „chudé Čechy“, kteří tíhli ke komunistické straně, a byla jim zde slíbena práce. Farnosti se začaly slučovat, aby mohla alespoň částečně zůstat zachována církevní správa. Avšak Římskokatolická církev zatím nadále fungovala a

stále si udržela dominantní postavení, i když počet věřících nadále klesal, oproti roku 1921 byl pokles o 3,5 % (Václavík, 2010).

Zásadní změnu přinesl rok 1948, kdy se moci chopila Komunistická strana Československa (dále jen KSČ), která sice hlásala svobodu náboženského vyznání, avšak v praxi se chovala jinak. Prvním zlomem se stalo vystoupení arcibiskupa Berana, který odmítl komunistickou vládu uzнат, neboť její převzetí moci nebylo legitimní. Tímto rozhodnutím zahájil dlouhý boj, který KSČ proti Římskokatolické církvi vedla. Římskokatolická církev byla označena za hlavního ideologického nepřítele režimu. Problém též byl, že měla kontakty se zahraničím s Vatikánem a dalšími věřícími všude v Evropě ale třeba i v Americe. Režim měl též strach z církevní soudržnosti, možnosti vzniku většího organizovaného protikomunistického společenství uvnitř státu a především toužil získat církevní majetek, který byl v té době značný. Rozhodnutí KSČ bylo jasné – vliv církve co nejvíce omezit. Toto rozhodnutí bylo posléze rozšířeno i na ostatní církve činné v tehdejší ČSR. Z ustanovení KSČ se též přestalo během sčítání zjišťovat, kdo se hlásí k jakému náboženství, takže z té doby nemáme věrohodná data (naposled bylo náboženství zjišťováno v roce 1950, podrobné výsledky však nikdy nebyly publikovány). Všechny akce a perzekuce proti Římskokatolické církvi měl na starost speciální úřad, který režim za tímto účelem zřídil – Úřad pro věci církevní. Jeho stěžejní akcí se stala „*Katolická akce*“. Příkladem perzekuce za všechny je umučení číhošťského kněze Josefa Toufara nebo uzavření klášterů v rámci takzvané „*Akce K*“ při níž ze dne na den skončil v ČSR řeholní život a veškerý majetek byl zestátněn. Všechny tyto akce se projeví na územním rozložení katolíků v roce 1950, kdy režim chtěl vědět, jak jsou jeho reformy účinné. Římskokatolická církev sice zaznamenal úbytek věřících, ale nebyl takový, jak režim očekával, naproti tomu jiné denominace zaznamenaly přírůstek. V návaznosti na tato zjištění zahájil režim novou vlnu perzekucí, jejichž prostřednictvím si chtěl otevřít cestu ke své vlastní ideologii, která byla v souladu s ateismem. Mnoho lidí díky tomu zaujalo lhostejné postavení vůči náboženství a hledat nějaké alternativní možnosti. Možná právě zde začala vznikat tzv. alternativní víra (Balík, Hanuš, 2007).

Po této tvrdé éře pronásledování se státní dohled trochu zmírnil, avšak trval nadále. K většímu uvolnění došlo v šedesátých letech a pak hlavně v době Pražského jara. Mnoho duchovních bylo propuštěno z vězení a velká část společnosti čekala, že režim padne (Balík, Hanuš, 2007). K tomu však nedošlo a následujících dvacet let se pojí s pocity zklamání a poklesu účasti na náboženském životě (Václavík, 2010). Státní dohled nad církvemi tedy pokračoval dále a šíření náboženských myšlenek na území kontroloval. V této době se začíná značně rozvíjet tzv. neviditelné náboženství. Tento fenomén se začal projevovat na však omezeném okruhu lidí a především ve velkých městech (Luckmann, 1974). V této době dělal František Křenek výzkum mezi zemědělci a zjišťoval náboženskou přítomnost. Podle něho bylo tehdy alespoň 30 % obyvatel věřících (Podveská, 1981).

V osmdesátých letech se začaly poměry pomalu uvolňovat a to především díky nástupu Michaila Gorbačova v SSSR. Tato nově nabytá volnost přerostla v duchovní obnovu a vyvrcholila kanonizací Anežky České, na jejíž počest se pak uskutečnilo mnoho oslav. Tyto oslavy se pak začaly brzy měnit v demonstrace a staly se tak prvním impulzem k Sametové revoluci roku 1989 (Balík, Hanuš, 2007).

5.4 Římskokatolická církev od roku 1989 – 2011

Po pádu komunismu získalo pojetí svobody a solidarity zcela nový rozměr. Česká společnost se po komunismu neustále proměňuje a formuje prostřednictvím médií, internetu, videí. Část lidí však stále hledá oporu v institucích, které pomáhají nalézt smysl života. Mezi tyto instituce patří právě církve. Podle průzkumů, které byly vedeny ještě před listopadem roku 1989, byla církev řazena k bojovníkům za svobodu a to především díky krokům, které podnikala (Hamplová, 2009). Nejprve lze zmínit petici moravských katolíků, která požadovala větší náboženské svobody. Významné též bylo tzv. Desetiletí duchovní obnovy, které vyhlásil kardinál Tomášek v roce 1987. Dále byla významná pouť na Velehrad, která se konala v roce 1985 a kterou navštívilo více jak 100 000 lidí. Další pouť pak byla uskutečněná v roce 1988 k podpoře svatořečení Anežky České, která byla skutečně 12. listopadu 1989 svatořečena papežem Janem Pavlem II. Slavnost provázely nepokoje se stavem náboženských svobod, kterou sice stát hlásal, avšak nedodržel (Balík, Hanuš, 2007). A právě tyto události se staly jakýmsi předstupněm k Sametové revoluci a mohly tak položit základ tomu, jak společnost v současnosti vypadá.

Poslední sčítání, ve kterém se zjišťovalo náboženství, proběhlo v roce 1950, od té doby až do roku 1991 nemáme žádné oficiální záznamy, kolik věřících skutečně v té době existovalo. Avšak Římskokatolická církev si i po pádu komunismu udržela dominantní postavení. Hned následujícího roku 1990 navštívil Československo papež Jan Pavel II. Stalo se tak vůbec poprvé. Jeho pobyt byl velice pozorně monitorován médii a průzkum ukázal, že jej sledovalo přibližně 75 % všech občanů (Mišovič, 2001). V této době stále ještě existovalo Československo a staré krajské uspořádání. Pokud se lze krátce zmínit ke sčítání, tak pouze 16 % občanů se rozhodlo otázku náboženství nevyplnit. Vznikl zde však trend, že severozápadní Čechy se ukázaly jako více ateistické než oblasti Moravy a Slezska. Většina věřících (88,9 %) se přihlásila k Římskokatolické církvi. Nicméně komunistickou propagandu lze považovat za úspěšnou, protože pouze necelá polovina obyvatel se k nějakému náboženství přihlásila (ČSÚ, 1991). Jistou roli může hrát i fakt, že, mnohé církve se nestihly přizpůsobit změnám v nově nabyté svobodě a tím ztratily mnoho věřících, nebo také se nově kladl důraz na duchovní přesvědčení každého jedince a víra se začala stávat stále více individuální záležitostí (Fiala, 2007). Stát se distancoval od vnitřních záležitostí církve a nastolil náboženskou svobodu. Bylo však nutné vyřešit majetkové vyrovnání, neboť komunisté většinu církevních majetků

zabavily. Otázka tedy tzv. restitucí je proto otevřená dodnes a má značný vliv na to, kolik lidí se k Římskokatolické církvi hlásí (Fiala, 2007).

Poslední sčítání se vyznačují výrazným úbytkem věřících tzv. institucionalizovaných církví – a to především právě Římskokatolické církve. Navíc následující sčítání v roce 2001 a 2011 jsou již za samostatnou Českou republiku. V roce 2001 se k náboženství přihlásilo pouze 35 % obyvatel (ČSÚ, 2014). Zásadním rozdílem je ještě vyšší náboženská svoboda a benevolence ze strany státu. Díky tomu mohlo vzniknout mnoho menších církví, které uspokojovaly potřeby občanů. Nejdůležitějším faktorem zda se k církvi přihlásit či nikoliv byla jednoduchost dané církve. V tomto ohledu mohou vzniknout nějaké problémy a to především, že členství v takové církvi nemusí nutně vypovídat o náboženském přesvědčení populace a též mohou být značně ovlivněny politicky (Hamplová, 2013). To však platí i pro církve Římskokatolickou, ke které se mnoho lidí v roce 1991 přihlásilo čistě s formálních důvodů nebo ve snaze ocenit její principiální postoje v komunistickém období (Nešpor, 2010). V roce 2001 bylo v České republice registrováno celkem 21 církví a vešlo v platnost také nové krajské zřízení. To však nemělo vliv na územní rozložení věřících. Stále platilo, že severozápadním směrem věřících silně ubývalo a to především z řad právě velkých církví. Důvodů je poměrně mnoho, ztráta víry, složitý ritus, nechuť ztrácet čas chozením na bohoslužby, či prosté zatracení víry (více Analýza). Avšak i přesto si udržela Římskokatolická církev vedoucí postavení a stále pojímala téměř 80 % věřících (ČSÚ, 2001).

Tendence v úbytku věřících stále pokračovala až do roku 2011. K náboženství se přihlásilo pouze 20 % obyvatel a z nich pouze 14 % se přihlásilo k nějaké církvi. Zásadní novinkou pro sčítání v roce 2011 totiž byla možnost uvést, že je člověk věřící bez konkrétní církve (ČSÚ, 2014). Dana Hamplová (2009) tento fenomén označuje jako tzv. spiritualitu, kde lze zjednodušeně říci, že lidé věří v nadpřirozeno. Tuto možnost si zvolilo 6,8 % věřících. Novinkou se také stalo, že na otázku ohledně náboženství nemusí lidé vůbec odpovědět (ČSÚ, 2014). Této možnosti využila téměř polovina obyvatel. Lze to chápat tak, že náboženství již nehraje v životech lidí nějakou významnější roli a neutváří jejich identitu. Druhou početnou skupinou jsou pak lidé, kteří zaškrtnuli možnost „bez vyznání“. Nejvíce ztrátovou je stále Římskokatolická církev, která ztratila téměř milion svých členů. Zde je však nutno dodat, že v datech mohou vznikat konflikty, neboť ne každý kdo deklaruje, že je katolík jím skutečně je. Poté je pak nutné brát na zřetel fakt, že Římskokatolická církev považuje za svého člena každého, kdo byl pokřtěn bez ohledu na možné konverze. Najdou se však i církve, které naopak posílily. Jedná se většinou o menší křesťanské denominace. Takovéto církve nebylo možné v dřívějších sčítáních zaznamenat, většinou byly zařazeny v kolonce „ostatní“ (Hamplová, 2009). Zmínit lze například Jednotu bratrskou, Metodisty či Baptisty jejichž nárůst činil přibližně okolo čtyř tisíc členů. Největší

nárůst však zaznamenali Svědkové Jehovovi, kteří patří k církvím, z nichž je těžké vystoupit, tudíž se velmi často jedná o doživotní členství (Václavík, 2010).

Výsledky ovlivňuje několik faktorů. Obecně platí, že v České republice jsou mnohem více věřící ženy ve středních letech. Konkrétně z dotázaných je 35 % žen. Dále také platí, že věřící jsou starší lidé, kteří mohou náboženství vnímat jako součást kulturní tradice. V dřívějších dobách byly většinou k náboženství vedeny a už od mala v nich byly náboženské představy formovány (ČSÚ, 2014). V dnešní náboženské svobodě se většinou děti nechávají a hledají si nějaký vlastní způsob víry. Lze to dokazovat na hodinách náboženství, které již nejsou několik desítek let povinné. Jiný názor dokazuje, že lidé v průběhu života dospějí k víře sami, neboť hledají nějaké jistoty, opěrné body, únik z všední reality a též významnou roli hraje strach ze smrti. Téma smrti je v dnešní společnosti velké tabu, o kterém se příliš nemluví a lidé si ji často těžko připouští (viz následující kapitoly).

6. ANALÝZA ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE PODLE VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ PRO ROKY 1921, 1991, 2001 A 2011

Následující kapitoly se věnují analýze Římskokatolické církve podle výsledků sčítání 1921, 1991, 2001 a 2011. Důraz je kladen především na územní rozložení katolíků a na faktory, které toto rozložení ovlivňují, popřípadě další ukazatele, které celkovou míru katolicismu mohou ovlivnit.

6.1 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 1921

Jak již bylo naznačeno v dřívějších kapitolách, Římskokatolické církve byla velice úzce spojována s vládnoucí dynastií Habsburků a rozpad Habsburské monarchie, resp. Rakouska-Uherska znamenal její značné oslabení. Národní ideologií se stal antiklerikalismus a antikatolicismus. Antiklerikalismus a antikatolicismus se fakticky stal národní ideologií (Fiala, 2007). David Václavík (2010) přiřazuje k antikatolicismu dva faktory – subjektivní a objektivní, které se vzájemně ovlivňují a jsou provázané. Objektivní faktory jsou spojené se samotným vznikem ČSR a odvíjejí se od samotného charakteru bývalé monarchie. Katolíci měli tehdy silné vazby na vše, co monarchie představovala. S tímto faktorem též souvisí první světová válka, kde státy Dohody zaujaly k Římskokatolické církvi až nepřátelský postoj. Za subjektivní faktor autor (2010) označuje postoj některých vůdčích politiků zejména Tomáše Garrigua Masaryka. Lze říci, že antikatolicismus sehrál klíčovou roli při utváření státu – jeho politického uspořádání a národní identity.

Svou roli samozřejmě měly i hrůzy první světové války. Mnoho lidí se v tomto duchu odklonilo od tradičního katolického vyznání a přihlásilo se k církvím, které svým působením navazovaly na dřívější reformní snahy – Církev československá husitská nebo Církev československá evangelická. Mnoho lidí též volilo možnost označení svého postoje k náboženství termínem „bez vyznání“ a svou víru nijak nedeklarovali (Halás, 2004).

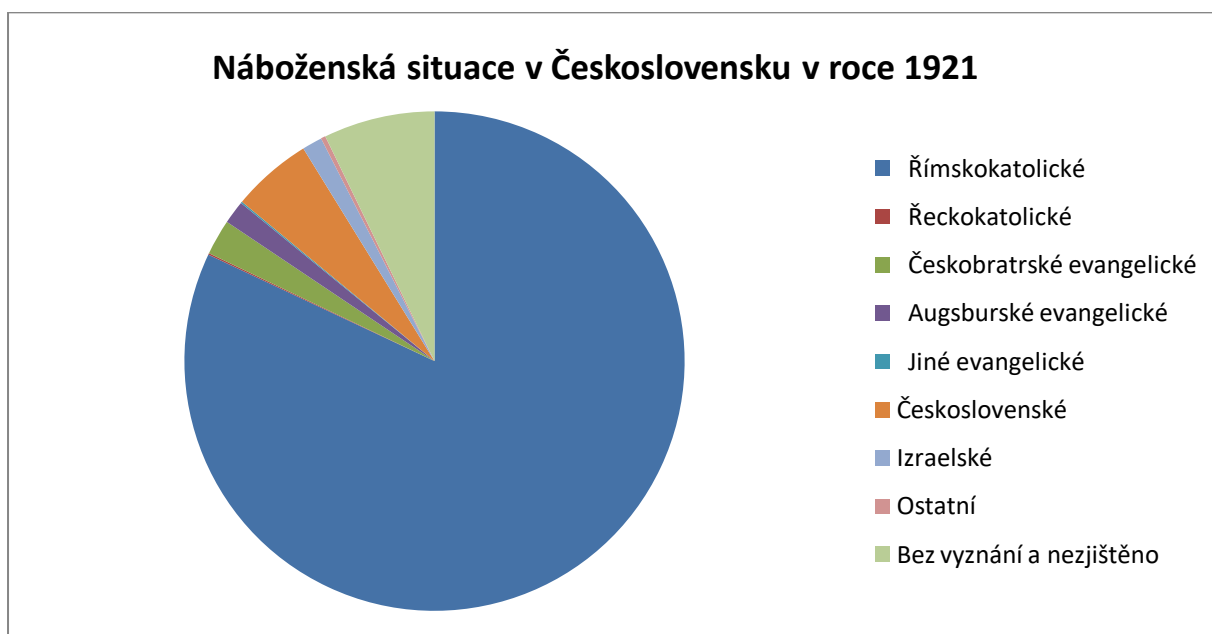
Významným fenoménem byl též konflikt uvnitř církve samotné. Po prvním Vatikánském koncilu vrcholní duchovní představení zaujali jednoznačně odmítavý postoj vůči nově se šířícímu modernismu ve společnosti. Existovala však i část duchovních, která volala po modernizaci církve, a to zejména mezi nižším klérem, který byl s lidmi v kontaktu vlastně denně. Mnoho z nich se snažilo zapojit do politického dění v republice. Jejich hlavním požadavkem bylo, aby se církev více zapojila do veřejného a politického života a aby zaujala vstřícný postoj vůči nově se formující moderní společnosti. Právě z těchto tendencí se vyvinula již dříve zmiňovaná Církev československá husitská. Mezi obyvatelstvem měl vznik této nové církve poměrně silnou odezvu. Ve velmi krátkém čase získala tato církev více jak 200 tisíc členů, při sčítání v roce 1921 měla 5 % všech obyvatel, což odpovídalo 523 tisícům (Václavík, 2010).

Tyto nové členy získala právě na úkor Římskokatolické církve, která ačkoliv se stále udržela prvenství, zaznamenala oproti předešlému období nejvyšší ztráty. Úspěch Církve československé by se dal shrnout do několika bodů (podle Václavík, 2010):

1. Uspokojila národnostní a emancipační tužby mnohých českých katolíků, protože se prezentovala jako národní církev.
2. Svým založením a ideologií odpovídala nové náladě, která na území ČSR panovala a též byla prosazována politickou reprezentací.
3. Přihlášením se k této církvi neznamenal náboženskou diskontinuitu jako v případech konverze k protestantské církvi.

Sčítání ukázalo, že Církev československá se stala druhou nejsilnější denominací na našem území a počet jejích členů neustále rostl, což dokazuje sčítání z roku 1930, kde se k ní přihlásilo již 7,3 % obyvatel, a nakonec po druhé světové válce měla dokonce 7,7 %, což by odpovídalo téměř milionu věřících (ČSÚ, 1924).

Naprostá většina členů Československé církve byla původně katolíky, jejichž úbytek je zřetelný v obrázku 2. Římskokatolická církev nedokázala rychle reagovat na změny ve společnosti a držela se svých tradic, které části modernizující se společnosti připadaly jako zpátečnické nebo zastaralé a v kombinaci s celkovou protikatolickou náladou nabízela Československá církev husitská více „atraktivní“ a více splňující náboženské požadavky společnosti. Mimo ni však nové členy získaly i evangelické denominace, nikoliv ale v tak masovém měřítku. Celkový přehled všech církví v ČSR v roce 1921 nabízí obrázek 2.

Obrázek 2: Náboženská situace na území České republiky podle sčítání v roce 1921

Pokud bychom chtěli ještě jednou shrnout dosavadní poznatky, tak vznik Československé církve tedy znamenal pro Římskokatolickou církev jistý problém, avšak nebyl vypovídající o náboženské vlně obyvatel. Její vznik je tedy spíše možné chápat jako reakci na tehdejší události a odmítnutí starých řádů.

Mnozí lidé se rozhodli na víru, a především institucionalizované církve rezignovat a poprvé se objevuje vyšší počet lidí, kteří se označili za osoby bez vyznání. I v tomto případě se jednalo převážně o bývalé katolíky. V roce 1921 se bezmála 750 tisíc lidí vyslovilo, že jsou bez víry. Tento počet by odpovídal 7 % všech obyvatel Čech a Moravy. Existovaly však značné regionální rozdíly. Mnohdy se jednalo o soudní okresy, které se vyznačovaly vysokou mírou industrializace a které v předchozích letech prodělávaly demografické změny. Mezi tyto okresy patřilo Kladno, Slaný, Unhošť, Rokycany, Plzeň, Beroun, Křivoklát, Rakovník či Nové Strašecí. Míra lidí, kteří deklarovali, že jsou bez vyznání, se v těchto okresech pohybovala mezi 25 a 50 % (ČSÚ, 1924). Existovaly však také výjimky, jako například Most nebo Duchcov, které byly většinově německé. Tyto okresy postupem doby vytvořily základ pro budoucí tzv. „bezvěrečné regiony“ (Václavík, 2010). Skupina lidí, kteří zvolili možnost „bez vyznání“ byla druhou nejsilnější po Římskokatolické církvi a s dalším sčítáním ještě více narostla. Lze však předpokládat, že skutečný počet byl ještě mnohem vyšší.

Avšak z těchto výsledků nelze vyvozovat, že by tehdejší společnost byla ateistická. Hamplová (2009) chápe ateismus jako celkové odmítnutí Boha či bohů, popřípadě celkově existenci nějakého transcendentna. Tímto se ateismus liší od možnosti „bez vyznání“. Značnou část lidí v této skupině však zřejmě tvořili lidé s vlastní, osobní vírou, kterou z mnoha důvodů nechtěli spojovat s velkými institucionalizovanými církvemi. Další možností byli lidé, kteří nepřikládali víře ve svém životě velký význam. Z těchto důvodů není na místě mluvit o masové ateizaci, která se značně liší od subjektivní víry (Václavík, 2010). Pro srovnání lze uvést, že na Slovensku zvolilo v roce 1921 možnost bez vyznání pouze 0,3 % obyvatel (Matlovič, 2001).

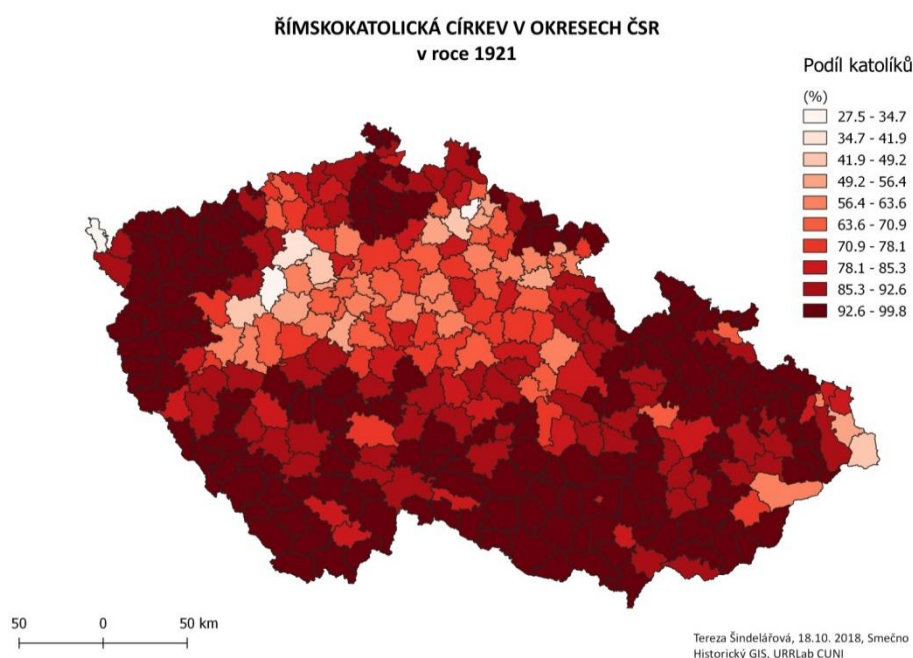
Dalším významným trendem se stal fakt, že se míra katolicismu měnila v souvislosti s polohou. Obecně platilo a stále platí, že oblast Moravy si vždy více udržela tradičnější způsob života, který je s vírou úzce spjatý. Naproti tomu Čechy, které se během císařství staly průmyslovým jádrem monarchie, a více tíhly k modernímu způsobu života, který se s náboženstvím příliš neslučoval. Čechy se staly cílem mnoha dělníků, kteří se sem stěhovali za prací, a náboženství pro ně nebylo směrodatné. Rozdíly ukazuje tabulka 2.

Tab. 2: Podíl věřících na obyvatelstvu podle jednotlivých náboženství na území ČR podle sčítání v roce 1921

	Římskokatolická církev	Řeckokatolická církev	Evangelické církve	Pravoslavná církev	Církev československá	Bez vyznání a nezjištěno
Čechy	78,20	0,10	3,60	0,10	6,60	9,80
Morava	90,20	0,07	3,10	0,06	2,30	0,80

ZDROJ: ČSÚ, 1924

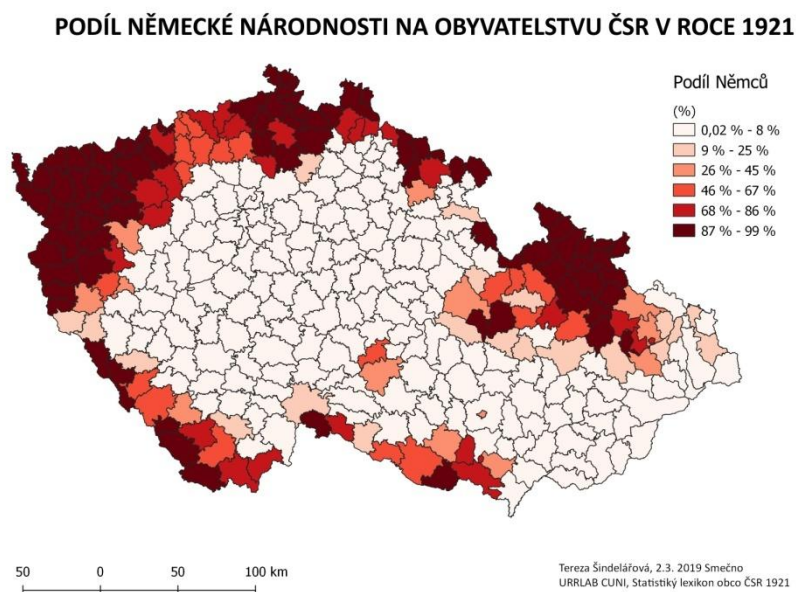
Velice snadno se tato skutečnost ukazuje na skupinách Římskokatolické církve, Církve československé a skupiny „bez vyznání“. Morava jako tradiční oblast se vyznačuje vysokým podílem katolíků a naopak nízkým počtem členů Církve československé a lidí bez vyznání. Avšak je též zajímavé se podívat na mapu územního rozložení katolíků na území České republiky (viz obrázek 3)

Obrázek 3: Podíl katolíků na obyvatelstvu na území okresů ČSR podle sčítání v roce 1921

Na první pohled je patrné, že rozložení katolíků kopíruje i národnostní složení země. Výrazněji se projevuje na Moravě, přičemž nejvíce jich lze nalézt v severní a jižní Moravě, které tehdy patřily do oblasti Sudet. Sudety se vyznačují vůbec nejvyšším podílem katolíků v tehdejší ČSR. Německé národní hnutí se proti katolické církvi nevymezovalo a bylo tedy vůči Římskokatolické církvi více vstřícnější. Konverze k jiným církvím se týkaly výlučně Čechů. Nejčastější byly tyto přestupy k Církvi československé husitské a Církvi českobratrské evangelické, přičemž Československá církev se hlásila k českému nacionalismu a Českobratrská evangelická vznikla odtržením od tehdy národnostně smíšených evangelických církví. Obrázek 3 ukazuje územní rozložení obyvatel, kteří se přihlásili

k německé národnosti, a jasně dokládá, že sekularizací a přestupy k jiným církvím nebyly oblasti obývané Němci prakticky vůbec zasaženy.

Obrázek 4: Podíl obyvatel přihlášených k německé národnosti na území ČSR podle sčítání v roce 1921

6.2 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 1991

Rok 1991 je významný v procesu vývoje religiozity posléze Římskokatolické církve. Jedná se totiž o první svobodné sčítání od roku 1950 a první, kdy se znovu zařadila otázka víry do zjišťování údajů o obyvatelstvu, která jak je již zmíněno dříve, byla stále povinnou, avšak vzhledem k okolnostem se její nezodpovězení tolerovalo – byla tedy vytvořena skupina „nezjištěno“. Též je nutné si uvědomit, že v roce 1991 existovalo jiné administrativní členění než v roce 1921. Země se členila na kraje a okresy a zároveň stále existovalo soustátí se Slovenskem. Nově se náboženství zjišťovalo jako vztah občana k náboženství a důraz byl tedy kladen na duchovní přesvědčení (Morávková, 2004). Během předchozích 40 let se tedy otázky náboženství nezjišťovaly, a tedy o náboženskou situaci existují pouze odhady. Lze vycházet z interních církevních matrik a statistik, ty lze však získat pouze na vyžádání nebo z podkladů sestavených přímo ÚV KSČ, které hovoří o tom, že během 70. a 80. let se k církvím hlásilo přibližně 40 % obyvatel (Hamplová, 2009).

Co je však na první pohled patrné, že během komunismu uspěla proticírkevní propaganda a sekularizace začala rychleji postupovat. Obyvatelé se k církvím přestali hlásit a proměnila se též náboženská struktura a postupně se začaly objevovat některé nové církve a náboženské společnosti. Významný je též fakt, že velké církve, které ztratily nejvíce členů, nestihly včas zareagovat na změny,

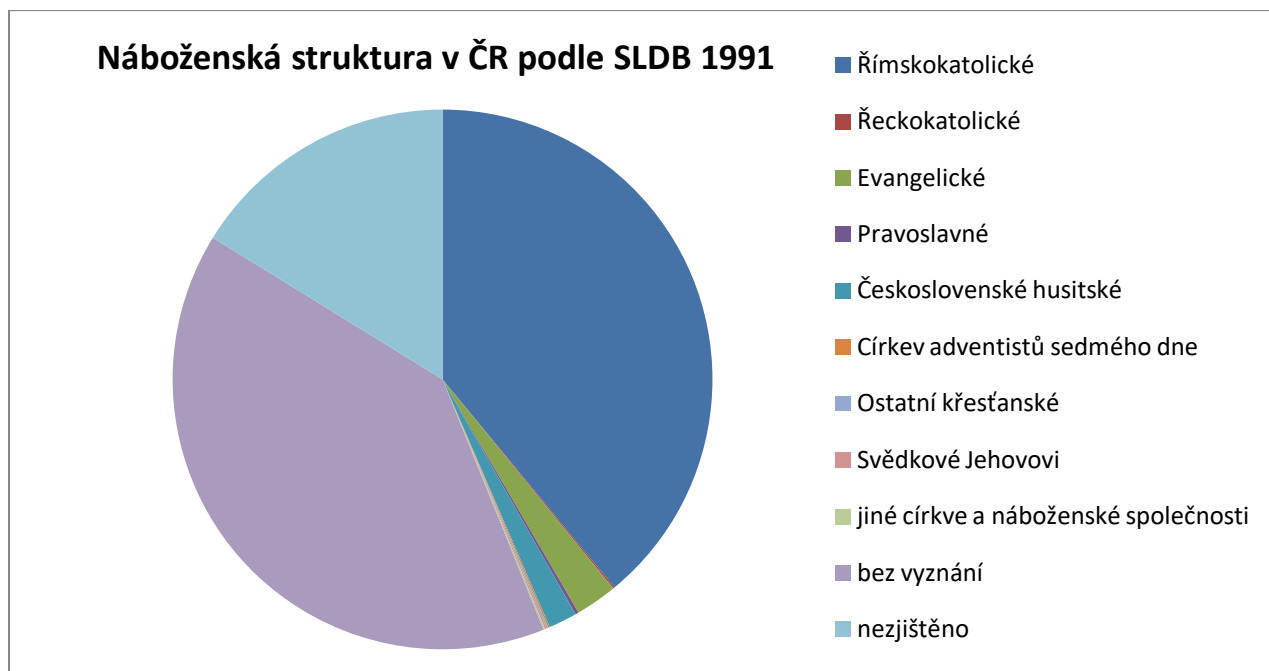
kteří přinesl rok 1989 (Fiala, 2007). Dušan Lužný (2008) toto období charakterizuje jako období otevřenosti a hledání, neboť česká společnost neměla ještě zcela vyhraněno, kterým směrem se bude ubírat a střetávalo se zde mnoho názorů a představ o budoucím směřování politiky a společnosti. Kvůli dřívější uzavřenosti byli najednou lidé vystaveni situaci, kdy nebyli schopni zvolit správný směr, a tak najednou působilo ve společnosti vícero pojetí světa, přičemž žádné z nich nemělo významnější postavení. Avšak společnou charakteristikou byla vysoká tolerantnost, komunikativnost a otevřenost.

V takto nastavené společnosti se pak projevila vyšší vnímavost ohledně náboženských otázek, protože se otevřel prostor pro nová náboženství a fungovala plná náboženská svoboda. Velmi významnou porevoluční událostí se též stala návštěva dalajlámy, kterého pozval Václav Havel. Oba přitom ztělesňovali snahu o propojení etiky a náboženství. Od tohoto bodu lze říci, že česká společnost začala ubírat západním směrem a více se začala koncentrovat na ekonomické otázky (Lužný, 2008).

Všechny tyto názory se pak samozřejmě projevily ve sčítání v roce 1991. Počet lidí, kteří se hlásili k nějaké církvi, klesl oproti roku 1950 o 45,8 %. Dále počet osob bez vyznání vzrostl téměř šestkrát a též výrazně vzrostl počet osob, které se nevyjádřily vůbec (Srb, 1995). Tuto skutečnost lze nazvat procesem odcírkvenění. Tento proces lze chápat, jako odpoutání se od velkých náboženských organizací s tím, že občané si víru individualizují (Lužný, 2008). Tuto skutečnost dokazuje fakt, že k nějakému náboženskému vyznání se přihlásilo pouze 44 % obyvatel, 40 % obyvatel se prohlásilo za nevěřící a 16 % se nevyjádřilo. Těchto 16 % odpovídá 1,7 milionu obyvatel, což je mnohonásobně více než v roce 1921 (Růžková, 1995).

Největší část všech věřících se stále hlásila k Římskokatolické církvi, konkrétně 88 % všech věřících. Tento údaj odpovídal 39 % všech obyvatel, což se některým odborníkům zdálo až překvapující. Někteří církevní představitelé tuto skutečnost interpretovali jako „silný náboženský charakter“ české společnosti (Václavík, 2010). Avšak není zcela jisté, zda tento údaj považovat za směrodatný, neboť ne všichni kdo se k Římskokatolické církvi přihlásili, skutečně katolíky byli. Zajímavým poznatkem je, že Československá církev ztratila téměř 4/5 všech svých členů. Důvodů bylo více. Jeden z nich souvisí s výše zmíněnými změnami po roce 1989, dále pak během komunismu tato církev ztratila mnoho členů ve prospěch Římskokatolické církve, která v té době byla vnímána jako rozhodný odpůrce komunismu. Druhým významným důvodem je skutečnost, že největší slávy tato církev dosáhla po roce 1921, kdy reprezentovala ideje nového samostatného státu, které však postupně přestaly být aktuální. Byly to právě Československá církev husitská a Českobratrská evangelická církev, kdo ztratil po roce 1989 nejvíce členů. Všechny nekatolické denominace tvořily pouze 5 % obyvatel (ČSÚ, 1991). Důvodů může být opět několik. Prvním z nich je druhý Vatikánský koncil, kde Římskokatolická církev

začala s vlastní modernizací. Naproti tomu nekatolické denominace neměly jasně stanovené směřování a během totality se proti vládnoucímu režimu příliš nevymezovaly (Václavík, 2010).

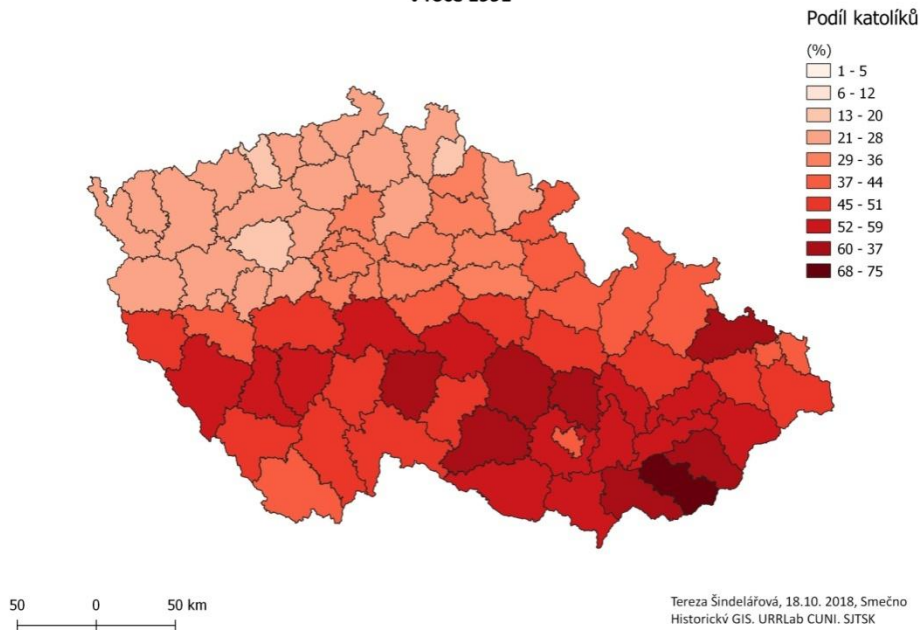

Obrázek 5: Náboženská situace na území České republiky podle sčítání v roce 1991

Celkovou situaci ilustruje obrázek 5. Lze si všimnout dalšího trendu, že se objevují církve, které se do té doby nezkoumaly. Nově získaná svoboda totiž umožnila působení 21 církvím na našem území, z nichž 19 bylo zákonem registrovaných. Mnohé z nich měly jen skutečně zanedbatelný počet věřících a jsou v grafu spojeny do skupiny „jiné církve a náboženské skupiny“ (ČSÚ, 1991). Tomuto procesu se často říká pluralizace náboženství (Lužný, 2008). Mnohé církve totiž získávaly své členy právě na úkor velkých církví.

Typickým jevem jsou též regionální rozdíly v rozložení katolíků. Nejvíce katolíků žilo v té době na Moravě. Konkrétně 50,8 % ze všech věřících obyvatel na Moravě se hlásilo k Římskokatolické církvi, zatímco v Čechách to bylo pouze 31,5 %. Začíná se tedy pomalu uplatňovat fenomén ubývání katolíků (resp. všech věřících) severozápadním směrem. Katolicky nejsilnějšími kraji byl Jihomoravský (28,5 % katolíků ze všech věřících), Severomoravský (22,2 % katolíků ze všech věřících) a Jihočeský (8,5 % katolíků ze všech věřících). Naproti tomu nejslabšími kraji byly Západočeský a Severočeský. K těmto výsledkům je však nutné přistupovat opatrně, neboť se jedná o období hledání identity a transformující se společnosti. Územní rozložení znázorňuje obrázek 6.

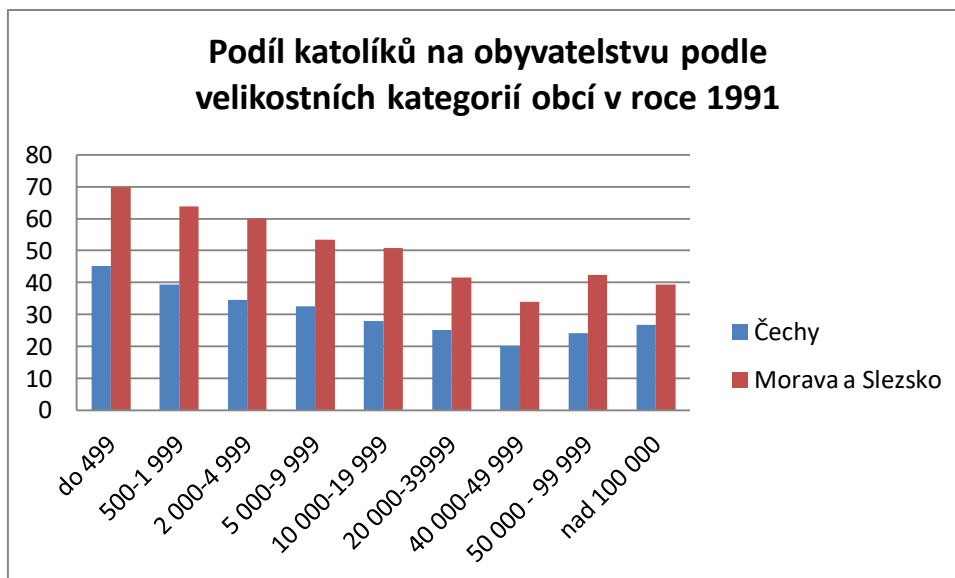
ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV NA ÚZEMÍ OKRESŮ ČR
v roce 1991

Obrázek 6: Podíl katolíků na obyvatelstvu v okresech České republiky podle sčítání v roce 1991

Vliv na toto rozložení má více faktorů. Kromě výše zmíněných lze ještě uvést demografické změny, jako byla výměna populace po druhé světové válce především v oblasti Sudet, dále rozdílnost v sídelním systému, kdy Čechách dominuje pouze Praha, kterou obklopuje početně mnoho sídel, avšak s výrazně nižším počtem obyvatel. Naproti tomu na Moravě je více spádových měst – Brno, Olomouc a Ostrava mezi nimiž jsou středně velké obce v převážně zemědělské krajině moravských úvalů. S tímto souvisí i rozdílnost v hospodářském systému – více průmyslové Čechy ke spíše zemědělsky orientované Moravě. Zemědělská společnost se tradičně více pojila s vírou a na Moravě je tato tradice dlouhá, neboť to byla i první oblast, kde se křesťanství usadilo. Tuto skutečnost lze přetáhnout i do sčítání z pozdějších let.

Obrázek 7 ilustruje rozdílnost rozložení katolíků v jednotlivých velikostních kategoriích obcí. Byl očekáván pokles od nejmenších obcí k těm větším, což se víceméně v případě Čech i Moravy potvrdilo, avšak v případě Moravy se výsledky vyznačují celkově vyšším podílem katolíků. Poklesová tendence nicméně platí. Vychyluje se kategorie 40 000 – 50 000. Na Moravě tehdy působilo více kněží a jak je již zmíněno v předešlých kapitolách, Morava neprodělala tak velkou populační výměnu, jako Čechy. Značně se vychyluje nejvyšší kategorie, kde jsou zahrnuta města, jako je Praha a Brno, kde vzhledem k vysokému počtu obyvatel bude žít i více katolíků.

Obrázek 7: Podíl katolíků na území České republiky podle velikostních kategorií obcí podle sčítání v roce 1991

Zajímavým údajem se stal i počet lidí, kteří se přihlásili do skupiny „bez vyznání“. Tato skupina je úzce spjata s Římskokatolickou církví, tvoří totiž její přesný opak, protože má rostoucí tendenci severozápadním směrem. Celkově k nějakému náboženství se na Moravě přihlásilo 55 % obyvatel, kdežto v Čechách pouze 36,4 % s tím, že 46,3 % si zvolilo možnost „bez vyznání“, na Moravě tuto možnost využilo pouze 30 %. S tímto údajem se pak pojí i podíl lidí, kteří se nevyjádřili – v Čechách to bylo 17 % a na Moravě 14 %. Nejvíce lidí bez vyznání žilo v Severočeském kraji (dnes Ústecký a Liberecký) – konkrétně to bylo 55 % a naopak nejméně bylo v Jihomoravském a Severomoravském kraji (ČSÚ, 1991).

V neposlední řadě se lze ještě zmínit o věkových skupinách. Sčítání roku 1991 ukázalo, že nejvíce lidí se k Římskokatolické církvi hlásilo s věkové kategorie 50-69 let, konkrétně 74 %. Lidé z této skupiny se k ní hlásili z velké části zcela vědomě a považovali členství v církvi za součást své identity, ke které byli vedeni již od dětství. Nejméně pak měla skupina do 15 let. Skupiny 30-39 a 40-49 spíše svoji identitu hledali a na mnohých se podepsala komunistická proticírkevní propaganda. Sčítání též ukázalo značné rozdíly mezi muži a ženami. Ukázalo se, že ženy jsou mnohem více nábožensky založené, a to především u katolíků. Muži dominují ve skupinách „bez vyznání“ a nezjištěno (ČSÚ, 1991).

Z výsledků sčítání 1991 lze jednoznačně vyčíst, že celkově velké institucionalizované církve začínají pomalu klesat, narůstá náboženská pluralita, která je spojena s privatizací církve a náboženského života obecně a počátku růstu alternativní religiozity. Navíc výsledky nelze brát za striktně dané, protože neodpovídaly skutečné členské základně.

6.3 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 2001

Sčítání v roce 1991 přineslo nad očekávání dobré výsledky pro Římskokatolickou církev. Tato skutečnost je poměrně snadno doložitelná politickým kontextem, ve kterém sčítání v roce 1991 probíhalo. Sčítání posloužilo k vyjádření svých politických názorů a euforií k nově nabyté svobody i k jistému ocenění postojů katolické církve v období komunistického režimu. Vliv jistě mělo i nadhodnocení výsledků církvi samotnou (Hamplová, 2009).

Naproti tomu sčítání v roce 2001 přineslo poměrně velký propad v podílu všech věřících. Výsledky vyvolaly diskusi mezi politiky, publicisty a církevními představiteli. Úbytek lze také částečně připisovat změně otázky během sčítání. Při sčítání v roce 1991 otázka obsahovala doplňující text, který v podstatě vyznání propojoval s aktivní účastí na náboženském životě. Klád se zde také důraz také na zájem o aktuální dění v náboženství. Ve sčítání z roku 2001 tyto vysvětlivky chybí a tak na mnohé mohla otázka z roku 1991 působit religiózněji (Mišovič, 2002).

Typickým rysem výsledků z roku 2001 je pokračující odcírkvenění, privatizace a úbytek věřících. Tento úbytek však postihuje jen některé církve, většinou se jedná o největší institucionalizované církve – Římskokatolická církev například od roku 1991 do roku 2001 ztratila více jak milion svých členů. Důvodem je stárnutí populace a též index stáří mezi katolíky, který přesahuje 300 % (ČSÚ, 2001). Mladší generace pak o víru neprojevuje tak velký zájem, soustředí se na svou kariéru a poté jim na náboženské aktivity nezbyvá čas nebo si hledají vlastní způsob víry. Následovala ji Československá církev a Českobratrská církev – obě ztratily více jak polovinu svých členů (ČSÚ, 2001).

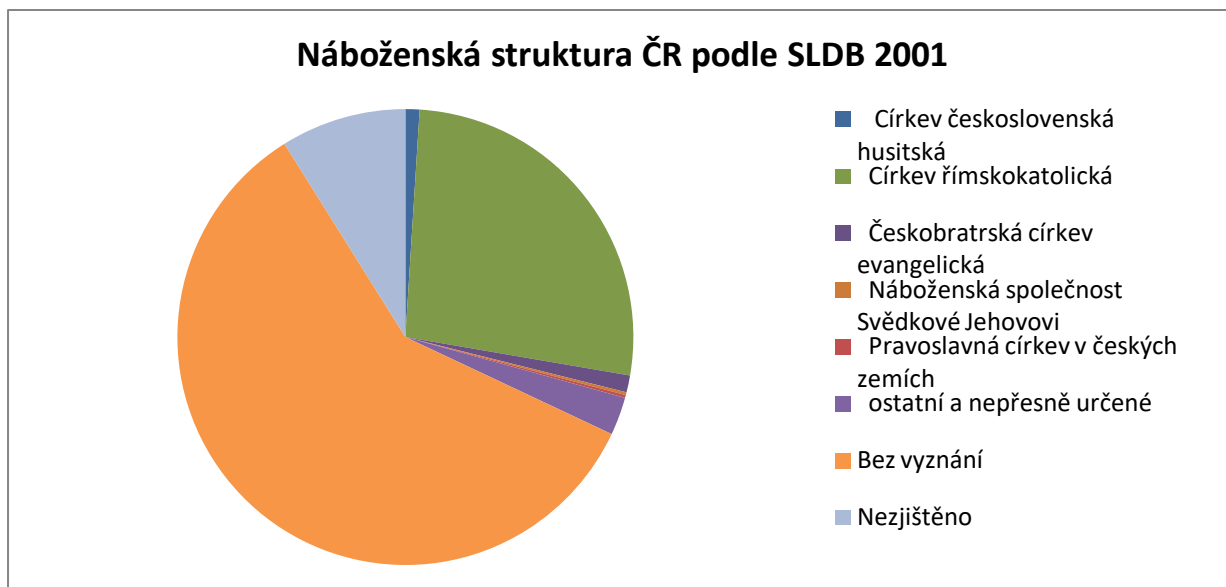
Sčítání ukázalo, že počet lidí, kteří zvolili možnost „bez vyznání“ stoupl o 20 % a naopak o 10 % poklesl počet těch, kteří se k nějaké církvi hlásili. Ovšem poklesl údaj k těm, kteří se řadili do skupiny „nezjištěno“ – konkrétně o 7,5 %. Díky tomu lze českou společnost rozdělit do tří skupin podle vyznání. První skupinu lze nazvat tradičními věřícími, kam patří všichni, kteří se zapsali k nějaké konkrétní, institucionalizované církvi. Druhou skupinu tvoří tzv. spiritualisté, sem se dají zařadit lidé, kteří praktikují osobní způsob víry (silně individualizovaný způsob). Třetí skupinu reprezentuje údaj „bez vyznání“ a většinou jí lze považovat za ateisty nebo lidi, kteří o víru neprojevují zájem a nemají potřebu se k ní jakkoliv vyjadřovat (Nešpor, 2010).

Naopak nárůst členů zaznamenala menší evangelická uskupení a křesťanské sbory. V České republice v roce 2001 existovalo 21 registrovaných církví, ke kterým se mohli lidé přihlásit. Jak je již zmíněno, nejvíce členů ztratily tři nejsilnější církve, a naopak posilovala malá hnutí. Nejvíce členů získala Církev bratrská, jejíž počet členů se ztrojnásobil (vzrůst členů byl o 360 % ve srovnání s rokem 1991), dále pak Apoštolská církev (o 229 %). Další úspěšnou skupinou se stali Svědkové Jehovovi, jejichž počet

vzrostl o polovinu. Úspěch těchto hnutí lze připsat jejich individuálnímu přístupu ke svým věřícím a silným charismatem jejich představených (Hamplová, 2009). Tato hnutí vábila především mladší generace, kterým nabízela široké zapojení do komunity, což bylo pro mladou generaci, která hledá svůj smysl žití, smysluplný způsob trávení volného času či zajímavou příležitost pro seberealizaci. Toto je trend typický pro západní společnost (Václavík, 2010).

V tomto kontextu na českou společnost lze aplikovat teorii britského teologa Alistera E. McGratha (2001) či princip McDonaldizace amerického sociologa George Ritzera (1996). McGrath (2001) hovoří o tom, že právě menší „křesťanská neouskupení“ budou nadále posilovat, neboť nabízejí možnost tzv. náboženského tržiště, čímž mají lidé širokou možnost vybrat si způsob víry sobě „na míru“. Jsou schopny flexibilně a rychle reagovat na měnící se potřeby společnosti. Většinou jsou založeny na osobním kontaktu – door-to-door a progresivních metodách. Tyto metody pak nabízejí možnost jakéhosi náboženského marketingu, kdy působí na lidi přímo na ulicích, nabízejí těsné spojení komunity a pocit sounáležitosti a silné náboženské prožívání. Tento proces McGrath nazval náboženskými buňkami, protože jednotlivá uskupení jsou sice malá, ale členové jsou na sobě závislí a členové se snaží o tzv. „čistou víru“. Při sestavování této teorie často vycházel z práce George Ritzera (1996), který zavedl princip McDonaldizace, který charakterizuje proměny společností podle západního vzoru.

Jak je uvedeno výše, tak sčítání z roku 2001 potvrdilo tento západní trend, protože většina menších skupin značně vzrostla oproti roku 1991. Avšak ve srovnání s velkými církvemi byl jejich podíl stále zanedbatelný (Hamplová, 2009). Jejich zastoupení dokumentuje obrázek 8. Církev, jejichž podíl je příliš nízký, jsou zaneseny ve skupině ostatní, protože jejich celkový podíl na obyvatelstvu se pohyboval okolo 3 %. Na první pohled je vidět, že největší je skupina lidí „bez vyznání“. Tento údaj lze chápat, jako transformaci názoru na náboženství, neboť značně převyšuje i podíl těch, kteří se nevyjádřili. Lze tedy soudit, že náboženství hrálo v názoru lidí stále významnou roli, protože 59% lidí mělo potřebu se k němu tímto způsobem vyjádřit. Převáděno do absolutních čísel – více než 2 miliony lidí se považovalo za lidi „bez vyznání“ (ČSÚ, 2001).

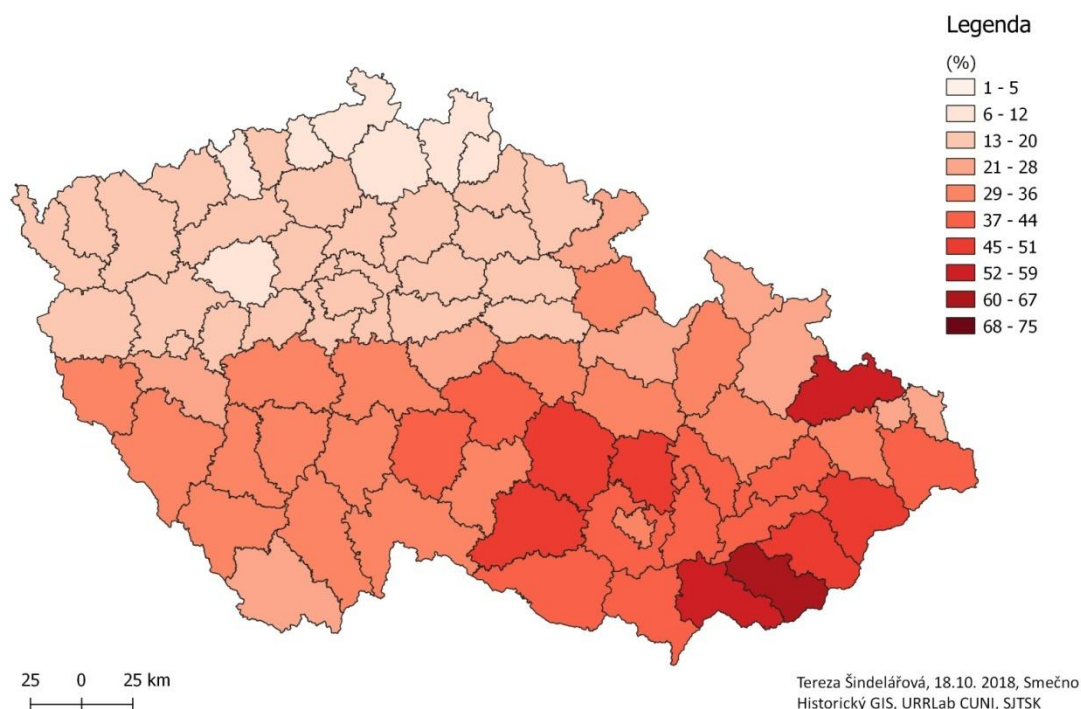

Obrázek 8: Náboženská struktura na území České republiky podle sčítání v roce 2001

Jednoznačně dominantním elementem nadále zůstávaly křesťanské denominace, přičemž nejsilnější pozici si stále udržela právě Římskokatolická církev, která se podílí 26,8 % na obyvatelstvu. Avšak s ohledem na výsledky a fakta ze sčítání z roku 1991 je nutné si uvědomit, že hlavním rysem náboženství v české společnosti na začátku nového tisíciletí se staly procesy odcírkvenění a decentralizace. To je známkou významných náboženských změn, které se budou nadále prohlubovat a více se ještě pravděpodobně projeví v následujícím sčítání. V porovnání například se sčítáním obyvatel v sousedním Slovensku, kde byl podíl katolíků 84 % či v Polsku kde to bylo dokonce 92,6 % můžeme říci, že středoevropských zemí je Česká republika nejvíce sekularizovaná (Pištora, 2004; ČSÚ, 2001).

Sčítání opět ukázalo další prohloubení regionálních rozdílů v rozložení katolíků. Nejvyšší podíl katolíků se udržel na jižní Moravě při hranicích se Slovenskem a Rakouskem – Jihomoravský kraj, Zlínský kraj (nejvyšší podíl katolíků vůbec) následovaný Moravskoslezským. V Čechách bylo nejvíce katolíků v kraji Středočeském a Jihočeském. Nejméně naopak zůstalo v severních a severozápadních Čechách. Katolicky nejsilnějšími okresy jsou Uherské Hradiště, Hodonín a Opava. Konkrétní rozložení ilustruje následující obrázek 9.

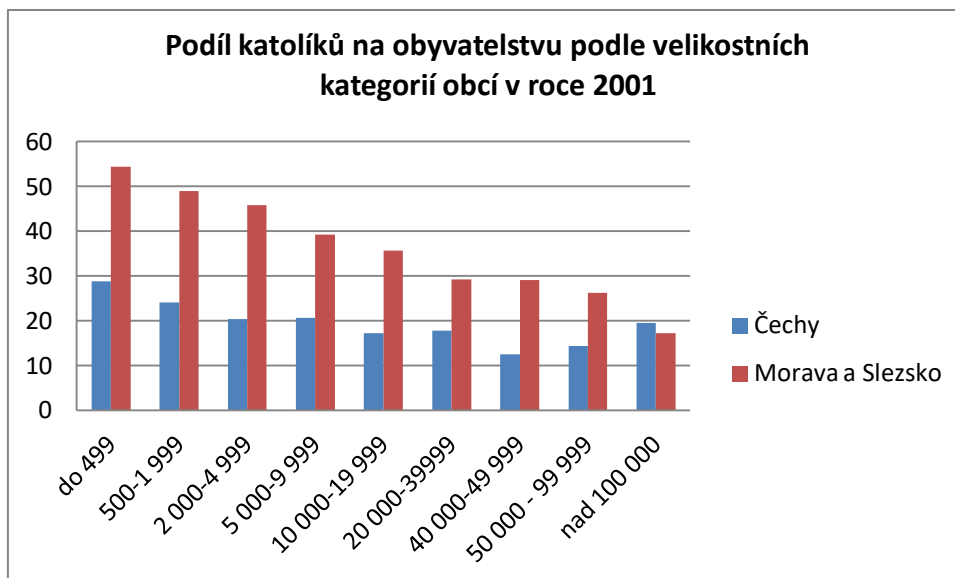
ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV NA ÚZEMÍ OKRESŮ ČR v roce 2001

Obrázek 9: Podíl katolíků na obyvatelstvu v okresech České republiky podle sčítání v roce 2001

Okresy s nejnižším podílem katolíků najdeme právě v severních Čechách – jsou to okresy Most, Děčín a Rakovník. Důvod lze hledat v minulosti, kdy odtud odešla většina německého obyvatelstva a následné populační výměně. Například Mostecko nazývají katoličtí představitelé „náboženskou poušť“ (Pištora, 2004). V Čechách lze nejvíce katolíků hledat v jižních Čechách – konkrétně okresy Prachatice a Písek, na Vysočině – Pelhřimov, Třebíč a Žďár nad Sázavou a vrcholem je pak kraj Zlínský s okresy Uherské Hradiště a Hodonín (ČSÚ, 2001).

Vliv na rozložení katolíků mají samozřejmě i velikosti obcí samotných. Relativně nejvyšší podíl katolíků je v obcích do 499 obyvatel, tedy ve venkovských sídlech. Se vzrůstající velikostí sídla podíl katolíků klesá. Nejméně katolíků pojímají města do statisíc obyvatel. Zajímavé však je, že města nad sto tisíc mají katolíků více. Důvodem je opět vyšší počet obyvatel v Praze a v Brně. Přičemž u Prahy se navíc začíná projevovat fenomén stěhování z venkova, čímž se podíly katolíků zvyšují (ČSÚ, 2001). Zajímavé také je, že oblast Čech začíná být oproti Moravě více rozkolísaná a mezi jednotlivými kategoriemi nejsou tak markantní rozdíly. V Čechách se totiž nachází velké množství středně velkých sídel (konkrétně sídla od 2 000 do 10 000 obyvatel), která se stávají satelity velkých měst, kam se lidé z velkých měst stěhují. Začíná se tedy projevovat proces suburbanizace.

Obrázek 10: Podíl katolíků na obyvatelstvu podle velikostních kategorií obcí podle sčítání v roce 2001

Typickým jevem, který též pokračuje z roku 1991, je vysoký věk věřících. Tento rozdíl se též značně prohloubil. Značně vzrostl počet věřících ve vyšších věkových kategoriích a to zejména ve skupině 50 až 59 let a nad 70 let, která zaznamenal vůbec nejvyšší nárůst, neboť se jednalo o generaci, která byla v minulém sčítání nejvíce věřící, a která se s náboženstvím pravidelně identifikovala. Nejméně naopak skupina do 14 let, jedná se o děti, které k víře přihlašovali jejich rodiče (ČSÚ, 2001). Ostatní skupiny spíše od víry odvracely a více se spojily s novodobou transformací a s očekáváním osobního růstu. Když k němu pak nedošlo u mnohých, naopak došlo k frustraci sociální i individuální. Není tedy překvapující, že regiony s nejnižším podílem katolíků jsou sociálně a ekonomicky oslabené, kde je velmi nízká identifikace s tradičními kulturními hodnotami typu rodina, komunita, obec atp. (Václavík, 2010).

Podobným ukazatelem jako věk je pohlaví, kdy se opět prohloubil rozdíl mezi muži a ženami zaznamenaný během sčítání v 1991. Věřících mužů bylo v roce 2001 pouze 28,6 % a žen 36,5 % z celkově ze všech žen resp. mužů. Přitom ze všech věřících tvořily ženy 56,7 %. Při detailnějším pohledu na Římskokatolickou církev je pak vidět trend stejný – muži 23,8 % a ženy 29,7 %. Rozdíl je dán převážně věkovým rozdílem resp. průměrnou délkou života mezi muži a ženami (ČSÚ, 2001).

Tab.3: Římskokatolická církev podle věkových skupin a pohlaví obyvatel podle sčítání v roce 2001

Věková skupina	Muži		Ženy		Celkem	
	% z úhrnu	% z věkové skupiny	% z úhrnu	% z věkové skupiny	% z úhrnu	% z věkové skupiny
0-14	11,5	16,0	8,7	16,8	9,9	16,4
15-19	4,6	15,8	3,8	17,7	4,2	17,6
20-29	11,4	15,4	9,4	17,5	10,2	16,4
30-39	10,1	17,1	7,9	18,2	8,8	17,6
40-49	12,2	19,6	10,9	23,3	11,5	21,4
50-59	18,5	30,9	18,4	38,4	18,4	34,8
60-69	17,0	49,1	18,0	56,4	17,6	53,1
70+	14,7	49,5	22,9	57,2	19,4	54,4

ZDROJ: ČSÚ, 2001

Zajímavý je také pohled na tabulku 3, která nabízí pohled na podíl katolíků ve skupinách obyvatel podle dosaženého vzdělání. Nejvíce věřících najdeme ve skupinách obyvatel s nižším dosaženým vzděláním, tedy základním či středním odborným, tj. bez maturity, které následuje střední s maturitou (ČSÚ, 2001). Tedy typickým českým věřícím jsou ženy se středním odborným vzděláním bez maturity nad 50 let.

Tab.4: Římskokatolická církev ve skupinách obyvatel podle dosaženého vzdělání podle sčítání v roce 2001

Dosažené vzdělání	Muži		Ženy		Celkem	
	% z úhrnu	% z dosaž.vzd.	% z úhrnu	% z dosaž.vzd.	% z úhrnu	% z dosaž.vzd.
základní	18,7	28,8	38,5	42,4	30,2	37,7
střední odborné	49,8	27,9	31,4	32,3	39,2	29,8
střední s maturitou	21,6	21,5	24,1	24,8	23	23,4
vysokoškolské	9,1	21,4	5,0	22,2	6,7	21,7
bez vzdělání a nezjištěno	0,8	10,4	1,0	10,0	0,9	14,9

ZDROJ: ČSÚ, 2001

Sčítání v roce 2001 potvrdilo tendence, které se začaly postupně projevovat již v roce 1991. Výsledky je však nutné spíš chápat jako kvantitativní ukazatele, protože neposkytují vhled na individuální potřeby a vhled obyvatel. Řeknou tedy o skutečné náboženské struktuře jen velmi málo. I přesto si však lze udělat o české společnosti nějakou představu. Velká část lidí stále považuje náboženství za důležitý a prvek a chce se k němu skrze census vyjádřit. Náboženství se stalo velmi silně decentralizované a individuální záležitostí. A nejvíce oslabují právě velké institucionalizované církve.

6.4 Analýza Římskokatolické církve podle výsledků sčítání v roce 2011

Poslední sčítání přineslo poprvé velkou změnu v metodice, protože poprvé bylo zavedeno, že se na otázku ohledně víry nemusí odpovídat. Při minulých sčítáních však se nezodpovězení tolerovalo, proto jsou poslední tři sčítání srovnatelná. Další významnou změnou byla možnost se přihlásit k věřícím a nemuset zvolit konkrétní církev – tato skupina se nazývá „věřící - nehlásící se k žádné církvi ani náboženské společnosti“. Tato skupina zahrnovala všechny, kdo se považovali za věřící, ale nechtěli blíže specifikovat svou víru či se necítili být k nějaké konkrétní církvi vázáni. Dana Hamplová (2013) tvrdí, že do této skupiny lze také počítat právě onu zmíněnou spiritualitu – víra v horoskopy, léčitelství a esoterika atp. V tomto ohledu český národ vyniká. Tento trend se projevil na úbytku věřících velkých církví (viz níže).

Mezi lety 2001 a 2011 značně vzrostl počet lidí, kteří se odmítli vyjádřit, čímž značně ovlivnili výsledky, protože kvůli těmto odpovědím klesl celkový počet věřících. Poklesl však počet osob, které si vybraly možnost „bez vyznání“ (konkrétně 34 %). Opět rostl počet věřících menších uskupení – velké nárůsty zaznamenala Scientologická církev či hnutí Hare Krišna. Hranici 10tisíc členů překročili Svědkové Jehovovi a Církev bratrská. Kromě tradičních církví se objevilo spoustu menších hnutí, díky nimž stoupl počet registrovaných církví a hnutí na 40 (Ministerstvo kultury - http://www3.mkcr.cz/cns_internet/). Mezi těmito hnutími se objevilo i společenství Jedi, založené na populární filmové sérii Star Wars. Avšak o tom zda se lidé skutečně považují za Jedi nebo se hlásí pouze z recese lze pouze hádat. Největší přírůstky opět zaznamenali Svědkové Jehovovi, Apoštolská a Bratrská církev. Jak je již zmíněno výše, tak své členy získávají aktivním angažmá ve společnosti. Když se pak do takové církve vstoupí, je velmi obtížné ji opustit – to je příklad právě Svědků Jehovových ale třeba i mormonů. Je však také nutné počítat i v tomto případě s nejasnostmi, protože mnozí lidé vyplnili jen obecnou příslušnost k nějaké církvi – tedy zapsali se například jako český bratr a ČSÚ je pak přiřadil do Církve bratrské (Hamplová, 2013).

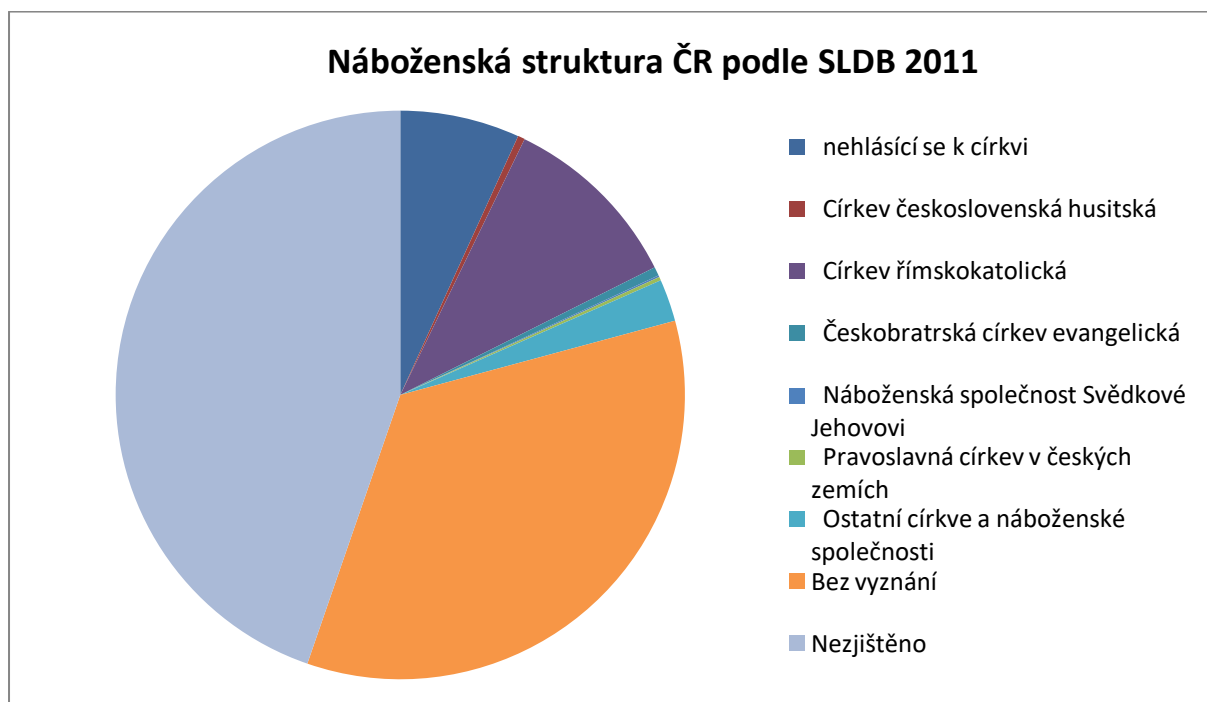
Naopak největší poklesy zaznamenaly velké církve jako Římskokatolická, která však i nadále zůstávala nejsilnější církví. Celkový podíl katolíků byl však pouze 10,4 %. Důvodem je právě nevyplnění otázky, vznik nových skupin atd. Další velkou ztrátu zaznamenala Církev československá, která přišla o tři pětiny věřících. Následovala ji pak Českobratrská církev evangelická. Zajímavé též je, že se objevila skupina, která sice otázku nezodpověděla, ale do poznámky napsali, že se považují za ateisty. Takových lidí bylo 1 058 (ČSÚ, 2011).

Celkově se k nějaké víře přihlásilo 2 168 952 osob, což odpovídá pouze jedné pětině obyvatel. Z tohoto počtu pouze 1,5 milionu osob zvolilo konkrétní církev. Více jak 700 tisíc osob se považovalo

za věřící, ale svoji víru již dále nespecifikovali. Lze tedy říci, že současná česká společnost je sekularizovaná, neboť více jak polovina lidí náboženství nějakým způsobem odmítla.

Další zajímavostí je, že 45 % obyvatel otázku ohledně vyznání nezodpovědělo. Důvodem může být skutečnost, že otázka se stala nepovinnou. Dalším důvodem může být, že pro mnoho lidí již není náboženství důležité, není součástí lidské identity a tak nemají potřebu se nějakému hlásit. Tato skupina obyvatel je nejpočetnější a například ve Středočeském kraji do ní patří polovina obyvatel (ČSÚ, 2011).

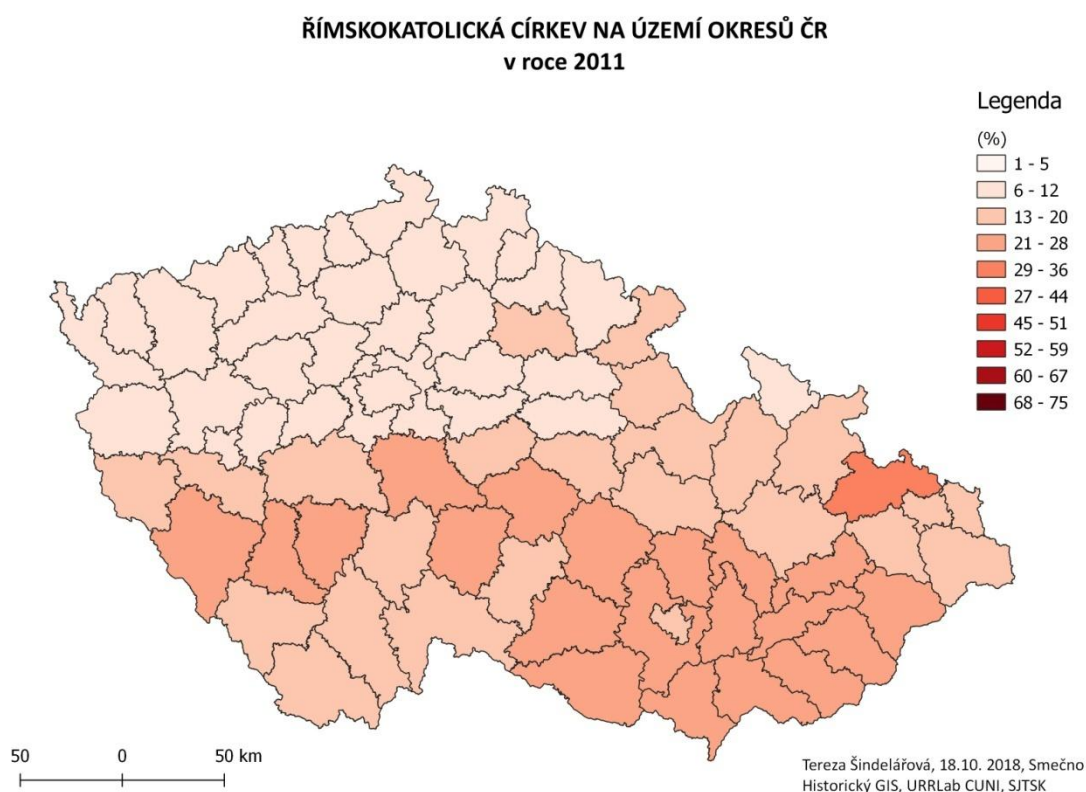
Nejvíce ztrátovými regiony z pohledu Římskokatolické církve nadále zůstával Ústecký kraj. Který je celkově nejméně religiózní z celé České republiky – konkrétně se jedná o okresy Chomutov a Česká Lípa. Ústecký kraj je pak následovaný Karlovarským a Libereckým. Naopak nejvíce katolíků bylo stále na Moravě. Konkrétní náboženskou strukturu ukazuje obrázek 11. Na první pohled skutečně potvrzuje situaci, kdy náboženství již není ve společnosti aktuálním tématem. Největšími skupinami jsou lidé bez vyznání a lidé, kteří se nevyjádřili, a třetí skupinu pak tvoří Římskokatolická církev.

Obrázek 11: Náboženská struktura na území České republiky podle sčítání v roce 2011

Typickým jevem zůstalo územní rozložení katolíků, které se víceméně od roku 1991 nezměnilo – tedy pokles směrem z východu na západ. V roce 2011 však pokleslo procentuální zastoupení. Jak je již zmíněno výše nejméně katolíků se nachází v severozápadní oblasti České republiky – Karlovarský, Ústecký a Liberecký kraj. Důvodem je populační výměna po druhé světové válce – veškeré původní německé obyvatelstvo se přesunulo do Německa a oblast osídlili nepůvodní obyvatelé tzv. repatrianti (z různých částí ČSR, ale též z Evropy). V takovéto společnosti se tedy nemohly vyvinout vazby, které

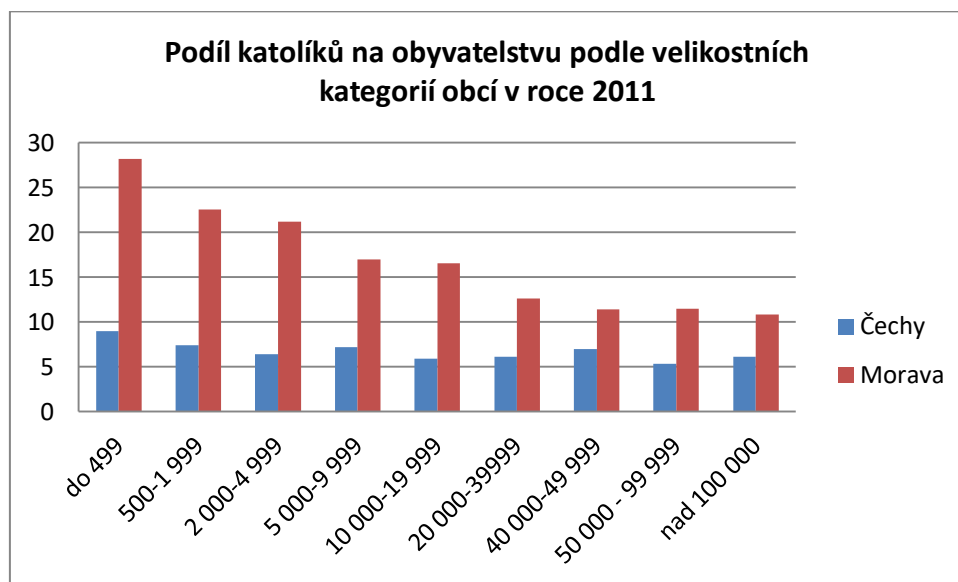
zde fungovaly dříve. Nejnižší podíl katolíků byl v Ústeckém kraji, kde se jich k Římskokatolické církvi přihlásilo pouze 2,89 % ze všech obyvatel kraje. Celé území Ústeckého kraje je tedy charakteristické nízkým podílem katolíků, ale celkově i všech věřících. A v žádném z jeho okresů nepřesáhl jejich podíl 5 %. Podobně je tomu i v regionech přilehlých Ústeckému kraji směrem do středních Čech – zmínit lze okresy Česká Lípa, Rakovník, Kladno a část kraje Plzeňského. Vesměs se hovoří o průmyslových regionech, které jsou poznamenány investiční výstavbou a migrací obyvatel. Například oblasti Rakovnicka a Lounska mají protikatolické tendence již z dob první republiky, kdy zde převažovala Církev československá. Nejvíce katolíků pak zůstalo ve Zlínském kraji, kde jejich podíl byl 24,6 %. Následují kraj Moravskoslezský a Jihomoravský. Prakticky celá východní Morava je charakteristická vysokým podílem katolíků. Žije zde totiž převážně autochtonní obyvatelstvo, které příliš nepoznamenaly přesuny či migrace ve dvacátém století. V Čechách podílem katolíků vyčnívá pouze kraj Jihočeský, kde je jich 10,86 %. Konkrétní rozložení ukazuje obrázek 12.

Obrázek 12: Podíl katolíků na obyvatelstvu na území České republiky podle sčítání v roce 2011

Změnou oproti předešlým sčítáním je však velikostních kategorií obcí s podílem katolíků. Nejvyšší podíl si stále zachovaly obce s nižším počtem obyvatel (do 499), ale úbytek se zvětšujícím se sídlem již nebyl tak velký – v Čechách vlastně nebyl téměř žádný. Vliv velikosti sídla tedy výrazně zeslábl. K nejvýraznějšímu poklesu došlo paradoxně mezi lety 2001 a 2011 u nejmenších obcí, kde je výsledek

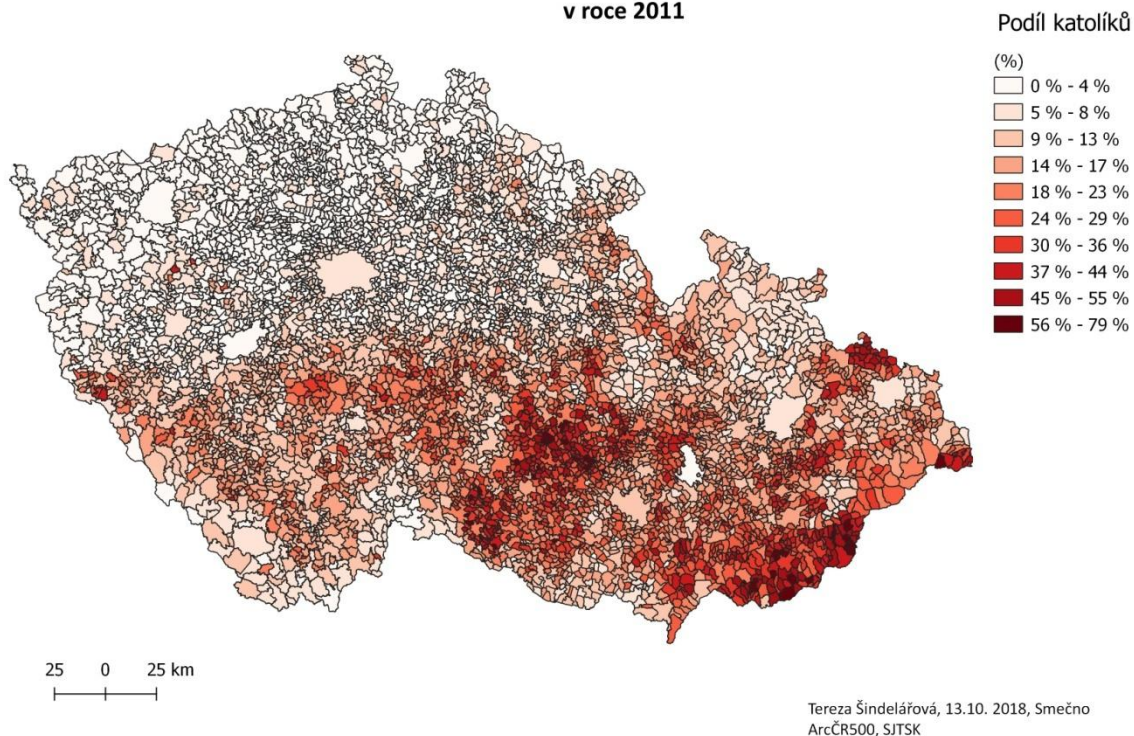
ovlivněn skupinou lidí nehlásících se ke konkrétní církvi a úbytkem starších věkových kategorií obyvatel, kteří mnohdy v těchto venkovských sídlech žijí. Do tohoto procesu vstupuje stěhování mladších do větších měst. Na Moravě je vidět konstantní úbytek katolíků se zvětšující se velikostí sídla. Téměř žádný rozdíl pak není zaznamenatelný v Čechách a dá se tedy tvrdit, že podíl katolíků je spíše konstantní (ČSÚ, 2014).

Obrázek 13: Podíl katolíků ve velikostních kategoriích obcí na území České republiky podle sčítání v roce 2011

Obecně však spíše platí, že velikost sídla je silně propojena s jeho polohou – tzn. závisí to na poloze obce. Zda je v oblasti soustředěný průmysl, historie oblasti a změny v osídlení. Z celkového počtu 6 251 obcí jich 53 mělo méně než 5 % katolíků – všechny ležely v severozápadních Čechách nebo v okrese Rakovník, Mělník, Kladno a Mladá Boleslav. Na druhou stranu více než dvě třetiny obyvatel se k Římskokatolické církvi přihlásilo v 28 obcích, které se nacházejí v regionech Třebíč, Zlín, Uherský Brod či Valašské Klobouky. Obcí nad 5 tisíc (města) obyvatel s nejnižším počtem katolíků je 14 a jsou lokalizována v již zmíněné severozápadní oblasti Čech – nejmenším městem byl Stochov na Kladensku a největší je Most. Naopak nejvyšší podíly lze najít při hranici se Slovenskem, tedy ve Zlínském kraji, kde také leží katolicky nejsilnější okresy. Detailnější pohled nabízí obrázek 14.

**ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV NA ÚZEMÍ OBCÍ ČESKÉ REPUBLIKY
v roce 2011**

Obrázek 14: Podíl katolíků na obyvatelstvu v obcích na území České republiky podle sčítání v roce 2011

Věková struktura je silně napojena též na pohlaví, neboť více jak polovina ze starších věkových skupin byly ženy. Důvodem může být delší průměrná délka života žen, avšak vyšší počet narozených chlapců (ČSÚ, 2011). Jiné demografické vysvětlení je velice obtížné najít. Podle některých autorů je vyšší religiozita žen univerzální jev pozorovaný napříč kontinenty i historií a tvrdí, že ženy více naslouchají a snáze podlehnou kouzlu nejen katolické církve ale i jiným náboženstvím. Vysvětlení podává na základě zkoumání šíření křesťanství, že první to byly právě ženy, kdo k církvi přistoupil (to platí i pro dějiny české – viz. svatá Ludmila). A tyto rozdíly platí dodnes (Hamplová, 2011). Podobných diskusí lze najít mnoho. Některé jsou založené na ekonomických důvodech, fyziologických důvodech, industrializací či pracovním trhem, pomocí nichž se snaží vysvětlit rozdíly mezi religiozitou mužů a žen. Lze vyjmenovat čtyři základní přístupu k vysvětlení těchto rozdílů (dle Hamplová, 2013):

1. Ekonomizující teorie – soustředí se na význam pracovního kapitálu a trhu práce.
2. Marxistická perspektiva – vidí ženy jako utlačovanou skupinu, která si prostřednictvím církve kompenzuje svoji frustraci.
3. Socializační teorie – zdůrazňuje rozdíly ve výchově dívek a chlapců, kdy u dívek je kladen důraz na emocionální a expresivní prvky.
4. Fyziologické vysvětlení – fyziologicky podmíněné rozdíly a ochota riskovat.

Důležité však je, že nejen Římskokatolická církev, ale i mnohé další se postupně více feminizují.

Tab. 5: Římskokatolická církev podle pohlaví a věku v roce 2011 na území ČR

	2011		
	Muži z úhrnu mužů (%)	Ženy z úhrnu žen (%)	Celkem (%)
0 - 14	12,2	9,1	10,4
15 - 19	4,3	3,3	3,7
20 - 29	8,6	7,8	8,2
30 - 39	12,3	10,9	11,5
40 - 49	11,4	9,3	10,2
50 - 59	12,7	11,9	12,3
60 - 69	18,0	19,2	18,7
70+	20,3	28,4	24,9

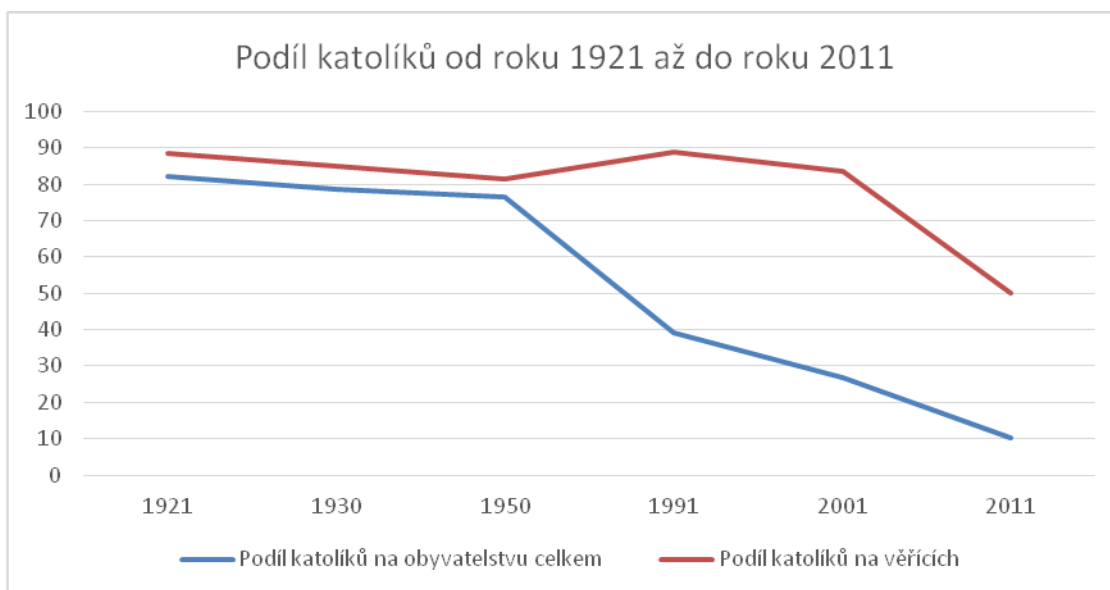
ZDROJ: ČSÚ, 2011

Dalším neměnným trendem zůstal vzrůst počtu katolíků se stoupajícím věkem. Opět platilo, že skupina do 15 let měla nejnižší podíl katolíků, neboť otázku za své děti vyplňovali rodiče. Nejvíce katolíků bylo ve skupině obyvatel nad 60 let – konkrétně 18 %. Tento podíl vzrostl právě na úkor mladších věkových skupin. Svou roli samozřejmě hraje též generační změna, neboť starší generace byla již od mládí k víře vedena a alespoň částečně se na církevním životě podílela. Naopak mnoho lidí z mladších generací již vyrůstá bez těchto tradic (Hamplová, 2009). Existují však i teorie, které nárůst náboženství s věkem vysvětlují jinak. Říkají, že lidé ve druhé polovině svého života hledají nějaký smysl, snaží se vyrovnat s myšlenkou vlastní smrti. Důležitá je též i marginalizace starších lidí ve společnosti, která se pojí s pocitem bezvýznamnosti a ztráty identity. To je právě vede k víře, která jim může smysl poskytovat (Hamplová, 2013). Jiné studie však nemusí nutně tvrdit, že by lidé k víře stárli. Tuto teorii lze částečně aplikovat na ČR. Zdá se totiž, že zájem o náboženství se začíná projevovat již u mladších lidí od 18 do 30 let. Toto období se nazývá jako hledání vlastní identity, po něm se pak religiozita (posléze katolicismus) začíná stabilizovat. Jinými slovy, že rozdíly mezi jednotlivými věkovými kategoriemi jsou ovlivněny právě generační změnou (Argue, Johnson, White, 1999).

Ještě je nutné zmínit, že věk je velice úzce spjatý též se vzdělanostní strukturou velmi podobně jako v roce 2001. Největší podíl katolíků opět pojala skupina lidí s ukončeným středním vzděláním bez maturity ve vyšším věku. Velký nárůst však zaznamenala skupina vysokoškolsky vzdělaných – konkrétně 12 % (ČSÚ, 2014). Souvisí to velice úzce s výše zmíněnou teorií, kterou potvrzuje i tabulka 5. kdy lze sledovat růst počtu katolíků od dvacátého roku života (ČSÚ, 2014).

6.5 Porovnání výsledků sčítání 1921, 1991, 2001 a 2011

Výsledky všech zkoumaných sčítání byly vždy do značné míry ovlivněny politickou situací, která v zemi v dané době panovala. V případě roku 1921 to byla radost z vlastního státu, v roce 1991 radost a euforie ze znovu získané svobody po 40 letech totality. Roky 2001 a 2011 se trochu lišily a spíše sem pronikl faktor individualismu a moderního způsobu života. Všechny tyto aspekty sčítání ovlivnily, a to především v otázkách víry, která začala být pro obyvatele stále méně důležitým rysem života. Tradiční velké církve, které působily na našem území dlouhou dobu, začaly od roku 1921 ztrácet své členy a naopak rostla skupina lidí, kteří byli bez vyznání nebo otázku nezodpověděli, což dokazuje úbytek podílu katolíků, který ilustruje obrázek 15.

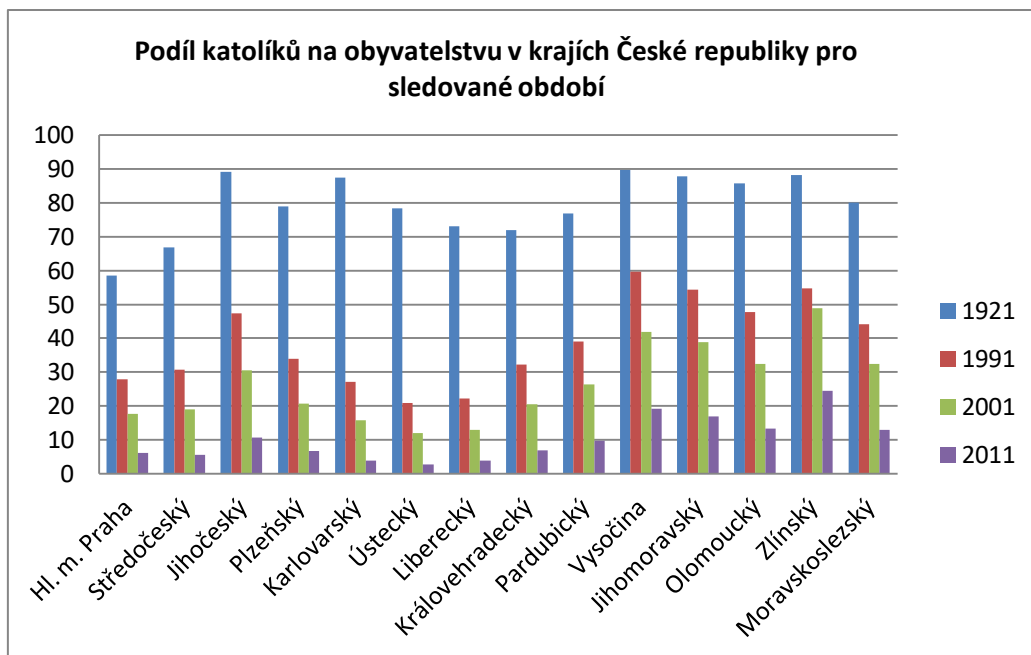
Obrázek 15: Vývoj katolicismu na území České republiky mezi lety 1921 až 2011 podle jednotlivých sčítání

Lze vidět, že skutečně rok 1921 byl ve sledovaném období pro Římskokatolickou církev nejpříznivější. Nicméně protikatolická nálada, která se ve společnosti projevovala, zapříčinila vznik Církve československé, která své členy nabírala na úkor právě Římskokatolické církve. Mimo jiné byli katolíci spojováni s nenáviděným monarchistickým režimem. I přesto si však díky své tradici a dlouhému působení Římskokatolická církev udržela klíčové postavení a pozici nejsilnější církve. Do roku 1950 podíl katolíků konstantně klesal. Po roce 1950 se náboženská příslušnost nezjišťovala. Nově se znovu začala zjišťovat po revoluci, kdy byl zaznamenán náhlý nárůst podílu katolíků na věřících, nicméně pokles na všech obyvatelích. Tento nárůst může být vysvětlen tím, jak byla Římskokatolická církev vnímána. Nahlíželo se na ní jako na bojovníka s komunismem. Tuto myšlenku navíc podpořila návštěva papeže Jana Pavla II., který Českou republiku krátce po revoluci navštívil. On sám byl považován též za bojovníka s komunismem a v Polsku je mu připisována zásluha za vznik hnutí

Solidarity. Od roku 1991 lze však sledovat už pouze pokles jak katolíků, jak celkově na obyvatelích, tak i na věřících. Tento pokles se pojí se změnami zmíněnými výše.

Výrazně se též proměnilo územní rozložení katolíků, zatímco mezi roky 1991 – 2001 lze sledovat trend úbytku katolíků směrem na severozápad, kdy též došlo i k největšímu úbytku katolíků. Naopak je vidět, že v roce 1921 i severozápadní oblasti mají poměrně vysoký podíl katolíků. Ten je dán převážně přítomností německého obyvatelstva. Po odsunu Němců se oblast vylidnila a stala se nejméně religiozním územím v České republice. Paradoxně však v těchto oblastech byl úbytek katolíků mezi lety 1991 a 2001 nejnižší. Výjimku tvoří pouze kraj Zlínský, který je dlouhodobě krajem s nejvyšším podílem katolíků a předávání náboženských tradic je zde stále aktuální. Nejméně katolíků pak ztratila Praha a kraj Ústecký. V Praze je situace značně ovlivněna migrací, kdy se do Prahy stěhují obyvatelé z venkovských oblastí a přináší si sebou svoje zvyky. Naopak Ústecký kraj má dlouhodobě nejnižší podíly katolíků a tak lze předpokládat, že zde již tolik věřících lidí nežije, aby mohly být ztráty vysoké. Vysoké úbytky lze tedy sledovat v krajích, které se vyznačují tradičně vyšším podílem katolíků, jako jsou například kraje Olomoucký, Jihomoravský nebo Vysočina v případě Čech se pak dá hovořit o kraji Jihočeském.

Pokles podílu katolíků mezi roky 2001 a 2011 již není tak výrazný. Nejnižší úbytek lze znovu zaznamenat ve Zlínském kraji. Snížil se též pokles v Jihomoravském kraji a na Vysočině. Dá se tedy říci, že dlouhodobě religiozní kraje si svou víru stále udržují. Největší úbytek na druhé straně je pak v kraji Jihočeském, který byl z dlouhodobého hlediska nejvíce religiozním krajem v Čechách. Tento kraj ztratil polovinu věřících hned ve čtyřech okresech – Strakonice, Písek, Tábor a Jindřichův Hradec. Nejlépe pak opět vyšly kraje Karlovarský, Ústecký a Liberecký a potažmo Praha. Zde je však nutné dodat, že celkově všechna velká města nad 100 000 obyvatel nezaznamenala příliš velké ztráty věřících. Můžeme se tedy domnívat, že postupně bude docházet ke snižování rozdílů mezi Čechami a Moravou. Do obrázku je ještě pro bližší srovnání zanesen přepočten dat z roku 1921. Tato data ilustrují, že dnes oblasti s nejnižším podílem katolíků patřily dříve k poměrně vysoce „katolickým“.

Obrázek 16: Vývoj podílu katolíků na obyvatelstvu v krajích ve sledovaném období – 1921, 1991, 2001 a 2011 podle příslušných sčítání

7. ANALÝZA ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE V PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZI NA ZÁKLADĚ NÁVŠTĚVNOSTI BOHOSLUŽEB

Návštěvnost bohoslužeb je v dnešní době považována za nejpřesnějšího ukazatele katolicismu, protože sleduje pouze praktikující věřící, tedy ty, kteří mají skutečně o víru zájem a aktivně se jí věnují. Pomáhá tak nahlédnout na „skutečnou víru“. Samozřejmě jako s každou statistickou metodou i s návštěvností bohoslužeb se pojí mnohé problémy (viz dále), i přesto je však vhodné tento ukazatel, alespoň částečně do této práce zahrnout, protože může nabídnout jiný pohled. Data za Pražskou arcidiecézi budou v dalších částech, alespoň částečně srovnána s daty od ČSÚ pro Prahu a Středočeský kraj jejichž území arcidiecéze z velké části pokrývá.

7.1 Náboženská situace ve Středočeském kraji a v Praze

Při posledním sčítání působilo v České republice celkem 32 církví a náboženských společenství, ke kterým se mohli občané hlásit. Dále mohli zvolit možnost, že jsou věřící bez bližší specifikace (viz předchozí kapitoly), nebo se nemuseli vyjadřovat vůbec. Této možnosti využila více než polovina sčítaných osob. Tato možnost byla zavedena po kontroverzně zvolené otázce během sčítání v roce 2001, kdy ubylo nejvíce věřících. I přes tyto nepřesnosti však lze říci, že sčítání má oproti církevním statistikám značnou výhodu, je totiž celorepublikové a týká se tedy všech obyvatel, nikoliv pouze vybraného vzorku. Sporné je však zařazení některých církví a skupin. Například při sčítání byly uváděny odděleně Řeckokatolická církev a Římskokatolická církev, přitom jde o 2 části jedné náboženské organizace lišící se jen podobou náboženských obřadů (Řeckokatolická církev je jednou z východních církví „sui iuris“, partikulárních církví sjednocených s Římem, viz Štampach (2008).

Středočeský kraj spolu s Prahou tvoří největší administrativní jednotku v České republice jak rozlohou, tak počtem obyvatel. Středočeský kraj zároveň tvoří jakýsi přechod mezi religiózním jihovýchodem a sekularizovaným severozápadem republiky. Co se týká zastoupení církví, tak na území těchto dvou krajů lze najít téměř všechny, což není překvapením vzhledem k tomu, že se v Praze jako hlavním centru státu koncentruje většina společenských i náboženských aktivit. Nejsilnější zastoupení mají církve Římskokatolická, Československá husitská, Českobratrská evangelická, pravoslavná (jak Pravoslavná církev v Českých zemích a na Slovensku, tak Ruská pravoslavná církev – přestože v Praze a Středních Čechách vůbec nepůsobí), Bratrská a Svědkové Jehovovi (ČSÚ, 2014). Konkrétní přehled nabízí tabulka 5.

Následující podkapitoly se pokusí charakterizovat církve a náboženské společnosti, ke kterým se v Praze a Středočeském kraji přihlásilo při sčítání více než 1000 členů. U Římskokatolické církve bude tato charakteristika jen základní (vzhledem k obsahu zbytku práce).

Tab. 5 Náboženské složení obyvatel Středočeského kraje a Prahy v roce 2011 (sčítání)

	Středočeský kraj	Hlavní město Praha
Celkem obyvatel	1 289 211	1 268 796
bez náboženské víry	516 407	469 723
věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti	111 630	139 005
Apoštolská církev	380	402
Bratrská jednota baptistů	131	400
Církev adventistů sedmého dne	464	747
Církev bratrská	1 475	1 832
Církev československá husitská	5 063	6 314
Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v České republice	64	166
Církev řeckokatolická	1 155	2 513
Církev římskokatolická	72 258	80 158
Českobratrská církev evangelická	4 989	7 175
Evangelická církev augsburského vyznání v České republice	252	671
Evangelická církev metodistická	178	300
Federace židovských obcí v ČR	102	567
Jednota bratrská	295	142
Křesťanské sbory	349	317
Luterská evangelická církev a. v. v České republice	47	133
Náboženská společnost českých unitářů	13	73
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	1 350	1 764
Novoapoštolská církev v ČR	5	11
Pravoslavná církev v českých zemích	2 594	6 770
Slezská církev evangelická augsburského vyznání	32	90
Starokatolická církev v ČR	165	332
Církev sjednocení (moonisté)	6	28
Scientologická církev	56	97
Církev Křesťanská společenství	903	1 224
Anglikánská církev	25	60
islám	168	683
buddhismus	243	666
hinduismus	16	86
Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, Hnutí Hare Krišna	111	108
Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü	333	798
Církev živého Boha	53	31
Česká hinduistická náboženská společnost	42	85
Obec křesťanů v České republice	121	290
Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v České republice	856	2 614
Ústředí muslimských obcí	185	518
Višva Nirmala Dharma	142	180
Hnutí Grálu	15	33
Hnutí Nového věku (New Age)	1	5
judaismus	34	133
esoterismus	0	2
věřící - nehlásící se k žádné církvi ani nábož. společnosti	73 044	100 433
nepřesně uvedené křesťanské církve	9 978	9 929
neuvedeno	588 012	559 409

ZDROJ: ČSÚ, 2011 (VDB – vlastní zpracování)

7.1.1 Církev bratrská

Patří do skupiny protestantských reformovaných církví, která vznikla v roce 1882, odkdy též působí na našem území. Církev je otevřené společenství lidí věřících v Ježíše Krista, Bibli (především Nový zákon) považují za svůj duchovní zákon, s nímž se snaží žít v souladu. V současné době církev tvoří celkem 80 sborů, které fungují nezávisle na sobě, jsou však provázané společnou věroukou a vzájemnou podporou a spoluprací (Církev bratrská, 2019).

Od roku 1991, kdy měla Bratrská církev pouhých 2759 věřících (což by odpovídalo 0,027 % na obyvatelstvu), značně vzrostla (ČSÚ, 2014). Církev je pro mnoho lidí velice atraktivní svoji věroukou a hlavně přístupem. V roce 2001 už měla téměř 10 tisíc členů. Členila se do 62 sborů. V roce 2011 církev přesáhla 10 tisíc členů, což odpovídá 0,102 % na obyvatelstvu (ČSÚ, 2014). Zájem o tuto církev neustále roste. Svou činností nabízí určitou alternativu tradičním církvím, je totiž velmi otevřená společnosti a často se angažuje v dobrovolnických akcích. Působí též na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy a spravuje školy v Praze, Brně a Olomouci (Církev bratrská, 2019).

Vedení církve sídlí v Praze, na obyvatelstvu města se podílí 0,14 %. V Praze se také nachází nejvíce sborů. Naproti tomu ve Středočeském kraji je sborů méně, přičemž největší se nachází v Benešově u Prahy, podíl bratrské církve na obyvatelstvu kraje je 0,11 % (Církev bratrská, 2019).

7.1.2 Církev československá husitská

O vzniku a vývoji Československé církve podrobněji pojednává kap. Historicko-geografický kontext. Již v prvním roce působení získala Československá církev přes půl milionu nových členů. Nejvyššího počtu věřících dosáhla církev v roce 1945, kdy přesáhla osm set tisíc členů, od té doby však zažívala těžké ztráty (ČSÚ, 2014).

V roce 2001 bylo v celé republice evidováno necelých sto tisíc členů, což by odpovídalo 1 % všech věřících. V roce 2011 už to pak bylo pouze 0,4 % (ČSÚ, 2014). Úbytek souvisí s celkovým trendem snižování religiozity na našem území. Není tedy ani překvapující, že tato církev měla vždy nejvíce svých členů ve Středočeském kraji, Praze a v severních Čechách. V Praze-Dejvicích má církev své sídlo a též zde je kancelář patriarchy. Zároveň je Praha diecézí, která má pod sebou několik vikariátů ve Středočeském kraji – Benešov, Beroun, Kolín, Praha-město-západ, Praha-město-východ a Praha-venkov (Církev československá husitská, 2019). Ve Středočeském kraji má ČCH podíl věřících 0,39 % a v Praze 0,5 %. (ČSÚ, 2014)

7.1.3 Řeckokatolická církev

Významnou skupinu též tvoří Řeckokatolická církev, která patří do svazku s Římskokatolickou církví, které je podřízená (od roku 1596). Na území ČR působí tato církev od roku 1818, původně spadala pod exarchát v Prešově. Až roku 1933 byla zřízena první farnost v Praze pro Čechy a později byla další zřízena v Brně. Další farnosti vznikly po druhé světové válce, avšak neměly dlouhého trvání, neboť komunistický režim tuto církev zakázal (resp. přinutil ke sjednocení s pravoslavnou církví) a jejího biskupa uvěznil. Činnost byla velice omezeně obnovena po roce 1968, plně až papežem Janem Pavlem II. po roce 1989 (Vojtíšek, 2004).

V novodobých sčítáních se Řeckokatolická církev vyznačuje přírůstkem věřících. V roce 1991 a 2001 se počty pohybovaly okolo 7 tisíc členů. Velký nárůst byl ale zaznamenán v roce 2011, kdy dosáhla téměř 10 tisíce členů. Na tento údaj je však nutné se podívat s širší perspektivou, protože nemalý podíl na věřících církve mají cizinci s dlouhodobým pobytem – a to především migranti ze západní Ukrajiny a východního Slovenska (ČSÚ, 2014).

V současné době má v ČR 19 farností, z nichž dvě se nacházejí v Praze, kde je podíl 0,2 % (sv. Kliment a Nejsvětější Trojice) a dvě ve Středočeském kraji, kde je podíl 0,089 % na obyvatelstvu – Kladno a Mladá Boleslav (ČSÚ, 2014).

7.1.4 Církev českobratrská evangelická

Církev v českých zemích působí již od dob reformace, avšak kontinuálně působí od vydání Tolerančního patentu v roce 1781, kdy se spojili zbytky Českých bratří a utrakvistů. Samotná Českobratrská církev (ČCE) vznikla v roce 1918 sjednocením českých sborů dvou evangelických církví – luterské a kalvínské – a jejím duchovním centrem se stala Praha. Ve srovnání s Československou církví ČCE nikdy nezaznamenala tak velký nárůst věřících a při prvním republikovém sčítání se k ní přihlásilo pouze 60 tisíc osob (Českobratrská církev evangelická, 2016).

V současné době sídlí církev v Praze 1 v Husově domě, který je zároveň i centrem Pražského seniorátu, který pojímá velkou část Středočeského kraje. Po celé republice má církev 254 sborů a 75 tisíc členů. Přičemž samotný Pražský seniorát má 8 tisíc členů a 31 sborů, z nichž 21 se nachází v Praze – za zmínku stojí Beroun, Kladno nebo Dobříš (Českobratrská církev evangelická, 2016).

Podíl věřících této církve po roce 1991 vytrvale klesá. V roce 1991 jich bylo zaznamenáno přes 100 tisíc, ale už v roce 2001 jich bylo pouze 90 tisíc. Ve Středočeském kraji jejich podíl činí 0,38 % a v Praze 0,57 % (ČSÚ, 2014).

7.1.5 Náboženská společnost Svědkové Jehovovi

Toto společenství patří mezi náboženskými skupinami působícími v České republice k poněkud kontroverzním. Důvodem je například jistá izolace členů vůči okolí, přísná morální nařízení a kontrola následovníků, sporná zdravotní doporučení (zákaz krevní transfúze) či ne vždy okolím kladně vnímané formy misijní činnosti. Samotná společnost vznikla v 19. století v USA, kdy se odštěpila od adventistů. Svůj název pak mají od roku 1931. Vyznačují se tím, že popírají božství Ježíše Krista a Ducha svatého (z hlediska křesťanů se jedná spíše o židovskou sektu, sami sebe ale za křesťany považují). V čele hnutí stojí doživotně jmenovaný prezident (Vojtíšek, 2004).

V České republice zaznamenávají spíše stabilní počet členů, avšak mezi roky 1991 a 2001 byl zaznamenán nárůst téměř o 9 tisíc členů. Důvod pro tento stav je nejasný, protože interní statistiky svědků uvádí, že posledních dvacet let je jich přibližně stejný počet mezi 13 a 16 tisíci (Vojtíšek, 2004). To odpovídá i SLDB 1991 a 2011 (ČSÚ, 2014).

Nejvíce svědků se koncentruje v průmyslových oblastech a především v oblastech, kde se těží nerostné suroviny. Je to dáno především tím, že svědci odmítají nošení zbraní včetně služby v armádě a i v období komunistického státu se jí mohli v některých obdobích vyhnout prací v těžebním průmyslu (Vojtíšek, 2004). Nejvíce svědků lze tedy najít v okolí Havířova. Další významné skupiny jsou pak v Praze a Středočeském kraji. Zde se také objevují nejhustší síť tzv. sálů Království, sloužících jehovistickým shromážděním – největší počet jich je v Praze, dále jsou například v Kladně, Benešově, Kralupech nad Vltavou nebo v Kolíně (Svědkové Jehovovi, 2019). Celkově Středočeský kraj eviduje 1350 svědků a Praha 1764 (ČSÚ, 2014).

7.1.6 Pravoslavná církev v českých zemích

Tato církev je poslední, která v obou krajích převyšuje počet tisíce členů. Pravoslaví je charakteristické prolínáním univerzálního křesťanského odkazu s národními tradicemi. V České republice byla tato církev ustanovena v roce 1921, kdy byl v Bělehradě vysvěcen její první biskup Matěj Pavlík. Nový biskup přijal jméno Gozard a přihlásil se k tradici Cyrila a Metoděje. České země byly zpočátku pod správou Srbské pravoslavné církve, to se však změnilo po druhé světové válce, kdy byli českoslovenští pravoslavní povinně přesunuti pod správu moskevského patriarchy. K osamostatnění došlo v roce 1955, kdy byla Československu poskytnuta tzv. autokefalita, kterou lze chápat jako úplnou organizační nezávislost národní pravoslavné církve uznaná ostatními pravoslavnými církvemi (Vojtíšek, 2004).

Po pádu komunismu a rozpadu Československa působí tato pravoslavná církev v obou nástupnických státech pod upraveným názvem Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku. Ta má v České

republiky dvě tzv. eparchie – Pražskou a Olomoucko-brněnskou. V Pražské eparchii je celkem 31 farností. Konkrétně Praha a Středočeský kraj mají v současné době sedm farností, z nichž 4 se nachází přímo v Praze (Pražská pravoslavná eparchie, 2019). Vedle toho se v Praze hlásí věřící též k duchovnímu zastoupení ruského pravoslaví - 2614 věřících (ČSÚ, 2014). Jde ale buď o osoby, které nenavštěvují bohoslužby vůbec, nebo jsou účastníky bohoslužeb české pravoslavné církve. Jediný aktivní kostel spravovaný Ruskou pravoslavnou církví je v ČR v Karlových Varech (Vojtíšek, 2004).

Pravoslaví se vyznačuje mírným nárůstem věřících, které je jednoznačně spojeno s imigrací cizinců z východu do České republiky – především Ukrajinců a Rusů, díky kterým se z původně národnostně spíše české církve (základem byli odpadlíci z Československé církve z počátku 20. let 20. st.) stala spíše církví přistěhovalců. Nejvyšší koncentrace pravoslaví je pak v severních Čechách (Vojtíšek, 2004).

7.2 Církevní statistiky a návštěvnost bohoslužeb

Při měření religiozity se nemůžeme na data ze sčítání stoprocentně spoléhat. Je tedy dobré vybrat nějaký další zdroj dat o religiozitě a ten s údaji z cenzu. Podle Glocka (cit. In. Vávra, 2009 s. 33) se při studiu náboženství soustředit na pět rovin:

1. příslušnost k náboženské skupině,
2. náboženské chování,
3. náboženská víra,
4. náboženská zkušenost,
5. náboženské vědění.

V první části práce jsme se zaměřili na první skupinu, kdy jsme skrze data s censů zkoumali příslušnost k Římskokatolické církvi. V této druhé části se pokusíme přiblížit náboženské chování.

Kromě běžných zdrojů, se kterými se pracovalo v předešlých částech této práce, existují i další statistické zdroje, které mapují náboženské chování. Řeč je o interních církevních statistikách, které jsou průběžně vedeny Římskokatolickou církví, a o církevních sčítáních. Ta poskytují o církvi mnohem plastičtější pohled, než sčítání. V průběžných statistikách lze dohledat údaje o veškerých náboženských úkonech, jako jsou křty, pohřby, svatby či návštěvnost bohoslužeb v jednotlivých diecézích (Vávra, 2009). Církevní sčítání je pak velmi přeným ukazatelem a návštěvnosti bohoslužeb se bude věnovat tato část práce. Je však nutné mít na paměti, že ani zde nemohou být data brána jako stoprocentně spolehlivá a vypovídající, protože tento způsob šetření je závislý na lidském faktoru a ten jej může značně ovlivnit. Je tedy nutné nejprve stručně přiblížit způsob získávání těchto dat.

Církevní sčítání provádí Římskokatolická církev vždy jednou za pět let, přičemž poslední proběhlo 12.10. 2014. Každý účastník nedělní bohoslužby dostal při vstupu lístek, kde před koncem mše zatrhl odpověď na příslušný dotaz. Procesem vyplnění lístků prováděl kněz, kterému byly lístky nakonec odevzdány. Kněz je poté odesílá na biskupství, aby biskupové měli přehled, kolik praktikujících věřících v diecézi žije. Data též slouží jako podklad pro biskupskou konferenci a jsou zcela anonymní (církev.cz, <https://www.cirkev.cz/archiv/141010-scitani-ucastniku-katolickych-bohosluzeb-2014>). Jde vlastně o anonymní evidenci účasti na bohoslužbě doplněnou o demografické charakteristiky, jako je věk a pohlaví. Někteří autoři však považují výsledky sčítání za nadhodnocené a tvrdí, že míra návštěvnosti bohoslužeb je poloviční než dotazníkové šetření (Vávra, 2009). Vysvětlují to výzkumem, který byl proveden v USA, kde jsou víra a náboženské praktiky silně oceňovány, čímž jsou odpovědi v dotaznících vychýleny buď vlivem tazatele nebo efektem „social desirability“. Tento efekt vysvětlují jako tendenci respondenta odpovídat tak, jak se domnívá, že je společensky žádoucí, než aby odpověděl na základě svého přesvědčení (Inglehart, Norris, 2004). Pokud tedy vše shrneme, je nutné i tato data brát s odstupem, protože výsledky mohou být nadsazené samotnými představenými církve, nebo nepřesnými odpověďmi respondentů. Jiní autoři naopak tvrdí, že výsledky mohou být podhodnocené, protože část respondentů neví, jak správně mají odpovědět a že šetření jsou prováděna pouze během víkendových bohoslužeb mimo velkých svátků. V českém prostředí se předpokládá, že nedělní bohoslužby v rámci Římskokatolické církve mají nejvyšší návštěvnost, proto se šetření provádí v neděli (Tichý, 2007), na druhou stranu návštěvnost bohoslužeb velikonočních a paradoxně ještě více vánočních je značně vyšší (fenomén tzv. „vánočních katolíků“).

Pochopitelně se účast na bohoslužbě nedá sledovat u každé církve, neboť ne každá církev má bohoslužbu nastavenou tak, aby se při ní dala realizovat statistická šetření. Lze tedy říci, že ukazatel návštěvnosti bohoslužeb dobře pokrývá jen některé církve, a to především ty tradiční. Přesto však je velmi cenným ukazatelem respektive nejsignifikantnějším indikátorem „náboženskosti“. Důvodem je silná vazba mezi návštěvou bohoslužby a celkovým postojem k náboženství. Avšak stále je nutné mít na paměti, že ani silně věřící lidé nemusí vždy chodit na bohoslužby. V případě účasti na bohoslužbě bývají klíčové tradice, vazba na rituály, osobní loajalita, která ne vždy musí odpovídat intenzivní osobní víře, nebo dodržování náboženské doktríny (Vávra, 2009).

Výsledky tohoto typu zjišťování dat nelze plně srovnat s daty poskytnutými ČSÚ. Data se totiž sbírají každých pět let a ještě v jiném období než probíhá SLDB. Druhým důvodem je, že nekorespondují s administrativním členěním ČR. Data jsou sbírána v jednotlivých diecézích za každou farnost, které se většinou nekryjí například s ORP, okresy nebo kraji. Navíc nepokrývají všechny věřící, ale jen ty, kteří v daný den přijdou na bohoslužbu – tedy „aktivní věřící“. Přesto je však možné, na nějaké základní bázi a pro vizualizaci, data alespoň částečně srovnat a poukázat na možné rozdíly.

Pro tuto práci jsou použita data za Pražskou arcidiecézi, která budou alespoň částečně porovnána s daty pro Středočeský kraj a Prahu, jejichž velkou část území arcidiecéze pokrývá. V této části se blíže analyzuje podíl aktivních katolíků na obyvatelích jednotlivých farností v letech 1999, 2004, 2009 a 2014 a jak se podíl proměňoval a zda je zde též patrný úbytek jako v případě dat poskytnutých od ČSÚ.

SČÍTACÍ LÍSTEK - ŘÍJEN 2014 DIECÉZE ČESKOBUDĚJOVICKÁ		SČÍTACÍ LÍSTEK - ŘÍJEN 2014 DIECÉZE ČESKOBUDĚJOVICKÁ		SČÍTACÍ LÍSTEK - ŘÍJEN 2014 DIECÉZE ČESKOBUDĚJOVICKÁ	
-00	+0	-00	+0	-00	+0
JH	04120	JH	04060	JH	04240
-10	+1	-10	+1	-10	+1
KARDAŠOVA ŘEČICE		DEŠTNÁ U JINDŘICHOVA HRADCE		PLUHŮV ŽDĀR	
-20	+2	-20	+2	-20	+2
-30	+3	-30	+3	-30	+3
Každá osoba přítomná dnes na bohoslužbě odevzdá 1 lístek		Každá osoba přítomná dnes na bohoslužbě odevzdá 1 lístek		Každá osoba přítomná dnes na bohoslužbě odevzdá 1 lístek	
-40	+4	-40	+4	-40	+4
Samostatný lístek odevzdá také každé přítomné dítě		Samostatný lístek odevzdá také každé přítomné dítě		Samostatný lístek odevzdá také každé přítomné dítě	
-50	+5	-50	+5	-50	+5
Budete-li dnes na další bohoslužbě, druhý lístek si již neberte		Budete-li dnes na další bohoslužbě, druhý lístek si již neberte		Budete-li dnes na další bohoslužbě, druhý lístek si již neberte	
-60	+6	-60	+6	-60	+6
Označte natržením okraje (např. věk 90 let: vlevo '90', vpravo '+0')		Označte natržením okraje (např. věk 90 let: vlevo '90', vpravo '+0')		Označte natržením okraje (např. věk 90 let: vlevo '90', vpravo '+0')	
-70	+7	-70	+7	-70	+7
-80	+8	-80	+8	-80	+8
-90	+9	-90	+9	-90	+9
^-----věk-----^		^-----věk-----^		^-----věk-----^	
jsem výdělečně činný		jsem výdělečně činný		jsem výdělečně činný	
muž žena ano ne	muž žena ano ne	muž žena ano ne	muž žena ano ne	muž žena ano ne	muž žena ano ne

Obrázek 17: Ukázka sčítacího lístku z roku 2014 Přejato z <https://www.cirkev.cz/archiv/141010-scitani-ucastniku-katolickych-bohosluzeb-2014> dostupné online: 28.3. 2019)

Celý proces sčítání probíhá během bohoslužby za asistence kněze, který věřícím říká, jak lístek správně vyplnit. To ovšem může působit zavádějícím dojmem a někteří lidé tak mohou lístek vyplnit ne podle svého přesvědčení, ale podle přání kněze. Během sčítání se dále zjišťuje věk tázaných a pohlaví, což pak nabízí další možnost sledování demografických charakteristik, u otázky věku respondenti museli lístek natrhnout u příslušného čísla. Zde je však nutné si uvědomit, že ne každý se k věku vyjádřil, proto jsou většinou k dispozici pouze údaje k pohlaví.

7.3 Stručné dějiny Pražské arcidiecéze

V Praze existovalo od 973 biskupství. O jeho zřízení usilovala česká knížata velmi dlouhou dobu. Zmínit můžeme například Boleslava I., který soupeřil s polským knížetem Měškem I. Biskupství se nakonec podařilo založit roku 973 se souhlasem říšského císaře Oty. Prvním biskupem se stal saský mnich Dětmar, který byl však vysvěcen až v roce 976 (Kettner, 1993).

Po delším vývoji začali čeští panovníci projevovat zájem povýšit biskupství na arcibiskupství a vymanit se tak ze závislosti na říši. Tohoto cíle nakonec dosáhl Karel IV., na jehož žádost povýšil papeže Kliment VI. v roce 1344 pražské biskupství na arcibiskupství. Díky tomu se stalo České království samostatnou církevní provincií s vlastním metropolitou a podléhala mu všechna ostatní biskupství. Prvním pražským arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic (Kettner, 1993).

Nový arcibiskup začal velice rychle pracovat na reorganizaci arcidiecéze podle vzoru papežské kurie. Vyhlašuje nová zákoník, založil zástupný úřad generální vikariát, který převzal správní agendu s pravidelnou činností. Dále zřídil nové církevní soudy. Vše se snažil směřovat k tomu, aby církevní správa byla oddělena a nezávislá na té světské. Aby se všechny směrnice dodržovaly, zavedl též pravidelné vizitace farností. Takto nastavený systém funguje v podstatě dodnes (Kettner, 1993).

Během husitské revoluce se církevní správa v podstatě rozbila. Zajímavé je, že pražský arcibiskup konvertoval k husitství, což vedlo k odpoutání kališnické víry od katolické. Z pohledu katolíků bylo tak arcibiskupství neobsazené. Vedení diecéze přešlo tedy na pražskou kapitolu, kde se o diecéze starali administrátoři až do roku 1560. Do té doby v podstatě arcibiskupa nebylo. V Čechách poprvé vedle sebe působily dvě víry (konkrétně přijetím Basilejských kompaktát v roce 1436) a práva byla rozdělena mezi Horní (katolická) a Dolní (kališnická) konzistoř (Kettner, 1993).

S nástupem Habsburků se začaly projevovat tendence o podřízení církve trůnu. Ferdinand I. znovu obsadil pražské arcibiskupství Antonínem Brusem z Mohelnice. Situace pro katolíky nebyla v té době ideální. Majetek arcibiskupství byl rozkraden. Arcibiskup neměl mezi kališníky téměř žádný vliv, přesto se však Ferdinand I. snažil o spojení správy kališníků a katolíků, tato snaha se však postupem času ukázala jako nereálná. Mimo jiné do Čech začalo pronikat luteránství, které část kališníků ovlivnilo, a začali si říkat novoutrakvisté. Znovu obsazením úřadu byl zrušen úřad administrátorů a obnoveny funkce generálního vikáře v rozsahu před husitskou dobou (Kettner, 1993).

Další změnu přinesla porážka českého stavovského povstání. V království byla zahájena rekatolizace, jako hlavní církvi byla ustanovena Římskokatolická a poddaní byli povinni převzít víru, kterou prosazoval jejich zeměpán. Novým pražským arcibiskupem se stal kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu, který rekatolizaci silně podporoval a prosazoval. Upravil hranice diecéze a též její správu, tak aby

potřebám rekatolizace odpovídala – tedy upravil pravomoci jednotlivých úřadů. Zrušil děkanáty a arcijáhensství jejichž pravomoci přešly na novou strukturu vikariátů. Právě v této době došlo ke spojení Habsburků a Římskokatolické církve na našem území, které do budoucna určilo vztah národa k církvi (Boháč, 1993).

Další změny přineslo panování Josefa II., který se církev snažil podřídit státu a své vládě. Jeho cílem byla reorganizace církve a její spojení se státní správou. Josef II. snižoval počty farností, které různě spojoval a rušil mnohé řehole. Snažil se ovlivňovat jmenování biskupů a dosazování církevních úředníků (Boháč, 1993).

Od vlády Josefa II. probíhal vývoj v arcidiecézi víceméně kontinuálně. Tomu tak bylo během panování Františka Josefa I. Velkým krokem však bylo zrušení konkordátu v roce 1874, který upravoval vztahy církve a státu, která církvi ubrala některé pravomoci. Církevní správa zůstávala zachována z josefínské doby. Zásadní vliv však měl vstup do první světové války a následný rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa, kde zůstávala nedořešená národnostní otázka a celkově klesá autorita církví a náboženských společností. V Československu zůstávala Římskokatolická církev v podřízeném postavení státu, též se upravily vztahy s Vatikánem. Bylo dohodnuto, že jmenování biskupů bude nyní v pravomoci Svatého stolce, představitelé vlády však měli možnost kandidáta odmítnout. Hranice a správa arcidiecéze však nadále zůstávala neměnná. Avšak katolická tradice v republice pomalu slábla (Halás, 2004).

Po vzniku protektorátu vznikly v Sudetech vikariáty, které spravovalo pražské arcibiskupství. Po druhé světové válce se většina území potýkala s nedostatkem duchovních – nejvíce pak severní oblasti. Případnou obnovu ukončili po roce 1948 komunisté. Byl omezen styk s Vatikánem a nad církvemi byl ustanoven státní dozor. Stát se snažil též ovlivňovat volby biskupů (bližší informace v kapitole Historicko-geografický kontext). Správa diecézí však zůstávala víceméně stejná. Poměry uvnitř církve se však začaly proměňovat po II. Vatikánském koncilu, kterého se účastnil též pražský arcibiskup. Hlavním výsledkem bylo rozhodnutí, že se církev vzdá zasahování do státních záležitostí, otevře se moderní společnosti a též upraví vztah k dalším vyznáním, ke kterým bude přistupovat mnohem tolerantněji. Výsledky koncilu a jejich propagace v Československu pak měla částečně vliv na vztah společnosti k církvi, v praxi ale bylo proklamované otevření se světu ve specifických podmínkách Československa limitováno, k ateismu se hlásící komunistické vedení země k tomu nedalo žádný prostor (Balík, Hanuš, 2007).

Vztahy církve a státu se začaly urovnávat až po roce 1989, kdy byl zrušen státní dohled nad církvemi a obnovena úplná náboženská svoboda. Hranice Pražské arcidiecéze se změnily se vznikem Plzeňské

diecéze, které připadly západní části Pražské arcidiecéze. Byly obnoveny vztahy s Vatikánem (Balík, Hanuš, 2007).

Organizační administrativní struktura Pražského arcibiskupství v mnohém navazující na síť farností tak, jak se dotvořila za Josefa II., zůstala z počátku nezměněná. Od roku 2004 probíhá v arcidiecézi pozvolná administrativní reforma, zejména postupné sjednocování farností. Důvodem je zejména snaha o zjednodušení administrativy, ale úbytek věřících, protože mnohé farnosti byly zcela neaktivní, ale zároveň se církev o to více chtěla věnovat těm, kde stále věřící byli. Proces úplného odloučení církve od státu je stále v řešení. V roce 2012 byl schválen zákon o navrácení církevního majetku skrze restituce nemovitostí. Zbytek by měl být dle zákona splácen 30 let, poté dojde k zastavení financování církví ze státního rozpočtu (Pražská arcidiecéze, 2018). Lze předpokládat, že tyto změny tlak na racionalizaci struktury arcibiskupství posílí.

7.4 Analýza Římskokatolické církve v Pražské arcidiecézi na základě návštěvnosti bohoslužeb v hrubém srovnání se Středočeským krajem a Prahou

Jak je již zmíněno v kapitole 6, dnešní postoj veřejnosti k náboženství je zcela odlišný než v minulých dobách. Dodržuje se náboženská svoboda, obyvatelstvo výrazně migruje, roste individualismus, při němž si každý hledá svůj smysl života, tradice ustupují do pozadí a lidé se obrací i v otázce víry často k novým módním trendům. Na jedné straně data z ČSÚ říkají, že celkově počet věřících klesá, pouze menší uskupení zaznamenávají drobný nárůst, který je však v celonárodním srovnání nevýrazný (důvody jsou již objasněny v předchozích kapitolách). Naopak podle statistik církví není úbytek počtu věřících až tak dramatický. Podle řady duchovních, i přes úbytek lidí, stále existují lidé, kteří jsou ochotni se k nějaké církvi přihlásit, a tak se podle nich zachovává počet hluboce věřících lidí, kteří u církve setrvávají (Vojtíšek, 2004).

Při práci s církevní statistikou je nutné počítat s tím, že data nebudou korespondovat s daty z ČSÚ, už jen kvůli odlišné metodice zjišťování. ČSÚ sbírá data celostátně od všech, kdežto církevní statistika pracuje jen s těmi, kteří ve sledovaném termínu přijdou na bohoslužbu. Do církevní statistiky též mnohem více vstupuje lidský faktor a v mnohých případech může výsledek zásadně ovlivnit. Jako příklad lze uvést farnost Rakovník, kde je podle církevní statistiky přes 40 % aktivních katolíků, ale okres Rakovník při tom patří k nejméně religiózním z celé republiky.

Podíl katolíků se ve Středočeském kraji a v Praze vyvíjel v podstatě stejně jako ve zbytku republiky. Podle ČSÚ podíl katolíků klesl nejvíce mezi roky 1991 a 2001 ve Středočeském kraji. V Praze naopak nejvíce podíl katolíků poklesl mezi roky 2001 a 2011.

Tab.6: Vývoj počtu věřících a katolíků v Praze 1991–2011 podle sčítání

Hlavní město Praha	1991	2001	2011
počet obyvatel	1 142 883	1 169 106	1 268 796
Podíl všech věřících (v %)	36,07	24,51	18,87
v tom podíl Římskokatolické církve (v %)	82,00	71,9	33,48
Podíl Římskokatolické církve celkem (v %)	29,58	17,62	6,32

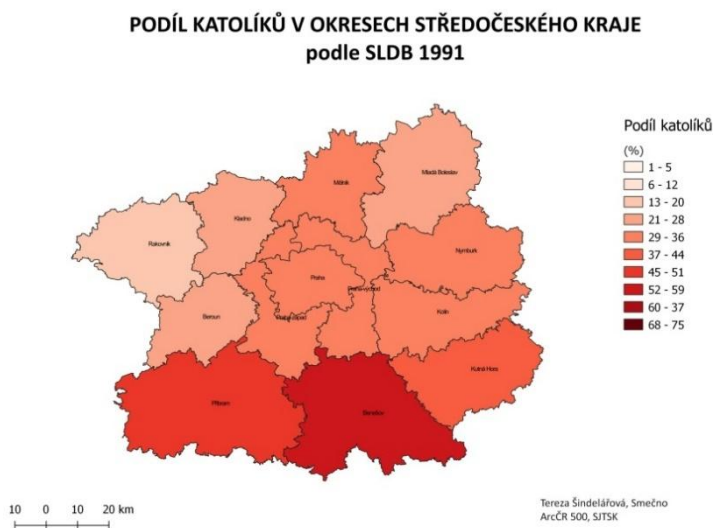
ZDROJ: ČSÚ, 1991, 2001, 2011

Tab.7: Vývoj počtu věřících a katolíků ve Středočeském kraji 1991–2011 podle sčítání

Středočeský kraj	1991	2001	2011
počet obyvatel	1 112 882	1 122 473	1 289 211
Podíl všech věřících (v %)	35,34	23,38	14,32
v tom podíl Římskokatolické církve (v %)	87,06	81,15	39,13
Podíl Římskokatolické církve celkem (%)	30,77	18,97	5,60

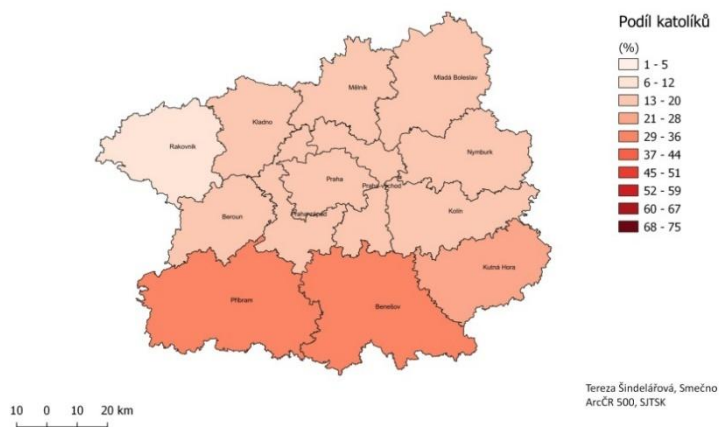
ZDROJ: ČSÚ, 1991, 2001, 2011

Pokud bychom se podívali na územní rozložení, odpovídá též celorepublikovému trendu – tedy úbytek katolíků směrem na severozápad. Avšak je zde patrná hranice přechodu mezi jihovýchodními okresy a severozápadními okresy. Otázkou tedy zůstává, zda tento trend územního rozložení bude patrný i v rámci církevních statistik. Následující části tedy přinesou konfrontaci s církevní statistikou.

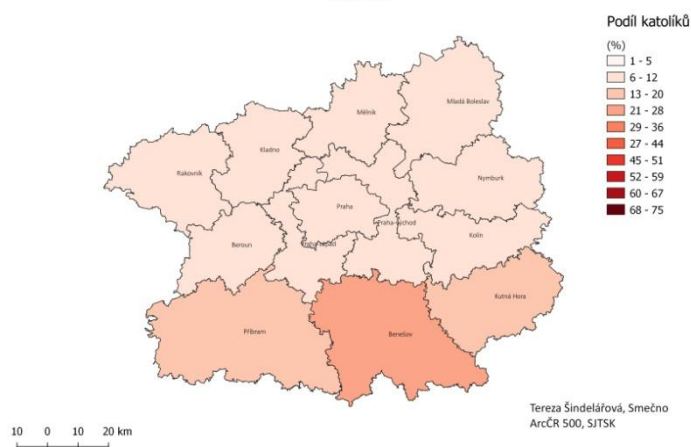
Obrázek 18: Podíl katolíků na obyvatelstvu na území Středočeského kraje podle sčítání v roce 1991

**PODÍL KATOLÍKŮ V OKRESECH STŘEDOČESKÉHO KRAJE
podle SLDB 2001**

Obrázek 19: Podíl katolíků na obyvatelstvu na území Středočeského kraje podle sčítání v roce 2001

**PODÍL KATOLÍKŮ V OKRESECH STŘEDOČESKÉHO
KRAJE**

Obrázek 20: Podíl katolíků na obyvatelstvu na území Středočeského kraje podle sčítání v roce 2011

Pražská arcidiecéze se dělí na 14 vikariátů, které spravují celkem 146 farností, o které se stará 258 kněží. Ze všech diecézí v České republice má Pražská arcidiecéze nejvíce obyvatel – 2 315 934 (k roku 2016), ačkoliv rozlohou patří k nejmenším – 8 765 km². Zajímavé jsou též údaje o evidenci katolíků v arcidiecézi, katalog Pražské arcidiecéze (2016) uvádí, že zde žije 156 555 evidovaných katolíků, což ovšem není totožné s počtem katolíků podle kanonického práva (Římskokatolická církev považuje za svého člena každého, kdo byl pokřtěn). Kolářová a Koronthály (2016) uvádějí, že v Pražské arcidiecézi žije 558 000 pokřtěných katolíků. Data v tomto katalogu se ale realističtěji opírají jednak o kombinaci výsledků SCLB a též o vlastní pozorování návštěvnosti bohoslužeb a dlouhodobých demografických trendů církve samotné. Jsou tedy odlišná i od výsledků sčítání účastníků na bohoslužbě. Použitý metodický postup je popsán takto:

„Statistiky týkající se počtu a náboženského složení vikariátů a farností jsou založeny jednak na kvalifikovaném statistickém odhadu vycházejícím z dlouhodobého sledování trendů demografického vývoje, jednak na datech ČSÚ získaných při sčítání obyvatelstva v r. 2011. V tomto sčítání nebyla kladena otázka o náboženskou příslušnost na základě křtu či nějakého druhu registrace; obyvatelé měli v dotazníku vyznačit, zda a k jakému náboženskému vyznání se hlásí (mohli tak učinit i za své děti, a v řadě případů tak i činili). Druhý údaj tedy ukazuje počet osob, které se za katolíky veřejně prohlásili.“ (Kolářová, Koronthály, 2016 s. 67)

Data použitá v této práci se vztahují k jednotlivým vikariátům a farnostem. Je však nutné zmínit, že k některým farnostem nejsou data dostupná během všech sledovaných let. Důvody jsou dané historicky, protože některé farnosti byly v minulosti neobsazené, a proto se v nich sčítání nepodařilo zorganizovat (Hamplová, 2009).

Postupem doby se však situace zlepšuje a mnohé kongregace jsou postupně obnovovány. Souvisí to také s církevními restitucemi. V 90. letech se postupně mnoho kostelů a kaplí začalo znovu otevírat a opravovat. Duchovní říkají, že jsou svědky tzv. charismatické obnovy, tedy prohlubování víry u již věřících. Tato obnova se projevuje v silnějším náboženském prožitku a aktivnější účasti na bohoslužbách. Jedná se o nový rys náboženství moderní doby (Vojtíšek, 2004).

V současné době každou farnost v Pražské arcidiecézi spravuje alespoň jeden duchovní. Nejméně farností se nachází v severních oblastech arcidiecéze a nejvíce samozřejmě v Praze, kde je i nejvíce kněží. Často se stává, že kněží z Prahy jezdí do okolí zastupovat kněze, kteří například ze zdravotních důvodů nemohou bohoslužbu sloužit (Hamplová, 2013).

Tab.8: Počet farností, kněží a katolíků ve vikariátech Pražské arcidiecéze k roku 2011

Vikariát	Počet farností	Počet kněží	Počet obyvatel	Počet katolíků
I. pražský vikariát	18	62	44 931	3 621
II. pražský vikariát	19	33	392 215	28 361
III. pražský vikariát	19	37	534 661	38 264
IV. pražský vikariát	18	29	398 342	26 144
vikariát Benešov	7	10	59 444	6 402
vikariát Beroun	7	11	103 933	6 049
vikariát Jílové	8	10	109 235	6 664
vikariát Kladno	6	9	154 294	6 192
vikariát Kolín	5	10	101 466	5 860
vikariát Podřipsko	4	4	95 253	4 022
vikariát Příbram	16	20	105 642	10 312
vikariát Rakovník	4	4	52 540	1 778
vikariát Stará Boleslav	6	9	124 930	6 914
vikariát Vlašim	9	10	34 048	5 972

ZDROJ: Katalog Pražské arcidiecéze (2016)

Z těchto dat vyplývá, že nejvíce farností, kněží i věřících je v oblasti Příbrami (pokud pomineme Prahu). Příbram následuje Jílové a Vlašim. Takto se dá říci, že tento stav souhlasí s daty od ČSÚ. Jedná se totiž o jižní oblasti arcidiecéze, které navazují na religióznější část republiky, právě tyto oblasti tvoří výše zmíněný přechod. Naopak nejméně farností je ve vikariátech Rakovník, Podřipsko či Beroun. I zde toto zastoupení odpovídá datům z ČSÚ.

Nyní tedy přistupme k vlastním účastníkům bohoslužeb. U většiny farností lze ve sledovaném období zaznamenat pokles účastníků ve většině vikariátů, tedy jde o podobný trend úbytku věřících jako v případě dat ČSÚ. Nicméně není to případ všech, v některých se ve sledovaném období proměňoval, důvodem může být například migrace obyvatel anebo se může jednat o statistickou chybu. Což se dá doložit na příkladu vikariátu Rakovník, kde byl zaznamenán přírůstek mezi roky 1999 a 2004. V tomto případě se dá uvažovat buďto o statistické chybě, nebo o změnách v personálním složení farnosti, kdy mohl nový kněz nabýt jisté popularity a přivést do farnosti více lidí. Avšak podle dat z ČSÚ je oblast Rakovnicka a severu Čech dlouhodobě s nejnižším podílem katolíků na obyvatelstvu. Lidé odtud nejčastěji dojíždějí za prací do Prahy nebo se stěhují pryč. Nemůže být tedy řeč o popularitě území nebo přistěhovalectví. Spíše naopak.

Tab.9: Podíl účastníků na nedělní bohoslužbě pro roky 1999, 2004, 2009 a 2014 na počtu obyvatel jednotlivých vikariátů v Pražské arcidiecézi (v %)

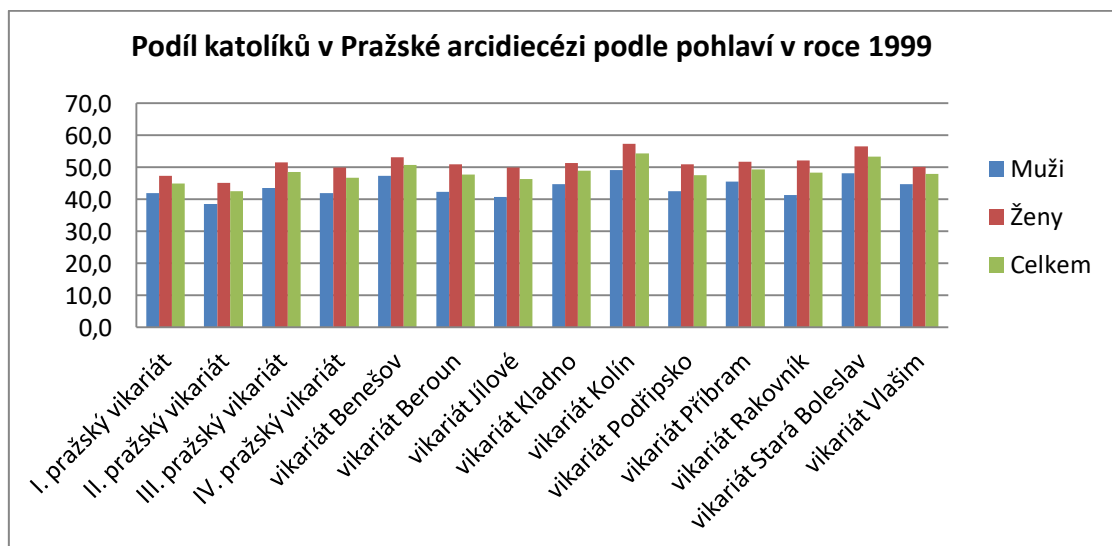
Vikariát	1999	2004	2009	2014
I. pražský vikariát	45,0	42,9	42,7	42,4
II. pražský vikariát	42,5	41,4	41,9	42,3
III. pražský vikariát	48,5	47,0	45,8	43,2
IV. pražský vikariát	46,8	44,3	41,6	39,4
vikariát Benešov	50,9	51,1	50,9	47,9
vikariát Beroun	47,7	47,4	45,4	42,9
vikariát Jílové	46,3	46,6	44,6	42,5
vikariát Kladno	48,9	47,3	45,6	39,9
vikariát Kolín	54,4	52,0	47,7	48,1
vikariát Podřipsko	47,5	47,3	46,3	43,9
vikariát Příbram	49,4	49,6	50,1	49,3
vikariát Rakovník	48,5	51,2	49,6	44,2
vikariát Stará Boleslav	53,4	49,8	47,5	43,1
vikariát Vlašim	48,0	49,2	50,8	49,6

ZDROJ: Interní statistika Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi

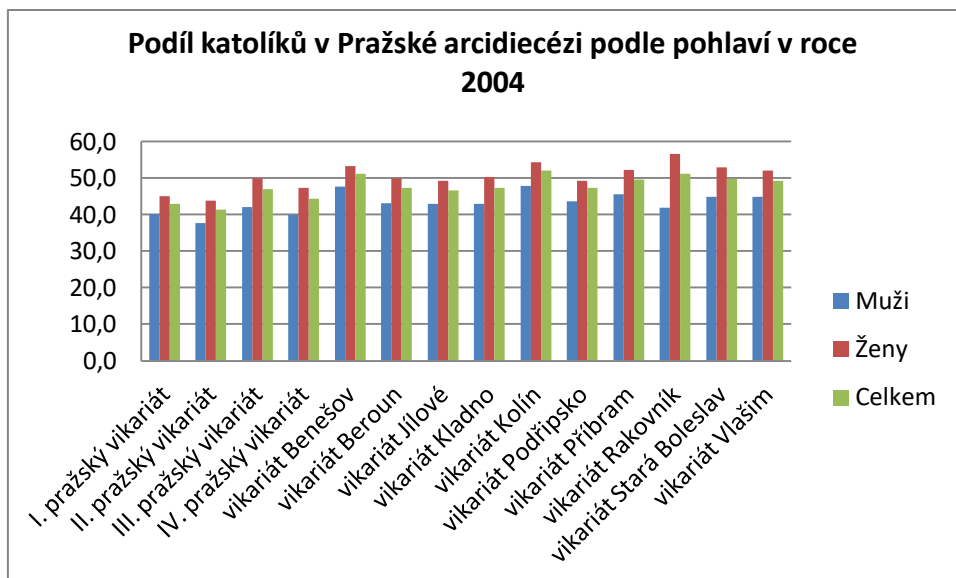
Zajímavá jsou také data pro Prahu. I. pražský vikariát pokrývá nejužší centrum Prahy, zde je vidět úbytek účastníků na bohoslužbách způsobený především vylidňováním centra, které se spíše soustředí na turistický ruch. Byty jsou zde drahé a tak se lidé stěhují spíše do zázemí centra. Dále je také potřeba zmínit, že Praha je centrem většiny ostatních náboženství působících v České republice,

takže Římskokatolická církev zde není jediná, kdo se na rozlohou malém území, ale počtem obyvatel velkým územím, angažuje. Další roli hraje skutečnost, že lidé vždy nutně nemusí chodit do „svého“ farního kostela v Praze, ale mají na výběr široké spektrum kostelů, kde každý kněz může mít svůj osobitý styl vedení bohoslužby. Při výběru svého kostele se tedy mohou rozhodovat na základě jim blízkého teologického důrazu jednotlivých kněží, svých sociálních vazeb, rodinných tradic atp. Na druhou stranu Středočeský kraj a Praha jsou kraje, kam se stěhuje nejvíce lidí, především do zázemí Prahy (okresy Praha-západ, Praha-východ, Příbram a Kladno). Lidé většinou do Prahy míří za prací. Největší migrace do Prahy je zaznamenána ze severních Čech. Zároveň, ale velký vysoký podíl vyjíždějících je z Prahy do Středočeského kraje (ČSÚ, 2011). Lze tedy usuzovat, že migrace má zásadní vliv na návštěvnost bohoslužeb, které se v mnohých farnostech, které se nacházejí v blízkosti Prahy, proměňují. V neposlední řadě také zásadní úlohu hraje přístup jednotlivých kněží, kteří statistiku zpracovávají.

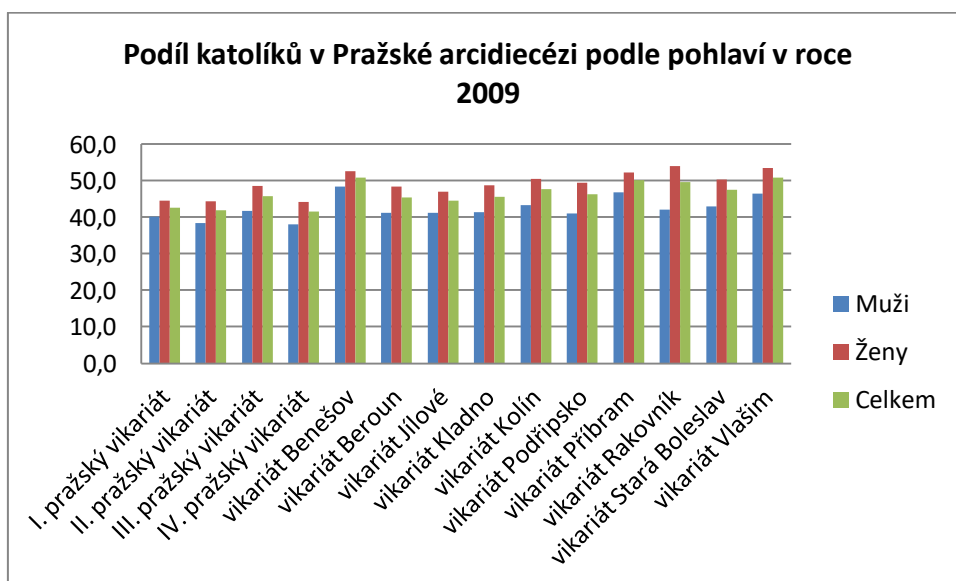
Dalším jevem, který se analýzou výsledků návštěvnosti bohoslužeb prokázal, je, že bohoslužeb se více účastní ženy. Nelze však říci, že by kostely byly feminizované, ale obecně platí, že ženy mají k náboženství blíže. Tato skutečnost též potvrzuje výsledky získané z dat od ČSÚ. Následující obrázky ukazují vývoj podílu katolíků podle pohlaví v jednotlivých vikariátech. Kromě podílů katolíků podle pohlaví je též možné vidět nižší podíly katolíků ve vikariátech lokalizovaných spíše na severovýchodě.

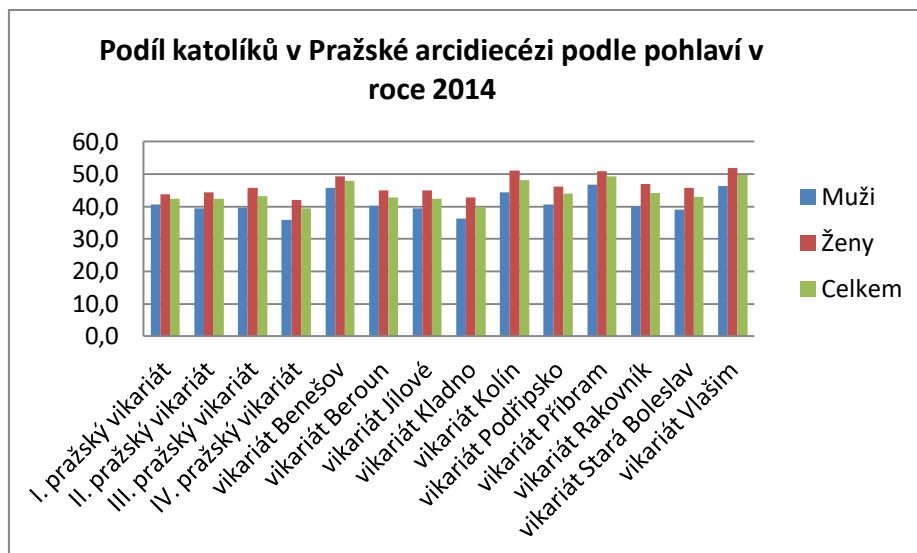
Obrázek 21: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých vikariátů Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 1999

Obrázek 22: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých vikariátů Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 2004

Obrázek 23: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých vikariátů Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 2009

Obrázek 24: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých vikariátů Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 2014

Důvody k tomuto stavu jsou většinou podobné, jako tomu bylo u dat z ČSÚ. Ženy si více zakládají na náboženských prožitcích, ať už se jedná o vliv výchovy či postavení či osobního přesvědčení. Lze zmínit i postavení na trhu práce, kdy ženy jsou religióznější, protože jsou méně ekonomicky aktivní. Vliv má též to, že ženy zůstávají častěji doma (například mateřská dovolená) a mají tak více prostoru věnovat se náboženským aktivitám (Hamplová, 2013). I přesto je však vidět, že i zde podíl ve většině vikariátů klesá a podíl žen je obecně vyšší. Bližší údaje nabízí tabulka 10. Avšak ne všichni během sčítání vyznačili své pohlaví, proto mohou být data opět ne zcela přesná.

Tab. 10: Podíl účastníků na nedělní bohoslužbě pro roky 1999, 2004, 2009 a 2014 na počtu obyvatel jednotlivých vikariátů v Pražské arcidiecézi podle pohlaví (v %)

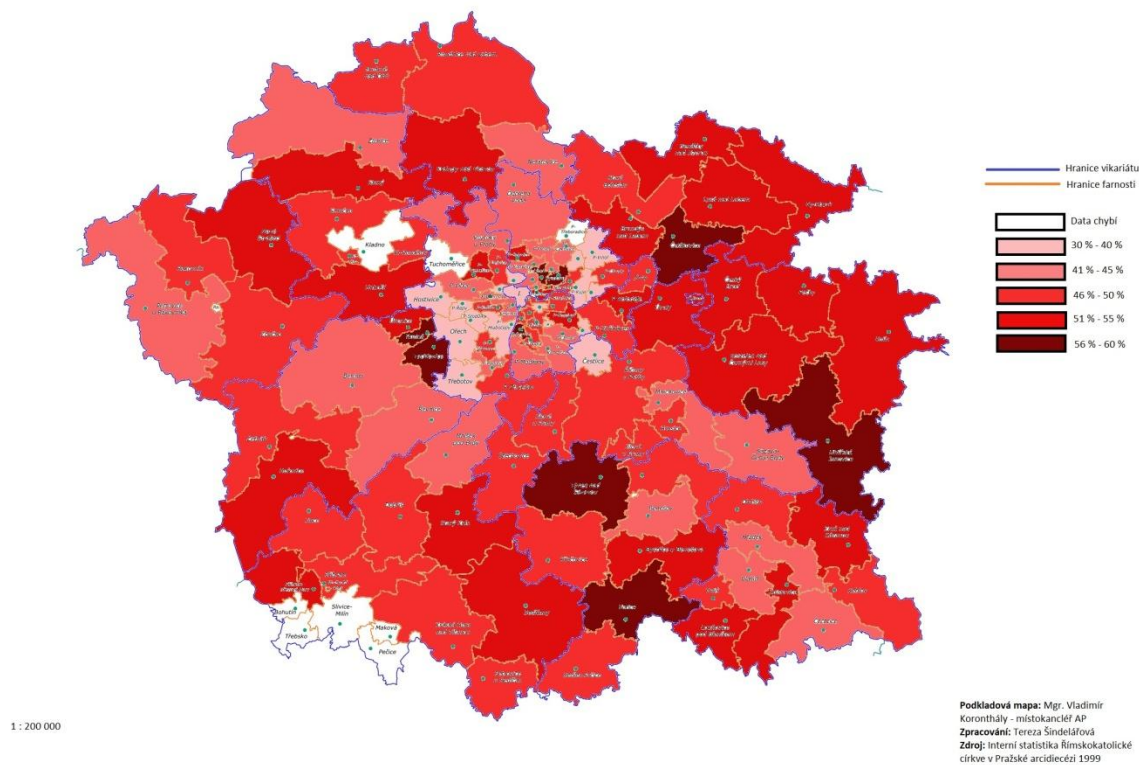
Vikariát	1999		2004		2009		2014	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
I. pražský vikariát	41,9	47,4	40,2	45,1	40,2	44,6	40,7	43,8
II. pražský vikariát	38,6	45,2	37,8	43,9	38,4	44,4	39,5	44,4
III. pražský vikariát	43,5	51,6	42,2	50,1	41,7	48,5	39,6	45,7
IV. pražský vikariát	42,0	49,9	40,0	47,3	38,1	44,1	36,0	42,0
vikariát Benešov	47,4	53,1	47,6	53,4	48,4	52,5	45,8	49,2
vikariát Beroun	42,4	50,9	43,1	50,1	41,1	48,3	40,1	44,9
vikariát Jílové	40,9	49,9	43,0	49,2	41,2	47,0	39,4	44,9
vikariát Kladno	44,8	51,3	42,9	50,3	41,4	48,7	36,3	42,8
vikariát Kolín	49,1	57,4	47,8	54,3	43,2	50,6	44,4	51,0
vikariát Podřipsko	42,6	51,1	43,6	49,3	41,1	49,5	40,7	46,1
vikariát Příbram	45,7	51,7	45,7	52,2	46,9	52,2	46,8	50,9
vikariát Rakovník	41,3	52,1	41,9	56,6	42,2	54,1	40,0	47,0
vikariát Stará Boleslav	48,2	56,6	44,8	52,9	43,0	50,3	39,1	45,8
vikariát Vlašim	44,8	50,2	44,8	52,0	46,4	53,5	46,3	51,8

ZDROJ: Interní statistika Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi

Je zde částečně viditelný trend vyššího podílu katolíků směrem na jihovýchod, ale též jsou patrné výkyvy, u kterých se vysvětlení hledají velice těžko. Též je vidět, že v jednotlivých farnostech postupně věřících ubývá, ale ne v tak velkém měřítku jako je tomu při SLDB. Tento jev duchovní právě vysvětlují právě tzv. „charismatickou obnovou“, která je již vysvětlena výše.

Obrázek 25 ukazuje územní rozložení návštěvníků bohoslužeb pro rok 1999. V prázdných místech se sčítání nekonala především z důvodu neobsazenosti farnosti. Nejvíce návštěvníků bylo v jihovýchodních farnostech. Vůbec nejvyšší podíl měla farnost Týnec nad Sázavou, kde podíl překročil 60 %. Nejméně jich bylo v okrajových částech Prahy. Nejvíce pak na hranicích s Královéhradeckou a Českobudějovickou diecézí. Jedná se o farnosti Uhlířské Janovice, Kostelec nad Černými lesy, Zruč nad Sázavou nebo Sedlčany. Mezi všemi významné se řadí Příbram, kde se nachází celkem tři farnosti – Svatá Hora, Březové Hory a svatý Jakub. Místo je velice oblíbené, neboť zde leží poutní kostel a činný klášter, kde se duchovní aktivně zapojují do veřejného života a víru se neustále starají. Zajímavá je zvýšená návštěvnost ve farnostech Kladno, Slaný, Unhošť a Zlonice, kde by se očekával spíše nižší podíl. Tento stav ještě lze připisovat nadšení z a obdivu k Římskokatolické církvi po pádu komunismu. Zvýšený podíl katolíků lze totiž sledovat i během sčítání v roce 1991, avšak tato dvě sčítání od sebe dělí 8 let, nelze je tedy plně srovnat.

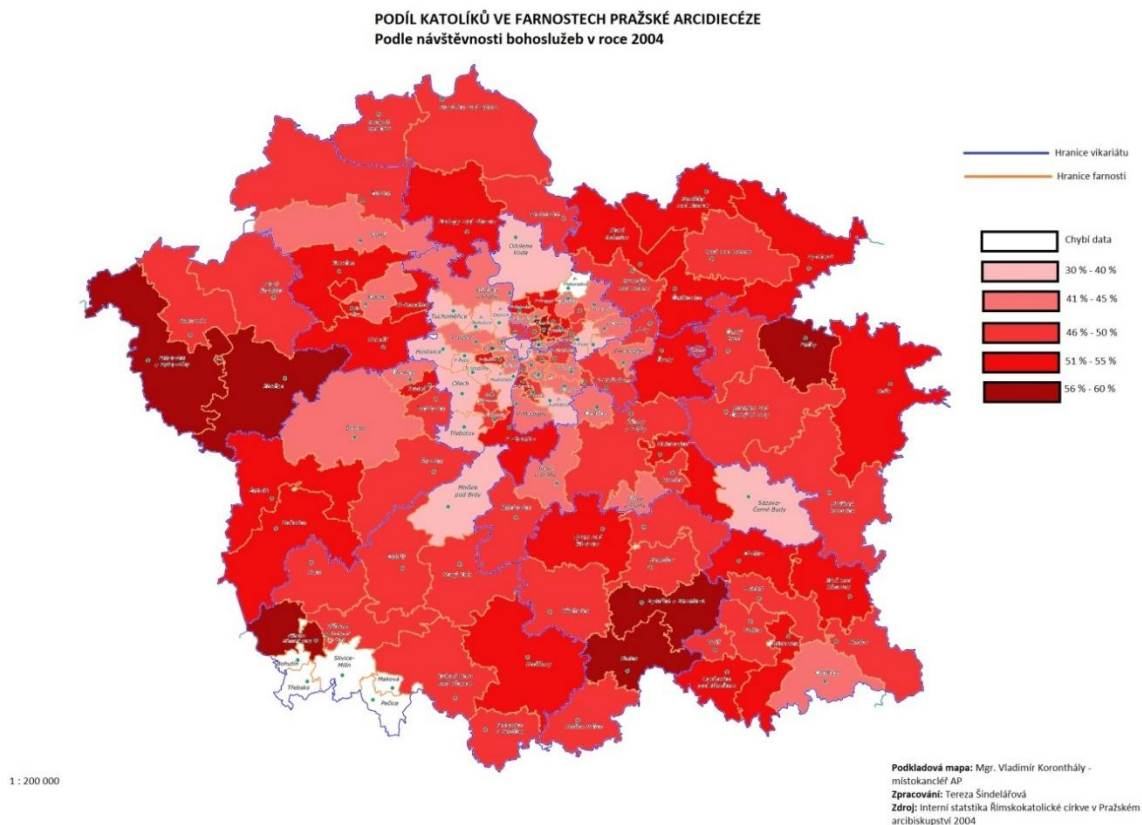
PODÍL KATOLÍKŮ VE FARNOSTECH PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZE
Podle návštěvnosti bohoslužeb v roce 1999

Obrázek 25: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých farností Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 1999

S přelomem letopočtu už jsou patrné větší změny. Pokud bychom připomněli data za SLDB, tak mezi roky 1991 a 2001 je vidět velký úbytek v podílu katolíků na obyvatelstvu i na všech věřících, ale územní rozložení zůstává zachováno. V případě návštěvnosti bohoslužeb je situace poněkud odlišná. Vlivem církevních restitucí se povedlo obnovit některé farnosti, které byli buď neobsazené, nebo ve špatném stavu. Ubylo tedy bílých míst. Proměnilo se ale územní rozložení, především vlivem migrace, ale též přiřazováním obcí do farností. Zajímavý je nárůst podílu účastníků bohoslužeb ve farnostech Zbečno a Petrovice u Rakovníka. Konkrétně v Petrovicích činil 61 % a ve Zbečně 55,2 %. V tomto případě by se velký nárůst dal vysvětlit buď statistickou chybou, nebo územními změnami. Obě obce se řadí do skupiny do 500 obyvatel a celá oblast působí spíše venkovským dojmem, nicméně s celorepublikového hlediska patří do oblastí s nejnižším podílem katolíků (alespoň podle dat ze SLDB), proto je výsledek poměrně překvapující. Celkově však podíl návštěvníků bohoslužeb ve většině farností spíše ubyl. Územní rozložení víceméně odpovídá tomu z roku 1999. Sčítání v roce 2004 dělí od ČSÚ tři roky, avšak podle statistiky Římskokatolická církev neztratila tak velké procento, jak ukazují data za ČSÚ. Nejvíce ztrátovou oblastí je Praha a její zázemí. Též jistý výkyv vykazuje Kladno, kde se nachází dvě farnosti – Rozdělov (52,4 %) a Nanebevzetí Panny Marie (43,5 %). Pokud tato data

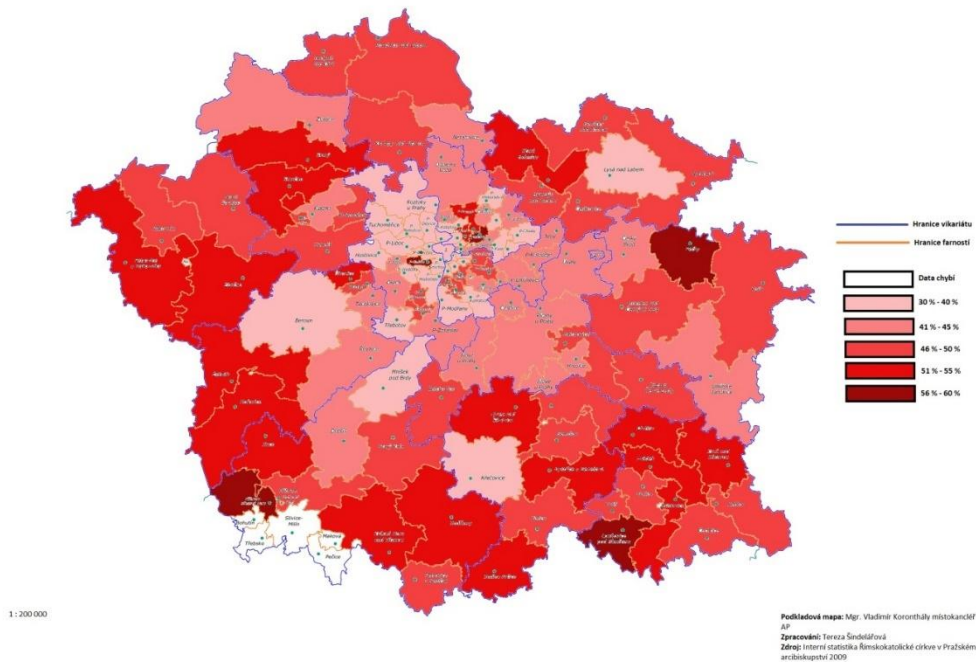
konfrontujeme s daty za okres Kladno, kde byl v roce 2001 podíl katolíků 12,4 %, můžeme říci, že výsledek je opět překvapující.

Obrázek 26: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých farností Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 2004

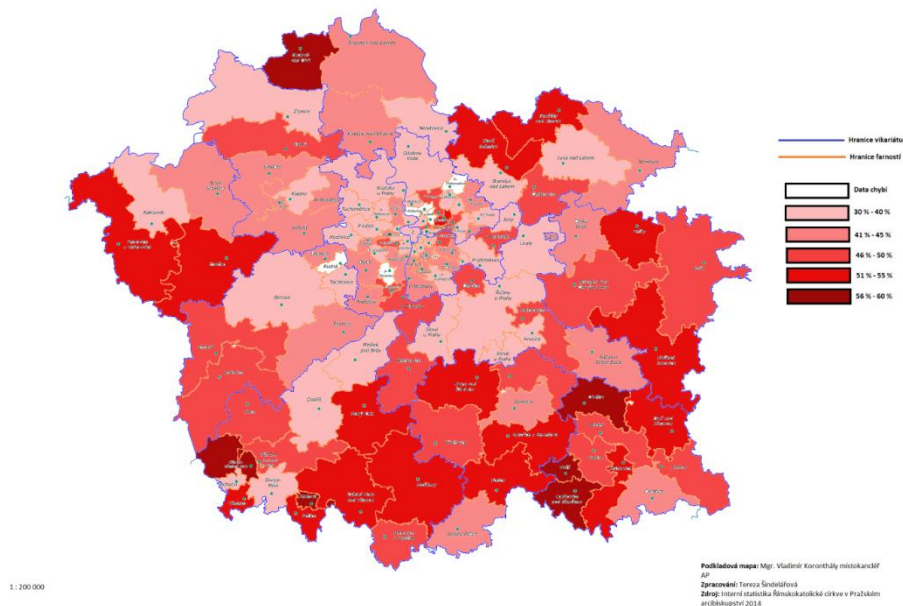
Mnohem více vypovídající výsledek nabízí územní rozložení pro rok 2009, kde by již lépe korespondoval se stanovenými hypotézami úbytku věřících a více viditelnější diferenciaci území severozápadním směrem. Mnohem více je pak tato diferenciaci patrná z posledních výsledků z roku 2014, kdy se opět objevují prázdná místa. Ačkoliv jsou farnosti povětšinou obsazené, tak kvůli nízké účasti se data již nezjišťovala. Navíc v roce 2014 je nejvíce vidět právě zmiňovaný přechod, který je patrný v okresním rozložení. Nejvyšší návštěvnost si nadále udržela Příbram farnost Březové Hory, Zruč na Sázavou. Farnost Rakovník se naopak už nevyznačuje vysokou účastí na bohoslužbách, ale její zázemí – farnost Petrovice a Zbečno si naopak vyšší návštěvnost udržely. Podobný případ jako Rakovník lze zaznamenat i na příkladu Kladna a Slaného.

PODÍL KATOLÍKŮ VE FARNOSTECH PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZE
Podle návštěvnosti bohoslužeb v roce 2009

Obrázek 27: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých farností Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 2009

PODÍL KATOLÍKŮ VE FARNOSTECH PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZE
Podle návštěvnosti bohoslužeb v roce 2014

Obrázek 28: Podíl katolíků na obyvatelích jednotlivých farností Pražské arcidiecéze podle interní statistiky Římskokatolické církve pro Pražskou arcidiecézi na základě sčítání katolíků během bohoslužeb v roce 2014

Závěrem lze poznamenat, že i v případě interních statistik je možné vidět úbytek věřících. Tento úbytek není tak výrazný, jako v případě dat státních, přesto však je zaznamatelný a dá se předpokládat, že potvrzuje dlouhodobý trend úbytku katolíků na území ČR evidovaný i v datech ze SLDB. I v tomto případě se tedy dá hovořit o sekularizační tendenci, se kterou se počítá i do budoucnosti. Avšak katoličtí duchovní spíše počítají s religiózní teorií, která říká, že dojde k opětovnému nárůstu religiozity potažmo tedy k nárůstu podílu katolíků v české populaci. Avšak statistické výsledky říkají spíše opak. Velkým církvím, jako je Římskokatolická, budou věřící nadále ubývat. Současná společnost, je totiž sekularizační sama o sobě. Mnoho lidí upřednostňuje racionalitu a logiku, čímž se podkopávají kořeny, na kterých stojí náboženské vnímání světa, neplatí to však pro všechny. Existují však i velké skupiny lidí, kteří mohou v dnešní době věřit čemukoliv a považovat se tak za věřící (viz státem uznané náboženství Jedi). Lze tedy říci, že lidé mají odpor k institucionalizované víře a církevní organizaci, a stále víc směřují k individualizované víře („nečistě“), většinou nestrukturované směsici několika věr a různých pověr. Ovšem více než cokoliv jiného za každým úbytkem stojí hlavně úmrtnost starší generace.

8. ZÁVĚR A ZHODNOCENÍ

Po zpracování a zhodnocení veškerých použitých dat jsou vidět trendy ve vývoji Římskokatolické církve. Tento vývoj z velké části odpovídá historickým a demografickým událostem, které Českou republiku ovlivňovaly a nadále ovlivňují. Dlouhá doba komunismu a neustálé zasahování státu do církevních záležitostí zapříčinily dnešní marginální postavení církve. Víra se upozadovala a lidé se k ní dostávali jen velice ztíženě, a tak k ní mnozí nebyli vedeni od dětství, jako tomu bývalo v dobách první republiky. Po pádu komunismu pak tito lidé neměli potřebu k víře vést ani své děti, zájem o víru a náboženství tedy postupně přestal být obnovován.

Na základě zkoumaných dat se ukázalo, že některé oblasti vykazují zvýšený podíl katolíků. Takové oblasti lze najít především ve Zlínském kraji, Moravskoslezském kraji a Jihomoravském kraji – tedy hlavně na Moravě. V oblasti Čech se jedná pouze o Jižní Čechy, nejvíce při hranici s krajem Vysočina. Do oblastí s mírně zvýšenou religiozitou, resp. podílem katolíků lze zařadit západ kraje Vysočina, jihovýchodní části Plzeňského kraje, Středočeského kraje a též východní části Pardubického kraje. Dá se tedy trend, kdy směrem na jihovýchod se podíl katolíků zvyšuje.

S tímto územním rozložením úzce souvisí i sídelní struktura. Nejvyšší podíly katolíků se dají pozorovat v obcích do dvou tisíc obyvatel. Z velké části se jedná o venkovské oblasti, které se ovšem svým charakterem a strukturou pomalu přibližují městům. Též to bývají centra farností, bývají tedy duchovně aktivní. S přibývajícím počtem obyvatel v sídle se podíl katolíků snižuje. Rozdíly jsou též mezi sídly lokalizovanými na Moravě a v Čechách. Morava vykazuje oproti Čechám mnohem vyšší hodnoty. Tento stav je dán především rozdílným obyvatelstvem a rozdílnou sídelní strukturou. Zatímco v Čechách proběhla velká populační výměna, na Moravě zůstalo stabilní obyvatelstvo, které si delší dobu udrželo své tradice. Nejsilněji se populační výměna projevila v severních Čechách (bývalé Sudety), které se následně během komunismu staly průmyslovým centrem země, a oblast se začala urbanizovat. Nejvyšší podíl urbanizace vykazuje Karlovarský kraj – přes 80 % a samozřejmě Praha. Podobné je tomu v Ústeckém kraji, kde se venkovské zemědělské oblasti přeměnily na regionální průmyslová centra pod heslem: „Buduj stát, buduj průmysl!“. Malé obce zde začaly zanikat v důsledku povrchové těžby hnědého uhlí a okolní krajina se devastovala. V současné době dochází k její rekultivaci, avšak náboženství do regionu se spíše nevrací. Zatímco tedy na Moravě je úbytek katolíků více pravidelný, v Čechách je rozkolísaný – nejvíce mezi kategoriemi obcí 5 000 – 9 999 a 10 000 – 39 999. Zde tedy spíše než velikostní kategorii obce záleží na poloze obce samotné – tradičně silnými oblastmi v Čechách jsou Benešovsko, Vlašimsko a Příbramsko – v těchto oblastech tuto teorii potvrzují též interní církevní statistiky. Dále pak ještě toto platí pro jižní Čechy, Orlické hory, Chodsko, Choceň a Poličku.

V neposlední řadě další zajímavý poznatek přinesl pohled na věkové složení obyvatelstva. Ukázalo se, že oblasti, kde žije vyšší podíl katolíků, zároveň žije vyšší podíl starších lidí. Všechny výše zmíněné oblasti se vyznačují zvýšeným podílem starších lidí. Jako příklad za všechny se uvedou obce Želiv a Milevsko, kde index stáří přesahuje 100 %. Zároveň obec Milevsko se vyznačuje nejvyšším podílem katolíků z celého Jihočeského kraje. Věk tedy hraje v tomto též nezanedbatelnou roli, neboť staří lidé byli vychováni ve víře. S věkem se též velice úzce pojí pohlaví, protože nejvíce věřících bylo zaznamenáno ve věkové skupině žen starších 65 let.

Výsledky podle ČSÚ lze tedy shrnout následovně:

1. Důležitá je poloha sídla, kdy se projevuje významný rozdíl mezi Moravou a Čechami. Středočeský kraj se ukázal, že vytváří přechodnou oblast mezi více katolickou Moravou a silněji sekularizovaným severozápadem Čech.
2. Důležité je též si uvědomit o jaký typ regionu a sídla se jedná. Zemědělské oblasti vykazují vyšší podíl katolíků nežli oblasti průmyslové a urbanizované. Zvláštním případem jsou Praha a Brno, kde žije velký počet obyvatel, proto zde bude žít i více katolíků. To stejné platí i pro neboť menší venkovské sídlo, které se též vyznačuje vyšším podílem katolíků. Na poměrně nízký počet obyvatel jich větší část bývá katolicky smýšlející.
3. Významné je též věkové složení a pohlaví obyvatelstva. Starší generace a především ženy patří obecně k nejvíce religiózní skupině obyvatel v České republice.

Co se týká sledovaných období podle ČSÚ, tak nejvyšší podíl katolíků byl registrován v roce 1921, při prvním republikovém sčítání. Zde ovšem dochází ke značnému rozdílu, velkým stimulem víry v roce 1921 byla přítomnost Němců v pohraničních oblastech. ČSR v té době bylo mnohonárodním státem a početné menšiny si udržely své kulturní zvyklosti, které se od těch českých mnohdy značně lišily. Po odsunu Němců a pádu komunismu mnoho národnostních menšin odešlo a ČR se stala národním státem. Dnes je situace už jiná, avšak menšin máme v porovnání s jinými evropskými zeměmi méně. Mnoho přistěhovalců je spíše z východní Evropy a se spíše než k Římskokatolické církvi, se hlásí k Pravoslavné církvi. Dále je dobré si uvědomit, že rok 1991 není příliš relevantní, co se pravdivosti dat týče, protože spíše než deklarace víry se v tomto případě hovoří o deklaraci svobody. Období je totiž charakteristické velkým přívalem věřících, kteří se k víře přihlásili, protože zkrátka mohli. Toto nadšení však při sčítání v roce 2001 pominulo a je již pozorovatelný velký úbytek, který pokračuje též v roce 2011. I přesto se autorka domnívá, že data ze sčítání lidu nemohou zachytit skutečnou situaci. Když se někdo nevyjádřil k otázce náboženství, neznamená to, že není věřící. Data z interní statistiky katolické církve ukazují poměrně vysokou návštěvnost bohoslužeb. Platí tedy, že ačkoliv je zaznamenán úbytek katolíků, tak při víře zůstávají skutečně přesvědčení katolíci.

Data z interních statistik v podstatě potvrzují výše zmíněné trendy – tedy úbytky věřících ne však v tak velké míře jako v případě dat z ČSÚ a vyšší podíl věřících žen než mužů. Data také ukázala jistou podobnost se Středočeským krajem, ačkoliv se s jeho územím plně nekryje. Tato podobnost je dána tím, že oba dva celky tvoří právě onu přechodnou oblast mezi religiózním východem republiky a méně religiózním západem. Jinak tato data potvrzují tvrzení stanovená pro tuto práci. Celkově se data z interních statistik vyznačují vyššími podíly katolíků. Zde však hraje významnou roli rozdílná metodika a zpracování dat.

Závěrem už lze jen říci, že náboženství je velice subjektivní záležitost a nelze ji zcela komplexně zkoumat, protože neexistuje nějaký jednotný postup jak ho uchopit a zkoumat. Každý způsob dotazování klade odlišné otázky a na základě odpovědí vytváří závěry, které jsou mezi jednotlivými vědními disciplínami téměř nesrovnatelné. Též záleží, jak a pokud vůbec dotazování vůbec odpoví, a do jaké skupiny je jejich odpovědi zařadí. Proto se autorka domnívá, že nejrelevantnějším způsobem, co se alespoň Římskokatolické církve týče, je zkoumání návštěvnosti bohoslužeb, neboť tato data ukazují skutečné věřící, kteří mají potřebu do kostela chodit a své víře věnovat čas. Tento zdroj dat však není běžně dostupný. Přesto však práce ukázala, že ačkoliv patří česká republika k nejméně religiózním zemím v Evropě, tak zde stále žije dost lidí, kteří mají potřebu k nějaké církvi patřit.

9. LITERATURA A ZDROJE

A) Tištěné zdroje

- ANDĚL, J. (1998): Kulturní geografie. UJEP, Ústí nad Labem, 146 s.
- BADAL, M. – DUKA, D. (2009): Bílá kniha církve s černou kapitolou, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 126 s.
- BALÍK, S., HANUŠ, J. (2007): Katolická církev v Československu 1945-1989. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 399 s.
- BERGER, P., L., LUCKMANN (1999): Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 185 s.
- BERROVÁ – BRABCOVÁ, P. (2006): Z historie sčítání lidu (1754-1910). Demografie. Český statistický úřad, Praha, roč. 48, č. 4, 274-277 s.
- BERANOVÁ, B. (2012): Sečetl Bůh svůj lid?: Veřejná diskuse SLDB 2011. Demografie. Český statistický úřad, Praha, roč. 54, č. 2, 171-172 s.
- BOHÁČ, P. (1999): Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 175 s.
- BOHÁČ, Z. (1993): Vývoj diecézní organizace českých zemí. In: Traditio et Cultus: Miscelanea Historica Bohemica. 1. vydání. Praha: Karolinum, vydavatelství Univerzity Karlovy, 21–31, s.
- CASANOVA, J. (2005): Naděje a úskalí veřejného náboženství. In: Hanuš, J., Vybíral, J.: Evropa a její duchovní tvář. Eseje – komentáře – diskuse. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 100 – 102 s.
- FIALA, P. (2007): Laboratoř sekularizace. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 183 s
- FIALA, P. (2008): Český politický katolicismus v letech 1848 – 2005, Praha, 2008, 535 s.
- RAJER, V. (1997): Úvod do religiózní geografie. In: Gardavský, V. Otázky geografie 4. Česká geografická společnost, Praha, 5 – 32 s
- GREEELEY, A. M. (2003): Religion in Europe at the End of the Second Millennium. Transaction Publishers New Jersey, 252 s.
- HAGGET, P. (1983): Geography. A Modern Synthesis. Harper Row Publishers, New York, 620 s
- HAMPLOVÁ, D. (2000): Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Sociologický ústav AV ČR, Praha 200, 60 s.
- HALÁS, F. X. (2004): Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství - Diplomacie Svatého stolce - České země a Vatikán, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 760 s.

- HAMPLOVÁ, D. (2009): Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 139 s.
- HAMPLOVÁ, D. (2013): Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí. Karolinum, Praha, 151 s.
- HAMPLOVÁ, D. (2001): Institucionalizované a neinstitutionalizované náboženství v českém poválečném vývoji. Soudobé dějiny. Akademie věd ČR, Praha, roč. 8, č. 2-3, 294-311 s
- HAVLÍČEK, T. (2007): Nové trendy výzkumu v religiozní geografii. In: Švec, P., Vančura, M. (eds.): Česká geografie v evropském prostoru – Vyžádané přednášky. Sociogeografické procesy. Sborník příspěvků z XXI. sjezdu ČGS, České Budějovice, 67 – 72 s.
- HAVLÍČEK, T. (2008): Věřící jako menšina v Česku. Geografické rozhledy 17, č. 4, 5 s.
- HEJNA, D. (2010): Náboženství a společnost. Věda o náboženství a její historické kořeny. Grada, Praha, 200 s.
- HITCHCOCK, T.S. – ESPOSITO, J.L. (2009): Zeměpis náboženství. Kde žije Bůh, kudy kráčejí poutníci. Universum, Praha, 415 s.
- KADLEC, J. (1993): Dějiny katolické církve. Díl 2, 3. přeprac. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 301 s.
- KADLEC, J. (1993): Dějiny katolické církve. Díl 3, 3. přeprac. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 499 s.
- KETTNER, J. (1993): Dějiny Pražské arcidiecéze v datech, Zvon, Praha, 251 s.
- KOKAISL, P. (2009): Geografie náboženství. Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, Praha, 264 s.
- KOLÁŘOVÁ, M. – KORONTHÁLY, V. (2016): Katalog Pražské arcidiecéze, Arcibiskupství pražské, Praha, 330 s.
- KUČERA, M. (1991). Náboženské vyznání v obsahu sčítání lidu 1991. Demografie, 33, 1, 60–63 s.
- KUČERA, M. (1994): K interpretaci výsledků sčítání 1991 o náboženském vyznání. Demografie, 36, 3, 189 – 191 s.
- LUCKMANN, T. (1967): The Invisible Religions: The Problem of Religion in Modern Society. MacMillan, NewYork, London, 128 s.
- LUCKMANN, T. (2005): Privatizace náboženství a morálky. In. Lužný, D.: Řád a moc: vybrané texty ze sociologie náboženství, Masarykova univerzita, Brno, 255 - 300 s
- LUŽNÝ, D., NEŠPOR, Z. (2008): Náboženství v menšině: religiozita a spiritualita v české společnosti. Malvern, Praha, 206 s
- LUŽNÝ, D., NEŠPOR, Z. (2007): Sociologie náboženství. Portál, Praha, 236 s.

- LUŽNÝ, D.(1998): Náboženská situace v České republice po roce 1989. Religio: Revue pro religionistiku, Masarykova univerzita Brno 1998, roč. 6, č. 2, 213-225 s
- MATLOVIČ, R. (2001): Geografia religii, Náčrt problematiky. FHPV PU, Prešov, 247 s.
- MCGRATH, A. (2001): Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení. Praha: Návrat domů, 593 s.
- MICHALSKI, T. (2005): The Geographical Aspects of the Transformation Process in Central and East – Central Europe. Bernardinum, Gdynia, 235 s.
- MIŠOVIČ, J. (2001): Víra v dějinách zemí Koruny české. Sociologické nakladatelství, Praha, 193 s.
- MORÁVKOVÁ, Š. (2004): Metodologie zjišťování náboženského vyznání při SLDB 2001. Demografie. Český statistický úřad, Praha, roč. 46, č. 2, 116-120 s
- NEŠPOR, Z. (2010): Náboženství v 19. Století. Nejcírkevnější století, nebo zrod českého ateismu. Scriptorium, Praha, 324 s.
- NEŠPOR, Z. (2010): Příliš slabí ve víře. Česká ne/religiozita v evropském kontextu. Kalich, Praha, 214 s.
- NEŠPOR, Z. (2008): Ne/náboženské naděje intelektuálů. Scriptorium, Dolní Břežany, 429 s.
- PETRÁČEK, T. (2013): Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa. Moravapress, Ostrava, 132 s.
- PIŠTORA, L. (1993). Územní rozložení religiozity v České a Slovenské republice. Demografie, 35, 1, 173 – 179 s.
- PIŠTORA, L. (2004). Římskokatolická církev ve Sčítání lidu 2001. Demografie, 46, 2, 112- 116 s.
- RITZER, G. (1996): Mcdonaldizace společnosti: Výzkum mění se povahy soudobého společenského života, Academia, Praha, 176 s.
- RŮŽKOVÁ, J. (1995): Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Pramenné dílo, ČSÚ, Praha, 124 s.
- SRB, V. (1997): Náboženské vyznání a demografické, sociálně ekonomické a kulturní charakteristiky obyvatelstva ČR. Demografie, Český statistický úřad, Praha, roč. 39, č. 3, 191-202 s.
- ŠTAMPACH, I., O. (2008): Přehled religionistiky, Portál, Praha, 237 s.
- ŠTAMPACH, I. O. (2010): Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity. Vyšehrad, Praha, 261 s.
- TOUŠEK, V., ŠICH, P., VAŠÍČEK, P. (1991): Zemská hranice mezi Čechami a Moravou. In: Geografie – Sborník České geografické společnosti, 1996, č. 1, 45-48 s.
- VÁCLAVÍK, D. (2010): Náboženství a moderní česká společnost. Grada, Praha, 243 s.

- VOJTÍŠEK, Z. (2004): Encyklopedie náboženských směrů v České republice, Portál, Praha, 462 s.

B) Online zdroje

- BROTÁNKOVÁ, H. (2004): Religiozita v České republice v církevních statistikách. In: České teologické texty, č.: 2004/5. Dostupné on-line (28. 3. 2019): <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-5/Religiozita-v-Ceske-republice-v-cirkevnichstatistikach.html>
- ČSÚ (2014): Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu, dostupné on – line (10. 3. 2019): <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>
- HAMPLOVÁ, D. (2011): Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži? Sociologický časopis/Czech Sociological Review. Akademie věd ČR, Praha, roč. 47, č. 2, 297-323 s. Dostupné on – line (1. 3. 2019): http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7e7db34c2eb591638b0c4f6ca4b2472c62222f93_Hamplov_ asoccas2011-2.pdf
- HAVLÍČEK, T. (2007): Pravoslaví v Česku, Geografické rozhledy, 5/06-07, 2 s., dostupné on-line (29.3. 2019): <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/864/pdf>
- INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2004): Sacred and Secular; Religion and Politics Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press, 33s., dostupné on-line (30.3. 2019): <https://pdfs.semanticscholar.org/dbc2/b5edb5b09fa92267ee87c73de62f60399506.pdf>
- LUŽNÝ, D. (1998): Náboženská situace v České republice po roce 1989, Rozhledy 6, 14 s., dostupné on-line (10.2. 2019): https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/124855/2_Religio_6-1998-2_10.pdf?sequence=1
- MATLOVIČ, R. (2006): Geografia - Hľadanie tmelu: (K otázke a utonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionelneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). *Folia Geographica* 9, Prešov, 38 s., dostupné on-line (15.3. 2019): <http://www.foliageographica.sk/public/media/26621/1-GEOGRAFIA-H%C4%BDADANIE%20TMELU-K%20ot%C3%A1zke%20auton%C3%B3mie%20a%20jednoty%20geografie,%20jej%20externej%20poz%C3%ADcie%20a%20in%C5%A1titucion%C3%A1lneho%20za%C4%8Dlenu%C4%B5a%20so%20zrete%C4%BEom%20na%20slovensk%C3%BA%20situ%C3%A1ciu.pdf>

- NEŠPOR, Z.(2004): Ústřední vývojové trendy současné české religiozity. In: NEŠPOR, Z.(ed.): Jaká víra? Současná česká religiozita / spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 21-37 s. Dostupné online (3. 4. 2019): <http://www.htf.cuni.cz/HTF-80-version1-Nespor.pdf>
- PODVESKÁ, Z. (1981): Recenze – Od náboženství k ateismu v zemědělských kolektivech od Františka Křenka, Sociologický časopis, roč. 17, č. 3, 320 – 323 s., dostupné on-line (3.4. 2019): https://www.jstor.org/stable/41129591?seq=1#page_scan_tab_contents
- TICHÝ, R. (2007): Lidé, skupiny a praktiky v české katolické církvi 1997–2005, Praha, Prague social science studies. Sociologická řada – 015, 35 s., dostupné on-line (30.3. 2019): http://publication.fsv.cuni.cz/eng/attachments/284_015%20-%20Tichy.pdf
- SOPHER, D.E. (1967): Geography of religion, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 118 s., dostupné on-line (15.3. 2019): <https://archive.org/details/geographyofrelig00sophrich>.
- VÁVRA, M. (2009): Jak zjišťovat návštěvnost bohoslužeb? Problémy s měřením náboženského fenoménu, Naše společnost 1, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha, 8 s., dostupné on-line (29. 3. 2019): https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a1139/f28/V%C3%A1vra,%20Martin.%20Jak%20zji%C5%A1%C5%A5ovat%20n%C3%A1v%C5%A1t%C4%9Bvnost%20bohoslu%C5%BEEeb_Probl%C3%A9my%20s%20m%C4%9B%C5%99en%C3%ADm%20n%C3%A1bo%C5%BEensk%C3%A9ho%20fenom%C3%A9nu.pdf

C) Zdroje dat

- STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ V ČECHÁCH (1923): Úřední seznam míst podle zák. ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. V Praze: Státní úřad statistický, 1923. Statistický lexikon obcí v republice Československé.
- STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU (1924): Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. : vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. V Praze: Státní úřad statistický, 1924. Statistický lexikon obcí v republice Československé.
- SLDB 1991. Český statistický úřad Praha. (zasláno mailem na vyžádání od ČSÚ)
- SLDB 2001. Český statistický úřad Praha. (zasláno mailem na vyžádání od ČSÚ)
- SLDB 2011. Český statistický úřad Praha. (zasláno mailem na vyžádání od ČSÚ)
- Historie sčítání lidu na území ČR (2012): Český statistický úřad, dostupné on – line (10.2.. 2019): http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_ii

D) Ostatní zdroje

- CÍRKEV BRATRSKÁ (2019): Kdo jsme. Historie a Současnost, Praha, dostupné on-line (29.3. 2019): <https://portal.cb.cz/kdo-jsme>
- CÍRKEV BRATRSKÁ (2019): Sbory a kontakty, Praha, dostupné on-line (29.3. 2019): <https://portal.cb.cz/#sbory-a-kontakty>
- CÍRKEV ČESKOBRATRSKÁ EVANGELICKÁ (2016): Od vzniku církve, Praha, dostupné on-line (29.3. 2019): <https://www.e-cirkev.cz/rubrika/796-kdo-jsme-Historie-Od-vzniku-cirkve/index.htm>
- CÍRKEV ČESKOBRATRSKÁ EVANGELICKÁ (2016): Sbory, dostupné on-line (29.3. 2019): <https://www.e-cirkev.cz/sbory/>
- SVĚDKOVÉ JEHOVOVI (2019): Shromáždění a sály Království, dostupné on-line (29.3. 2019): <https://apps.jw.org/ui/B/meeting-search.html#/weekly-meetings>